

KÄÄNTÄJÄN TIEDONHANKINTA

Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Englannin kielen kääntämisen
ja tulkkauksen pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2002

Natasha Vilokkinen

Käännösprosessi koostuu monista erilaisista vaiheista, ja tiedonhankinta on yksi tärkeä prosessin vaihe. Vaikka kaikki kääntäjät hankkivat tietoa käännöstyötään varten, aihetta ei ole toistaiseksi tutkittu juuri lainkaan. Myös tiedonhankinnan opetus on jäänyt vähäiseksi.

Tämä tutkielma keskittyy tarkastelemaan kääntäjien tiedonhankintaa lähinnä käännöstieteen ja informaatiotutkimuksen kirjallisten lähteiden pohjalta. Tarkoituksena on ollut muodostaa kokonaiskuva siitä, mitä aiheesta on tähän asti saatu selville ja millä tavalla tätä olemassa olevaa tietoa voisi jäsentää. Vaikka tiedonhankintaa ei olekaan käännöstieteen parissa tutkittu omana kokonaisuutenaan, osa käännöstieteellisistä teksteistä sivuaa aihetta, ja erityisesti käytännön käännöstyöstä kiinnostuneiden tutkijoiden teoksista on saatu aineistoa myös tähän työhön.

Käännöstieteellisten tekstien avulla on tarkasteltu sitä, millaisia kompetensseja kääntäjä työssään tarvitsee ja mikä osa tiedonhankinnalla on näiden kompetenssien muodostamassa kokonaisuudessa. Kompetenssit on otettu lähtökohdaksi jaoteltaessa kääntäjän tiedontarpeita kieleen, teksteihin, erikoisaloihin, kulttuuriin ja ongelmanratkaisuun liittyviin tiedontarpeisiin.

Informaatiotutkimuksen näkökulma on otettu tutkielmassa avuksi, kun on pyritty kokoamaan mielekkäitä kokonaisuuksia kääntäjien tiedonhankintaan liittyvistä hajanaisista maininnoista. Informaatiotutkimus ei ole kääntäjiä toistaiseksi tutkinut, mutta tiedonhankintatutkimuksen käsitteet ja jäsentelyt ovat olleet pohjana kääntäjien toiminnan tarkastelulle. Erityisesti tiedonhankinnan jakaminen praktisen tiedon ja orientoivan tiedon hankintaan on kääntäjien kannalta olennainen huomio. Tutkielmassa on tarkasteltu myös kääntäjien käyttämiä lähteitä. Tuttujen kirjallisten ja henkilölähteiden lisäksi esille on nostettu myös tilanne- ja esinelähteet sekä audiovisuaaliset tiedonlähteet.

Tutkielman lopussa keskitytään siihen, miksi kääntäjien tiedonhankinnan opetus on tarpeen ja mitä se voisi sisältää. Informaatiotutkimuksen teoreettisen ja käytännön tietouden avulla kääntäjienkin tiedonhankinnan opetus voitaisiin järjestää tarkoituksenmukaisella tavalla. Tärkeää kuitenkin on, että informaatiotutkimus toimii vain aputieteenä ja opetus, samoin kuin tutkimus, lähtee nimenomaan kääntäjien tarpeista.

Kääntäjien tiedonhankinta on olennainen osa työtä. Sen tutkiminen ja opettaminen tulisi nostaa nykyistä paremmin esille, sillä työelämän vaatimuksissa tiedonhankintaan liittyvät taidot korostuvat yhä enemmän.

SISÄLTÖ

1.	TUTKIELMAN LÄHTÖKOHDAT	1
2.	JOHDATUS INFORMAATIOTUTKIMUKSEEN	3
2.1.	Tieto ja informaatio	4
2.2.	Informaatiotutkimus ja käännöstiede	5
3.	TIETO KIELI- JA KÄÄNNÖSTIETEISSÄ	7
3.1.	Kielellinen tieto ja kielenulkoisen tieto	7
3.2.	Käännöstiede ja tieto	9
4.	KÄÄNNÖSKOMPETENSSI	11
4.1.	Kääntäjän kompetenssit	12
	<i>Kielellinen kompetenssi</i>	13
	<i>Tekstuaalinen kompetenssi</i>	13
	<i>Aihekompetenssi</i>	13
	<i>Kulttuurikompetenssi</i>	14
	<i>Hakukompetenssi</i>	14
	<i>Siirtokompetenssi</i>	15
4.2.	Holistinen ja dynaaminen malli käännöskompetenssista	16
5.	TIEDONHANKINTATUTKIMUKSEN TULOKSIA	18
5.1.	Tiedonhankinnan prosessi	19
5.2.	Tiedonlähteet ja tiedonhankinnan kanavat	21
5.3.	Tiedonhankintatutkimuksesta saatuja empiirisiä tuloksia	24
6.	KÄÄNTÄJÄN TIEDONHANKINTA JA SEN TUTKIMUS	25
6.1.	Tiedonhankinta osana käännösprosessia	27
6.2.	Kääntäjän tiedonhankinnan syitä	29
7.	KÄÄNTÄJÄN TIEDONTARPEET	31
7.1.	Kompetensseihin perustuvat tiedontarpeet	32
	<i>Kielellisen tiedon tarve</i>	33
	<i>Tekstuaalisen tiedon tarve</i>	34
	<i>Aihetiedon tarve</i>	34
	<i>Sosiokulttuurisen tiedon tarve</i>	35
	<i>Ongelmanratkaisuun ja tiedonhankintaan liittyvän tiedon tarve</i>	37
7.2.	Tiedontarpeiden graafinen esitys	37

8.	TIEDONHANKINNAN KAKSI ULOTTUVUUTTA	40
8.1.	Orientoivan tiedon hankinta	41
8.1.1.	Ajan tasalla pysyminen	41
8.1.2.	Kulttuurien tuntemus	42
8.1.3.	Orientoivan tiedonhankinnan tapoja	43
8.2.	Praktisen tiedon hankinta	44
8.2.1.	Aiheeseen perehtyminen	44
8.2.2.	Jäsentyneiden ongelmien ratkaisu	46
8.2.3.	Tiedonhankintaa rajoittavia tekijöitä	47
9.	TIEDONLÄHTEET	49
9.1.	Kirjalliset lähteet	51
	<i>Alkuteksti</i>	52
	<i>Sanakirjat ja muut kielellisen tiedon lähteet</i>	53
	<i>Hakuteokset</i>	55
	<i>Rinnakkaistekstit</i>	56
	<i>Taustakirjallisuus</i>	57
	<i>Muut kirjalliset lähteet</i>	58
9.2.	Henkilölähteet	59
	<i>Kollegat</i>	60
	<i>Asiantuntijat</i>	60
	<i>Maallikot</i>	61
	<i>Alkutekstin laatija</i>	62
	<i>Syntyperäiset kielenpuhujat</i>	62
	<i>Muut henkilölähteet</i>	63
9.3.	Tilanne- ja esinelähteet	63
9.4.	Audiovisuaaliset tiedonlähteet	65
9.5.	Internet kääntäjän tiedonhankinnan kanavana	65
10.	TIEDONHANKINNAN OPETUS	68
10.1.	Kääntäjille asetettuja ammatillisia vaatimuksia	68
10.2.	Kääntäjien tiedonhankinnan opetus	69
11.	KOKOAVIA HUOMIOITA	72
	LÄHTEET	76
	English summary	81

1. TUTKIELMAN LÄHTÖKOHDAT

Kääntäjän työ ei ole pelkkää kielellistä toimintaa, muusta maailmasta irrallaan olevaa automaattista tekstin tuottamista. Tärkeä osa työtä on tietää, mitä oikeastaan kääntää. Sekä tutkijat että ammattiaan harjoittavat kääntäjät ovat yhtä mieltä siitä, että hyvän ja toimivan käännöksen ehdoton edellytys on aiheen ja siihen liittyvän sanaston tuntemus. Ilman kunnan käsitystä tekstin käsittelemästä aiheesta kääntäjän on helppo tehdä virheitä ja tuottaa käännös, joka antaa asiasta hankalasti ymmärrettävän tai jopa väärän kuvan. Lähestulkoon kaikkiin käännöksiin liittyy taustojen selvittelyä tai oikeiden termien etsimistä. Tätä pidetään itsestään selvänä osana kääntäjän työtä, eikä sitä ole esimerkiksi tutkimuksessa erityisemmin problematisoitu. Oletetaan, että hakutaidot opitaan työn myötä eikä niitä siten katsota tarpeelliseksi erikseen opettaa. Informaation määrä maailmassa kuitenkin lisääntyy koko ajan, ja useissa ammateissa korostuu nimenomaan taito löytää työn suorittamiseen tarvittu tieto.

Tiedonhankintaa tapahtuu jokaisella elämänalalla, ja sen tutkimiseen on aivan oma tieteenalansa, informaatiotutkimus. Tämän pro gradu -työn on tarkoitus tarkastella kääntäjien tiedonhankintaa informaatiotutkimuksen antamin välinein. Käännöstiede on perinteisesti ollut monitieteinen ala, sillä käännösprosessi on niin monitahoinen, että sen ymmärtämiseksi kaivataan ajatuksia ja tutkimustuloksia myös oman tieteenalan ulkopuolelta. Informaatiotutkimuksen käyttäminen aputieteenä on kuitenkin ollut toistaiseksi vähäistä, ja se on keskittynyt lähinnä opinnäytetöihin. Informaatiotutkimuksen peruspilareihin kuuluvilla tiedonhankinnan ja tiedonhaun tutkimuksella on paljon annettavaa myös käännöstieteelle ja erityisesti kääntäjien koulutukselle.

Kääntäjien tiedonhankinnasta ei siis ole käännöstieteessä tehty varsinaista tutkimusongelmaa. Aihe kuitenkin pulpahtaa esiin eri yhteyksissä, ja pyrin tutkielmassani selvittämään käännöstieteessä vallitsevia käsityksiä tiedonhankinnasta ja myös itse tiedosta. Tutkimuksen puute ja huomioiden hajanaisuus estävät kuitenkin pelkän käännöstieteen käyttämisen työn yhteydessä, joten työ painottuu informaatiotutkimuksen suuntaan, sen käyttämiin termeihin ja viitekehyksiin. Tutkielman tarkoitus on kirjallisuuden ja omien kokemusteni avulla muodostaa kattava (joskaan ei tyhjentävä) kuva siitä, mistä kääntäjien tiedonhankinnassa on kyse. Empiirisestä tutkimuksesta on näin ollen tässä yhteydessä luovuttu. Tampereen yliopiston käännös-

tieteen laitokselle on jo tehty kolme empiiristä, haastatteluihin perustunutta tutkielmaa kääntäjien tiedonhankinnasta, ja on epätodennäköistä, että varsin rajallisen otoksen käsittävä uusi pro gradu -haastattelututkimus toisi asiaan tarpeeksi aiemmasta poikkeavaa näkökulmaa. Siksi olenkin katsonut parhaaksi koota yhteen jo olemassa olevan, eri lähteisiin sirotellun tietouden ja pohtia sen perusteella syntyvää kokonaiskuvaa. Erityisesti pyrin kiinnittämään huomiota tiedonhankinnan opetuksen tarpeellisuuteen kääntäjien koulutuksessa. Sen sijaan tulkkien tiedonhankinnan olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle, osittain oman kokemukseni vähäisyyden vuoksi. Kääntäjien ja tulkkien tiedonhankinnassa on toki paljon yhtymäkohtia, mutta myös eroja, jotka johtuvat työtilanteiden sekä kirjoitetun ja puhutun tekstin tuottamisen erilaisuudesta, ja näitä ryhmiä tulisi tutkia erikseen, kummankin omista lähtökohdista käsin. Seuraava askel ammattikäntäjien (ja tulkkien) tiedonhankinnan tutkimuksessa olisi kerätä suurempi empiirinen aineisto kuin mihin pro gradu -tutkielma antaa mahdollisuudet.

Työn kolme ensimmäistä lukua toimivat eräänlaisena alustuksena itse aiheeseen. Luku 2 on lyhyt johdatus informaatiotutkimukseen, ja tarkastelen luvussa paitsi tieteenalaa yleisemmin, myös sen hyötyä käänntieteelle. Erityisen tärkeää on selvitys siitä, miten tieto ja informaatio ymmärretään informaatiotutkimuksen piirissä. Luku 3 puolestaan keskittyy siihen, miten käänntiede käsittää tiedon. Jos informaatiotutkimuksessa pääpaino on nimenomaan informaatioissa, käänntiede, ja kielitieteet yleisemminkin, keskittyvät lähinnä ihmisen päänsisäiseen tietämykseen. Tästä on omat seurauksensa käytännön tutkimukselle. Luvussa 4 tarkastelen sitä, minkälaisia tietoja ja taitoja, eli kompetenssia, kääntäjä työssään tarvitsee. Ammattitaitoisen kääntäjän tulee hallita monia osa-alueita, ja työstään suoriutuakseen hän tarvitsee monipuoliset tietovarannot. Nämä kompetenssit muodostavat myös pohjan myöhemmin käsiteltäville tiedontarpeille.

Kaksi seuraavaa lukua käsittelevät tiedonhankintaa sekä yleisesti että kääntäjien näkökulmasta. Luvussa 5 esittelen mm. tiedonhankinnan prosessia ja tutkimuksista saatuja tuloksia. Luku 6 keskittyykin jo kääntäjien tiedonhankintaan, siihen mikä osa tiedonhankinnalla on käänntöprosessissa ja mitä syitä sille voidaan löytää.

Luku 7 tarkastelee kääntäjän tiedontarpeita lähtökohtanaan aiemmin listatut kompetenssit. Luvussa 8 syvennyttään siihen, miten kääntäjät hankkivat kahta erityyppistä tietoa, orientoivaa ja praktista, ja luku 9 pyrkii listaamaan niitä lähteitä, joista

kääntäjät tietoa hankkivat. Ennen loppuyhteenvetoa pohdin vielä kääntäjille suunnatun tiedonhankinnan opetuksen tarpeellisuutta ja mahdollisuuksia.

2. JOHDATUS INFORMAATIOTUTKIMUKSEEN

Informaatiotutkimus on suhteellisen nuori tieteenala niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Suomen ja samalla koko Pohjoismaiden ensimmäinen professuuri ja laitos perustettiin Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan vuonna 1971. Aluksi oppiaineen nimi oli kirjastotiede ja informatiikka, mutta 1990-luvun alussa Tampereen ja Oulun yliopistoissa sekä Åbo Akademiassa otettiin käyttöön termi informaatiotutkimus. Lyhyesti määriteltynä informaatiotutkimus tarkastelee (ensisijaisesti tallennetun) informaation välittymistä tuottajien ja käyttäjien välillä. Sen yleistavoitteena on luoda käsitys yhteisöjen ja yksilöiden informaatioympäristöistä, tiedontarpeista ja tiedonhankinnan tavoista sekä siitä, miten tietoresurssit tulee organisoida, jotta haluttu informaatio saadaan sitä tarvitsevien käyttöön. (Savolainen 2001.)

Oppialan nimenmuutoksen takana on tutkimuksen painopisteen muuttuminen. Aiemman tietoa välittäviin organisaatioihin ja niiden käyttäjämääriin keskittyneen tutkimuksen tilalle, tai ainakin rinnalle, tuli vahvasti käyttäjäkeskeinen tutkimusote. Nykytutkimuksen lähtökohdaksi ajatellaan tietoa tarvitseva ja etsivä ihminen, joka pyrkii saavuttamaan haluamansa tiedot käyttämällä erilaisia tiedonlöytämismekanismia. Tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, miten ihmisten tiedonhankintatapojen kokonaisuus muodostuu ja kuinka tiedonhankintaa tukevat järjestelyt voivat helpottaa tiedon löytymistä. (Vakkari 1999, 28.)

Informaatiotutkimuksen keskeisimpiä tutkimusalueita ovat tiedonhankinnan, tiedonhaun sekä tietohallinnon tutkimus. Tärkein näistä on tiedonhankintatutkimus, ja informaatiotutkimusta voitaisiinkin jopa kutsua ”tiedonhankinnan tieteksi” (Järvelin & Vakkari 1988, 30). Tiedonhankinnan tutkimuksella on Savolaisen (1999a) mukaan monia tehtäviä. Informaatiotutkimuksen ydinalueena se ensinnäkin rakentaa koko tieteenalan käsitteellistä ja metodista perustaa. Käytännöllisempi tehtävä on selvittää, millä tavoin empiirisen tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää esimerkiksi kirjastoja ja tietopalveluja kehitettäessä. Kolmas tehtävä liittyy ammatillisen tiedonhankinnan

tutkimukseen: eri ammateissa toimivien ihmisten tiedonhankinnan käytäntöjä selvitettäessä saadaan tietoa myös siitä, millaisia tietovaatimuksia eri ammatteihin liittyy ja millaista osaamista ne edellyttävät. (Savolainen 1999a, 73.) Tiedonhaun puolestaan katsotaan olevan osa tiedonhankintaa. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että tiedonhaun tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, miten tiedonhakujärjestelmiä olisi jatkossa kehitettävä ja siitä, miten dokumentit tulisi kuvata, jotta niiden löytäminen olisi helpompaa. Informaatiotutkimuksen kolmanteen päähaaraan eli tietohallinnon alueeseen kuuluvat organisaatioiden tiedontarpeiden arviointi, tietoresurssien kartoitus ja niiden organisointi sekä yhteisön informaatiopolitiikan linjaukset. (Vakkari 1999, 28–30.)

2.1. Tieto ja informaatio

Informaatiotutkimuksen peruskäsitteisiin kuuluvat tieto ja informaatio. Näitä käytetään varsinkin yleiskielessä usein toistensa synonyymeina, etenkin kun suomen kieli ei varsinaisesti erottele ”dataa”, ”informaatiota” ja ”tietoa” toisistaan vaan niistä kaikista puhutaan tietona. Tosin myös informaatiotutkimuksen piirissä sanat esiintyvät välillä synonyymeina, toisaalta termien vakiintumattomuuden ja toisaalta kenties myös tekstin ja puheen tavoitteeksi asetetun sujuvuuden, yleiskielenomaisuuden vuoksi. Informaatiotutkimus näkee kuitenkin selvän eron tiedon ja informaation välillä. Filosofit asettavat tiedolle sekä totuus- että perusteltavuusehdon, mutta koska informaatiotutkimus laskee tiedoksi sekä tekstin, äänen että kuvan eikä kiinnitä huomiota tiedon todenperäisyyteen, se ei voi rajoittaa käsitystään perinteiseen, filosofiseen tapaan ymmärtää tieto. Informaatiotutkimuksen kannalta on mielekästä tehdä ero toisaalta dokumentin sisällön ja toisaalta sen luojan tai vastaanottajan tajunnan/tietämyksen välillä. Tietämys ymmärretään tajunnan rakenteiksi, jotka voidaan ilmaista tekstinä, kuvana tai äänenä. Se mikä viestitään henkilöiden välillä, eli dokumentin sisältö, on informaatiota. Luotava tai omaksuttu tieto taas on osa henkilön tietämystä. (Vakkari 1999, 19.)

Tuominen (1992, 4) on tehnyt erittäin havainnollisen selvityksen tiedonhankintatutkimuksen peruskäsitteistä, ja hän esittää informaation ja tiedon välisen eron seuraavasti:

Informaatioksi voidaan määritellä kaikki ideat, faktat, data ja fiktiiviset hengentuotteet, jotka on kommunikoitu formaalisti tai informaalisti missä tahansa muodossa.

Tietoa sitä vastoin ei voi välittää tai kommunikoida muille, vaan välitetty tieto on aina informaatiota, ja informaatio voi muodostua tiedoksi vasta kun yksilö on sen tulkinnut omasta subjektiivisesta viitekehystänsä käsin. Yksilö siis ymmärtää viestin (informaation) omalla tavallaan, antaa sille merkityksen, ja vasta tämän annetun merkityksen, tulkinnan, avulla informaatio voi jäsentyä hänen kannaltaan mielekkääksi, tajuttavaksi kokonaisuudeksi, so. tiedoksi, ymmärrykseksi tai tietämykseksi.

Myös Savolainen (2001) määrittelee tiedon yksilön korvien välissä olevaksi merkitysten kokonaisuudeksi. Tieto on pikemminkin tulkintakehikko kuin pysyvästi tosien väitelauseiden kokonaisuus.

Miksi sitten puhutaan toisaalta informaatiotutkimuksesta, toisaalta tiedonhankinnasta ja tiedonhausta? Vaikka voitaisiinkin kenties puhua ”informaationhankinnasta” tai sen ”etsimisestä”, Savolainen (2001) suosittelee käytettäväksi tiedonhankintaa, ja termi tuntuukin jo varsin vakiintuneelta. Suomen kielessä on käytössä paljon muitakin tieto-alkuisia sanoja, kuten esimerkiksi tietokone, joten tiedonhankinta sopii hyvin tähän joukkoon. Toinen perustelu on se, ettei ihminen yleensä vain keräile informaatiota vaan hän myös hyödyntää sitä mm. ongelmanratkaisussa. Tällainen merkityskokonaisuuksien rakentamiseen liittyvä päämäärän aspekti puoltaa ilmaisua tiedonhankinta. Savolainen myös huomauttaa, että informaationhankinta on itse asiassa osa tiedonhankintaa, sen väline: esimerkiksi kurssikirjan hakeminen kirjastosta on informaationhankintaa, joka tähtää tiedonhankintaan eli tietämyksen muuttamiseen. Informaationhankinta on vasta tiedonhankinnan edellytys, ja se voidaan määritellä tiedollisen aineiston tunnistamiseksi ja keräämiseksi eri lähteistä ja kanavista. (Savolainen 2001.)

2.2. Informaatiotutkimus ja käänntiede

Vaikka Tampereen yliopistossa on sekä informaatiotutkimuksen että käänntieteen laitos, yhteistyö on toistaiseksi jäänyt varsin vähäiseksi ainakin opetuksen tasolla. Informaatiotutkimus saattaa nykyisin olla tutumpaa kieliteknologiaan liittyvän yhteistyön kautta, mutta sen tuomaa laajempaa käytännön hyötyä ei ilmeisesti ole tiedos-

tettu. Tämä saattaa osittain johtua molempien tieteenalojen nuoruudesta; toistaiseksi on keskitytty vielä tuttuihin lähitieteisiin eikä ole huomattu katsoa hiukan edemmäs. Kääntäminen on kuitenkin hyvin pitkälle tietoon, sen hankkimiseen ja käyttöön perustuva ammatti. Tiedonhankinta on niin olennainen osa ammattia, että sitä pidetään itsestäänselvytenä eikä siitä ilmeisesti ole edes osattu muodostaa varsinaista tutkimusongelmaa. Käännöstyöhön liittyvät ongelmat on ratkaistava ja tiedot on hankittava, mutta se miten tehtävä suoritetaan ei ole käännöstiedettä kiinnostanut. Kääntämisen tutkijoita voisikin muistuttaa siitä, että on olemassa tieteenala, joka pohtii nimenomaan ongelmanratkaisuun tarvittavan tiedon löytymisen problematiikkaa. Yksi informaatiotutkimuksen kulmakivistä, tiedonhankinnan tutkimus, pitää keskeisenä tutkimuskohteenaan juuri eri ammattiteissa tapahtuvaa tiedonhankintaa. Se, että kääntäjät eivät ole tähän asti informaatioalan tutkijoita kiinnostaneet voitaneen osittain selittää sillä, että useimmilla heistä lienee maallikoille tyypillinen, varsin rajoittunut kuva kääntämisestä pelkkänä kielellisenä toimintana.

Yksi informaatiotutkimuksen tarjoamista eduista on se, että tieteenala keskittyy nimenomaan informaatioon, joten tutkimus ja opetus on usein korostuneen käytännönläheistä. Käännöstiede puolestaan tuntuu olevan lähinnä kiinnostunut tiedosta, kääntäjän pääsisäisestä tietämyksestä. Vaikka kääntäjän mielenliikkeiden ymmärtäminen on mielenkiintoinen haaste, sitä tutkittaessa unohdetaan se, että nimenomaan informaation saatavuus tuottaa usein käännöstyössä pahimpia ongelmia. Varsinkin kääntäjien koulutuksen kannalta olisi ensisijaisen tärkeää tuntee ne tiedonhankinnan tavat, joita ammatissaan menestyvät kääntäjät käyttävät. Informaatiotutkimuksen avulla opetuksessa voitaisiin myös tehdä tutuksi nykyistä laajempi kirjo kansiona ja lähteitä, mikä auttaisi tulevaa kiireistä kääntäjää oikean tiedonlähteen valinnassa. Tehokas ja asiantunteva tiedonhankinta jättää kääntäjälle enemmän aikaa keskittyä itse kääntämiseen.

Seuraavassa luvussa tarkastelen lähemmin sitä, miten käännöstiede tiedon ymmärtää ja miten tietoa on perinteisesti kielitieteiden piirissä luokiteltu.

3. TIETO KIELI- JA KÄÄNNÖSTIETEISSÄ

Kääntäjän ammattiin kuuluu monenlaisen tiedon hankkiminen ja soveltaminen, mikä myös auliisti tunnustetaan käännöstieteilijöiden ja ammattiaan harjoittavien kääntäjien parissa. Käännöstieteellisessä tutkimuksessa tieto nousee välillä esille, ellei varsinaisena tutkimuskohteena niin ainakin muun tutkimuksen itsestään selvänä lähtökohtana, ja tutkimuksellinen painopiste onkin nimenomaan kääntäjän päänsisäisessä tiedossa, ei ”konkreettisemmassa” informaatiossa.

3.1. Kielellinen tieto ja kielenulkoisen tieto

Kielitieteessä on perinteisesti erotettu toisistaan kielellinen tieto ja kielenulkoisen tieto. Molempia vaaditaan ihmisten välisen diskurssin ymmärtämiseksi, ja esimerkiksi Gile (1993) pukee tämän suhteen jopa kaavan muotoon: tieto kielestä + kielenulkoisen tieto = ymmärtäminen. Hän on myös sitä mieltä, että mitä suurempi kielenulkoisen tietous ihmisellä on, sitä vähemmän tarvitaan kielitietoa samantasoisien ymmärtämisen saavuttamiseksi. Hänen mukaansa kielellinen tieto ja kielenulkoisen tieto voivat siis jossain määrin kompensoida toisiaan diskurssin ymmärtämisen yhteydessä. (Gile 1993, 69.)

Kielellisen tiedon ominaisuuksista ollaan kielijärjestelmän tasolla suhteellisen yksimielisiä. Siihen katsotaan kuuluvaksi mm. leksikko, syntaksi, semantiikka ja tekstin tuntemus. Kielellinen tieto on lyhyesti sanottuna käyttäjänsä tietoa siitä, mikä on tyylillisesti sopivaa, sujuvaa tai kieliopin mukaista kyseisessä kielessä (Tirkkonen-Condit 1992, 436). Tässä laajassa merkityksessään kielellinen tieto kattaa siis myös tekstiin liittyviä elementtejä. Kääntäjän kompetenssien ja tiedontarpeiden yhteydessä (luvut 4 ja 7) olen kuitenkin katsonut tarkoituksenmukaisemmaksi käyttää hienompaa jakoa ja erottaa toisistaan kielellinen ja tekstuaalinen tieto.

Kielenulkoisesta tiedosta käytetään useita nimityksiä, eikä koherentin kuvan saaminen asiasta ole aivan helppo tehtävä etenkin englanninkielisen kirjallisuuden perusteella. Puhutaan taustatiedosta (*background knowledge*), maailmantiedosta (*world knowledge*), ensyklopedisestä tiedosta (*encyclopedic knowledge*) jne. Termejä

käytetään hyvin sekalaisesti, välillä synonyymeina, välillä toisistaan erotettuina, eikä niille tahdo löytyä varsinaisia määritelmiä edes kielitieteisiin liittyvistä hakuteoksista. Termit saatetaan mainita hakuteoksissa muiden sanojen yhteydessä, mutta omia hakusana-artikkeleita ja määritelmiä niille ei ole katsottu aiheelliseksi omistaa. Esimerkiksi *The Linguistics Encyclopedia* (Malmkjær 2002, 81) mainitsee ensyklopedisen tiedon hyvin kursorisesti maailmantiedon synonyymiksi (vrt. alla). Kenties juuri määrittelyn puute, käytettyjen termien itsestäänselvyydeksi katsottu merkitys, on johtanut niiden horjuvaan käyttöön mm. käännöstieteellisissä teksteissä.

Karlssonin teoksessa *Yleinen kielitiede* (1998) maailmantieto ja ensyklopedinen tieto erotetaan toisistaan. Maailmantieto, josta Karlsson käyttää useimmiten termiä arkitieto, auttaa viestin vastaanottajaa päättämään, miten puheena olevat oliot suhtautuvat toisiinsa ja mitkä ovat järkeviä tulkintavaihtoehtoja (emt., 50). Ihmiset käyttävät viestinnän taustana arkitietämystään, mutta myös tietoa tilanteesta, läsnäolijoista ja äsken sanotusta. Karlsson antaa arkitietoa havainnollistaakseen esimerkin kahdesta metsänkävijästä. Arkitiedon perusteella toinen retkeilijä tietää, että esimerkiksi kantoa voi käyttää tuolina, ja tilannetiedon turvin hän tietää, että sienestyskaverin lausahdus ”Tossa on mulle tuoli” tarkoittaa sitä, että ystävä on väsynyt ja aikoo istahtaa kannolle kuin tuolille. (Emt.; 200, 204.) Arkitiedon (maailmantiedon) perusteella ihmiset siis päättävät, mikä tulkinta kulloisessakin viestintätilanteessa on paikallaan. Myös Vehmas-Lehto (1999, 60) mainitsee maailmantiedon olevan tietämystä siitä, mikä meitä ympäröivässä maailmassa on mahdollista ja todennäköistä.

Ensyklopedinen tieto taasen ei ole (välttämättä) integroitunut arkikielen. Esimerkki tällaisesta ensyklopedisesta tiedosta on vaikkapa eläintieteen käsitejärjestelmä, eläinkunnan jaottelu pääjaksoiksi ja alajaksoiksi. Järjestelmän sisäisistä suhteista on tietoa lähinnä vain asiaan perehtyneillä. Toisaalta ensyklopedinen tieto ja arkitieto voivat olla limittäinkin, kuten esimerkiksi sanojen eläin ja nisäkäs kohdalla, jotka molemmat kuuluvat sekä arkikielen että eläintieteen käsitejärjestelmiin. (Karlsson 1998, 221.) Toinen esimerkki arkitiedon ja ensyklopedisen tiedon suhteesta voidaan esittää auto-sanalla. Erilaisten autojen, niiden osien, toimintojen ym. nimitykset muodostavat verkoston, joka on osa kielen merkitysjärjestelmää ja samalla osa arkitietoamme. Tämän sanasemanttisesti relevantin tiedon lisäksi ihmisillä on paljon autoihin liittyvää ensyklopedistakin tietoa. Tällaista ensyklopedista tietoa on tietoa siitä, milloin autot keksittiin, mikä niiden kehityshistoria on, miten ne ovat vaikuttaneet kaupunkikuvaan ja luontoon, mitä niillä voi tehdä jne. (Emt., 234.)

On kuitenkin huomattava, että jako kielitietoon ja ensyklopediseen (tai laajemmin kielenulkoiseen) tietoon ei ole välttämättä yleisesti hyväksytty totuus kielitieteenkään piirissä. Ihmismielen tutkimuksen edistyessä on alettu hylätä vanhoja, varsin teoreettisia käsityksiä. Esimerkiksi kognitiivinen lingvistiikka vastustaa erilaisia kahtiajakoja (syntaksi/semantiikka, leksikko/kielioppi), ja erityisesti generatiivisen lingvistiikan käsitystä siitä, että kieli on autonominen järjestelmä, joka on irrallaan kaikesta muuntyyppisestä tiedosta, varsinkin ensyklopedisesta tiedosta. Kielellisen tiedon ja ensyklopedisen tiedon välillä ei katsota olevan selvää rajaa: tieto kielestä on tietoa. (Malmkjær 2002, 76.) Muista tutkimusaloista esimerkiksi kehyssemantiikka on pyrkinyt eroon perinteisestä jaosta näiden kahden tiedon välillä (Pöchhacker 1993, 92).

Tietoa voidaan jaotella myös monella muulla tavalla, mutta tämän työn yhteydessä olen katsonut parhaaksi vain esitellä käänntieteessäkin yleisimmin esiintyvät termit ja näkemykset, ottamatta kantaa vaikeaan kysymykseen siitä, miten tieto aivoihin lopultakin tallentuu ja miten sitä kenties voidaan luokitella.

3.2. Käänntiede ja tieto

Kun käänntieteellinen tutkimus on vähitellen siirtynyt käänntöksen (eli tuotteen) tutkimisesta itse prosessin tutkimiseen ja ymmärtämiseen, käänntieteen metodeja on katsottu aiheelliseksi laajentaa uusilla aputieteillä. Perinteisten kieli- ja kirjallisuustieteiden rinnalle on noussut mm. psykologia ja erityisesti psykolingvistiikka. Tutkimuksissa pyritään selvittämään, mitä kääntäjän pään sisällä kääntämisen aikana oikeastaan tapahtuu – mitkä mentaaliset prosessit ovat osallisina käänntötapatumassa ja mitä tietovarantoja kääntäjä käyttää tehtävästään suoriutuakseen. Käänntieteen käsitys tiedosta ja sen käytöstä onkin hyvin ”kognitiivinen”. Tieto on ensisijaisesti *knowledge*-tyyppistä päänsisäistä, jo sisäistettyä tietoa. Paljon käytetty termi käänntösteellisissä teksteissä on *knowledge acquisition*. Se, mistä kyseinen tieto tulee, tuntuu olevan sivuseikka. Tieto on vain jotakin, joka on valmiina ja jota voidaan käyttää. Tällaista asennetta on myös kritisoitu; Pöchhacker (1993, 88) huomauttaakin, että esimerkiksi maailmantieto vedetään usein mukaan keskusteluun, kun pitää

saada selitys tutkittaville kääntämisen mikrotason prosesseille, ilman järjestelmällistä katsausta siitä, mitä sellainen tieto on tai miten sitä voisi kuvailla.

Käännöstieteeseen on siis yleisestä kielitieteestä omaksuttu kielellisen tiedon ohella edellä mainitut termit maailmantieto ja ensyklopedinen tieto. Tietoon liittyvien käsitteiden ja termien selvittäminen käännöstieteellisen kirjallisuuden perusteella on kuitenkin varsin hankalaa. Toisaalta kielenulkoisen tiedon piirissä erotetaan aihetieto ja maailmantieto, aihetiedon sisällä taas ensyklopedinen tieto ja erikoistunut tieto, mutta toisaalta maailmantieto ja ensyklopedinen tieto käsitetään erittäin usein synonyymeiksi. Lähinnä teksteistä voidaan erottaa jako kielitietoon ja sen ulkopuolelle jäävään tietoon, joka käsittää sekä tiettyyn aiheeseen liittyvää tietoa että yleisempää tietoa maailmasta. Käännöstieteilijöiden parissa on myös niitä, jotka eivät hyväksy edes jakoa kielelliseen tietoon ja kielenulkoiseen tietoon. Mm. Schäffner (1991, 11) kallistuu kognitiivisen lingvistiikan kannalle siinä, ettei ole tarkoituksenmukaista erottaa kielitietoa muusta tiedosta.

Kielenkäytön eroavaisuuksia tärkeämpää lienee kuitenkin se, että kääntämisen tunnustetaan yleisesti olevan muutakin kuin vain kielellistä toimintaa. Kääntäjä tarvitsee tekstejä ymmärtääkseen ja tuottaakseen monenlaista tietoutta. Snell-Hornby (1992, 11) huomauttaakin, että

Emme käännä kieliä vaan tekstejä, ja tekstit ovat erottamaton osa ympäröivää maailmaa; ne ovat aina osa kielenulkoista tilannetta ja riippuvaisia tietystä sosiaali- ja kulttuuritaustasta. Kääntäminen on siis ensisijaisesti sosiokulttuurinen toiminto, joka edellyttää paitsi kielellistä kompetenssia myös laajaa faktuaalista ja ensyklopedista tietoutta, samoin kuin molempien kulttuurien normien ja konventioiden tuntemista.

Kognitioon ja tietoon liittyvä tutkimus esittää vaikeita kysymyksiä, ja vastausten löytäminen niihin edistyy hitaasti. Vaikka tutkimusaihe on mielenkiintoinen ja tärkeä myös käännöstieteen kannalta, sen rinnalle olisi mielestäni hyvä nostaa nimenomaan informaatioon keskittyvää tutkimusta. Ei riitä että tiedetään, miten ihmisäivot tietoa tallentavat ja käyttävät; tärkeää on tietää myös se, mistä ja miten nämä tiedot alun perin hankitaan.

Seuraavassa luvussa käsittelen niitä kompetensseja, joita kääntäjän katsotaan tarvitsevan voidakseen toimia kääntäjänä. Kääntäjän tarvitseman tiedon jaottelu

kompetenssien avulla antanee aiheesta hieman selkeämmän kuvan kuin pitäytymisen varsin yleisluontoisissa käsitteissä kielitieto ja kielenulkoinen tieto.

4. KÄÄNNÖSKOMPETENSSI

Käännöskompetenssi voidaan yksinkertaisesti määritellä niiksi tiedoiksi ja taidoiksi, joita kääntämiseen tarvitaan (PACTE 2000, 100). Käännöstieteellisessä kirjallisuudessa kompetenssin käsite esiintyy varsin usein, ja hieman eriävistä jaotteluista huolimatta tutkijat tuntevat olevan yhtä mieltä ainakin siitä, mitkä peruskomponentit käännöskompetenssiin kuuluvat: kahden kielen hallinta, monipuolinen tietovaranto ja kyky siirtää teksti kielestä ja kulttuurista toiseen.

Neubert (2000, 4–5) on tehnyt joitakin yleisiä huomioita käännöskompetenssista. Hänen mukaansa käännöskompetenssi on ensinnäkin kompleksista: käännöprosessin vaatimat kognitiiviset kyvyt ja muut taidot erottavat kääntämisen miltei kaikista muista akateemisista ammateista. Lisäksi kääntäminen vaatii toisistaan hyvinkin poikkeavia taitoja, mikä on harvinaista erikoistuneemmilla yliopisto- ja liike-elämän aloilla. Tällä Neubert viittaa nimenomaan kahden kielen ja erikoisalan hallintaan. Mutta koska kääntäjät eivät voi olla täysin kompetentteja kaikilla alueilla, työlle on ominaista myös eräänlainen likimääräisyys. Kääntäjät hankkivat kyvyn jäljitellä aihealueiden tuntemusta siinä määrin, että pystyvät helpottamaan ymmärtämistä sekä maallikoiden että asiantuntijoiden keskuudessa. Myös Robinson (1997) puhuu paljon tästä kääntäjästä hyvin kuvaavasta jäljittelemisen taidosta. Kääntäjän tulee lisäksi ymmärtää aiheesta tarpeeksi, jotta hän voi välittää viestin sisällön ja muodon; tämä huolimatta siitä, että hänellä on alasta aina vähemmän teoreettista ja käytännön tietoa kuin viestin lähettäjällä ja vastaanottajalla. Tästä syystä kompetenssilla ei ole ylärajaa, ja kääntäjä joutuu hakuteosten vanhentuneisuuden ja puutteellisuuden vuoksi jatkuvasti lukemaan tekstejä työkielillään ja kysymään neuvoa asiantuntijoilta, etsimään uusia tapoja sanoa asioita, jotta pysyisi mukana kielen kehityksessä. Käännökset esittelevät usein uutta tietoa, ja kääntäjän pitää tietää, millä sanoilla näistä asioista puhutaan. Ellei sanaa tai fraasia löydy lähteistä, se pitää päätellä niiden perusteella, joten kääntämiseen liittyy läheisesti myös luovuuden aspekti. Kääntäjillä

tulee lisäksi olla käännökseen liittyvän tilanteen tajua ja ymmärrys siitä, että eri aikoina ja eri paikoissa kirjoitetut tekstit ja käännökset ovat tietyn tilanteen tuotteita. Ajan ja tilanteen muutos vaatii joustavuutta ratkaisujen teossa. (Neubert 2000, 4–5.)

4.1. Kääntäjän kompetenssit

Edellä mainittujen sekundaaristen piirteiden lisäksi Neubert (2000, 6) erottaa käännöskompetenssiin kuuluvaksi viisi primaarista kompetenssia: kielellisen, tekstuaalisen, aihe-, kulttuuri- ja siirtokompetenssin. Muista tutkijoista mm. Schäffner (2000, 146) listaa kyseiset viisi kompetenssia, mutta hän lisää joukkoon vielä hakukompetenssin. Nord (1991, 235) puolestaan katsoo kääntäjän tarvitsevan erityisesti tekstin vastaanottamiseen ja analysoimiseen, tiedonhankintaan, siirtämiseen, tekstin tuottamiseen, käännöksen laadun arvioimiseen ja tietenkin kieliin ja kulttuureihin liittyvää kompetenssia. Seuraavassa käännöskompetenssia tarkastellaan lähinnä Neubertin ja Schäffnerin huomioiden pohjalta, sillä ne tarjoavat hieman yksinkertaistetusta otteestaan huolimatta, tai kenties juuri sen vuoksi, tämän työn kannalta sopivan jaottelun niistä tiedoista, joita kääntäjä työssään tarvitsee. Toisaalta esittelen asiaa havainnollistaakseni myös hieman monitahoisemman mallin, jossa kuvataan useiden kompetenssiin liittyvien tekijöiden vuorovaikutusta ja joka juuri moniulotteisuutensa vuoksi ei sovellu jatkossa typologian lähtökohdaksi.

Neubertin (2000) mukaan kääntämisessä on pohjimmiltaan kyse eri kompetenssien välisestä yhteistyöstä, mikä myös erottaa sen muista viestinnän aloista. Siirtokompetenssi on nimenomaan kääntämiselle ominaista, ja se dominoi kaikkia muita kompetensseja. Siirtokyvyt (*transfer skills*) yhdistävät muut tiedot (*knowledges*). Käännöskompetenssi on enemmän kuin siirtokompetenssi ja siirtokompetenssi on tärkeämpi kuin muut kompetenssit. Kyse ei ole vain siitä, miten kompetenssit täydentävät toisiaan vaan siitä, miten siirtokyvyt niitä hallitsevat: tekemisen taito saa tiedot aktivoitumaan. (Neubert 2000, 6.) Yleisesti puhutaan myös deklaratii-visen (*knowing what*) ja proseduraalisen (*knowing how*) tiedon välisestä erosta (ks. esim. Heikkilä & Holma 1990, 53; PACTE 2000, 102; Wilss 1994, 133).

Kielellinen kompetenssi

Käännöskompetenssin perustan muodostaa luonnollisesti erinomainen kielitaito. Kääntäjän tulee tuntea molempien (tai useampien) kielten kieliopillinen ja leksikaalinen järjestelmä lähestulkoon täydellisesti. Kääntäjän pitää myös olla tietoinen kielen jatkuvasta muutoksesta, mikä näkyy sanakirjoissa ja muissa hakuteoksissa hyvin hitaasti ja rajallisesti. Neubert laskee kielelliseen kompetenssiin kuuluvaksi erityisesti erikoisalojen kielten tietämyksen. Siihen liittyvät mm. terminologian ja erikoisalan kielen syntaksin ja morfologian konventioiden tuntemus. (Neubert 2000, 7–8.) Schäffnerin käsitys kielellisestä kompetenssista on lingvistisempi, ja hän viittaaakin kääntäjien koulutuksen yhteydessä tällä kompetenssilla erityisesti kielen rakenteisiin ja sen viestinnälliseen käyttöön liittyvään tietoon (Schäffner 2000, 147).

Tekstuaalinen kompetenssi

Pelkkä kielen tuntemus ei käännettäessä riitä, onhan kyse nimenomaan teksteistä eikä kielestä irrallisena ilmiönä. Kääntäjä tarvitsee tietoa eri tekstimaailmoista, genreistä. Kääntäjän tulee olla herkkä tunnistamaan tekstuaalisia piirteitä ja niitä kaavoja, joita sanat ja rakenteet eri tekstityypeissä seuraavat. Nämä normatiiviset käyttötavat kääntäjän tulisi sisäistää. (Neubert 2000, 8.) Myös Schäffnerin (2000) mukaan kääntäjän pitää tuntea kohdekulttuurin konventiot ja tyypilliset tekstirakenteet, jotta hän voi tuottaa asianmukaisia kohdetekstejä. Kääntäjän tulee myös olla tietoinen siitä, että teksteillä on tietty tehtävä viestintätilanteessa ja että viestinnän onnistuminen riippuu siitä, kuinka teksti on esitetty. (Schäffnerin 2000,147.)

Aihekompetenssi

Tutustuminen käännöksen aiheen tietomaailmaan on tärkeä osa kääntäjän työtä ja Neubertin (2000) mukaan yhteydessä myös tekstuaaliseen kompetenssiin. Aihekompetenssi ei voi lähestulkoon koskaan olla täydellistä, onhan käännettävien tekstien määrä kasvanut ja tekstit ovat yhä erikoistuneempia. Vaikka kääntäjän aihekompetenssi ei ole yhtä laaja ja syvä kuin asiantuntijan tietous alastaan, sen pitää olla

tarpeeksi laaja tyydyttääkseen asiantuntijaa. Asiantuntijoita pyydetäänkin usein avuksi erikoisalojen käännöstyöhön. Koska kääntäjän aihetietous ei välttämättä ole aktiivista ja aina saatavilla, kääntäjän tulee tietää, mistä tarvittava tieto löytyy. (Neubert 2000, 8–9.) Neubert laskee siis aihekompetenssiin kuuluvaksi myös hakukompetenssin, jonka Schäffner erottaa omaksi alueekseen.

Schäffner laskee erikoisalan terminologian tuntemuksen osaksi aihekompetenssia, ei kielellistä kompetenssia kuten Neubert (Schäffner 2000, 148). Tämä johtunee siitä, että Schäffnerille kielellinen kompetenssi on lingvistisempi ilmiö kuin Neubertille, joka puhuu kielestä yleisemmin. Toisaalta on vaikeaa ja keinotekoistakin pyrkii erottamaan kielellinen, tekstuaalinen ja aihetieto omiksi täysin erillisiksi kokonaisuuksikseen; tekstit kantavat aina sekä kieleen, aiheeseen että itse tekstin rakenteeseen liittyvää tietoa.

Kulttuurikompetenssi

Tekstit ovat täynnä viittauksia siihen kulttuuriin ja tilanteeseen, jossa ne ovat syntyneet. Viittaukset eivät rajoitu vain kirjallisuuteen vaan myös tekniset tekstit ovat sidoksissa syntykulttuuriinsa (Neubert 2000, 9). Kulttuurikompetenssi on hyvin laaja ja siten epämääräinen käsite, jolla tarkoitetaan kääntäjän omaamaa yleistietoa molempien maiden historiasta, politiikasta, taloudesta, kulttuurista, maantieteestä, sosiologiasta jne. (Schäffner 2000, 146). Kulttuurikompetenssia voi tarkemmin kutsua myös sosiokulttuuriseksi kompetenssiksi.

Hakukompetenssi

Schäffnerillä (2000, 146) esiintyvä termi hakukompetenssi (*(re)search competence*) viittaa tietoon siitä, miten ratkaistaan käännösprosessin aikana kohdattuja erilaisia ongelmia, jotka liittyvät tekstien kulttuurienväliseen siirtoon. Schäffner pitää tätä yleisenä strategisena kompetenssina. Hän käsittelee hakukompetenssia vain muuttamalla sanalla, mutta katsoo sen kuitenkin olevan tarpeeksi tärkeä nostaakseen sen omaksi kohdakseen kompetenssien listassa. Hakukompetenssia voidaan kutsua

myös metodologiseksi kompetenssiksi, kyvyksi hankkia tietoa jostakin tietystä aihe-alueesta ja valita käännökseen asianmukaisia termejä (Delisle 1992, 42).

Tällainen metodologinen tai hakukompetenssi on itse asiassa hyvin lähellä sitä, mitä nykyään on alettu kutsua informaatiolukutaidoksi tai jopa informaatiokompetenssiksi. Informaatiokompetenssilla tarkoitetaan tiedonhakuun, tiedonhankintaan, tiedon seulontaan ja sen käyttöön liittyviä taitoja (Mäkinen & Laitinen 2002). Näillä taidoilla on yhä enemmän merkitystä nyky-yhteiskunnassa, ja kääntäjienkin kohdalla voisi hyvin alkaa puhua informaatiokompetenssista muiden kompetenssien ohella.

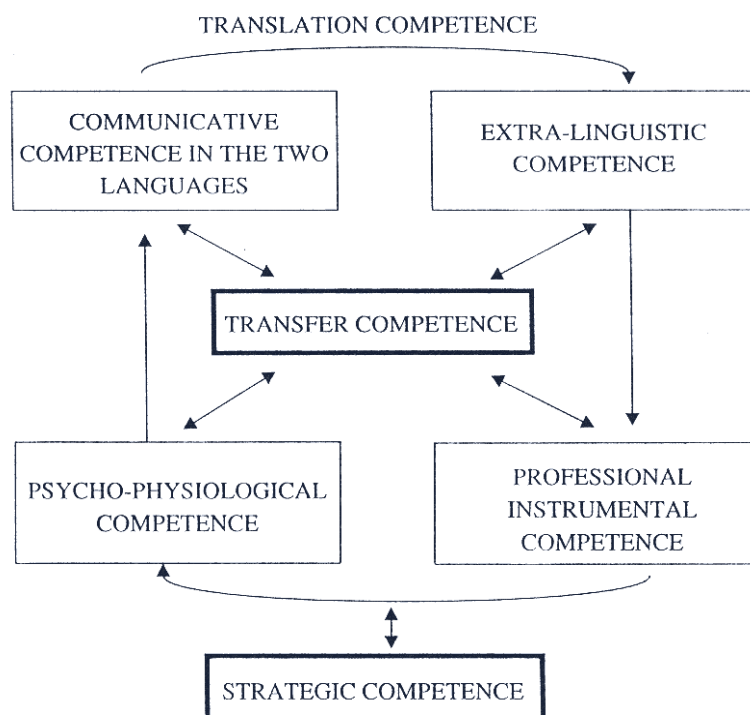
Siirtokompetenssi

Kielellinen, tekstuaalinen, kulttuurillinen ja aihekompetenssi antavat kääntäjälle laajat tietovarastot. Mikäli tätä tietoutta ei täydennä vastaava siirtokompetenssi, kääntäjä epäonnistuu yrittäessään tuottaa alkuperäisestä tekstistä toimivaa käännoä. Ei siis riitä, että tietää kääntämisestä, on myös osattava kääntää. (Neubert 2000, 10). Siirtokompetenssi onkin nimenomaan kääntämiselle ominainen kompetenssin laji, ja se yhdistää kaikki muut kompetenssit. Se on kyky tuottaa tekstiä, joka tyydyttää tilanteen vaatimukset. Schäffnerin mukaan muut kompetenssit liittyvät staattiseen tietoon, kun taas haku- ja siirtokompetenssi ovat dynaamisia, proseduraalisia (Schäffner 2000, 148).

Siirtokompetenssia on kutsuttu myös käännoäspätevyydeksi tai -taidoksi (*translation proficiency*). Cao (1996) erottaa käännoäskompetenssin ja käännoästaidon toisistaan ja määrittelee jälkimmäisen kyvyksi aktivoida käännoäskompetenssi, jotta tiettyyn tilanteeseen liittyvä käännoästehtävä voidaan suorittaa ja siten välittää viesti kahden kulttuurin ja kielen välillä. *Proficiencyn* katsotaan olevan globaali taito (*skill*), joka yhdistää kääntäjän tiedot ja osaamisen ja tekee kääntäjistä kääntäjiä. (Cao 1996, 327.) Käsitteenä tämä on hyvin lähellä Neubertin ja Schäffnerin siirtokompetenssia.

4.2. Holistinen ja dynaaminen malli käännöskompetenssista

Edellä kuvattu jaottelu on varsin yksinkertaistettu lista siitä, minkälaisia tietoja ja taitoja kääntäjän katsotaan tarvitsevan ammattinsa harjoittamiseen. Moniulotteisemman kuvan kääntämiseen liittyvistä kompetensseista antaa kymmenen tutkijan muodostaman PACTE-ryhmän kokoama kaavio käännöskompetenssin eri osa-alueiden vuorovaikutuksesta (PACTE 2000, 101).

KUVIO 1. Käännöskompetenssin alakomponentit (PACTE 2000, 101)

1. *Communicative Competence*. Viestinnällinen kompetenssi voidaan määritellä siksi tietojen ja taitojen yhdistelmäksi, joka vaaditaan kielelliseen viestintään. Ryhmä erottaa viestinnällisessä kompetenssissa kieleen, diskurssiin ja sosio-kulttuuriin liittyvät komponentit. Kääntäjien ollessa kyseessä kompetenssi täytyy tietenkin jakaa lähtökielen ymmärtämiseen ja kohdekielen tuottamiseen.
2. *Extra-linguistic Competence*. Kielenulkoinen kompetenssi koostuu yleisluontoisesta maailmantiedosta ja erikoisalojen tiedosta, jotka aktivoidaan aina käännöstilanteen tarpeiden mukaan. Alakomponentteihin kuuluvat mm. eksplisiitti-

nen ja implisiittinen tieto kääntämisestä, tieto molemmista kulttuureista sekä ensyklopedinen tieto ja aihetieto.

3. *Instrumental-Professional Competence*. Ammatillinen kompetenssi koostuu niistä tiedoista ja taidoista, jotka liittyvät sekä kääntäjän työvälineisiin että itse ammattiin. Alakomponentit voivat olla hyvinkin erilaisia: dokumenttilähteisiin ja uuteen teknologiaan sekä niiden käyttöön liittyvä tieto, työmarkkinoihin liittyvä tietous, ammattietiikka jne.
4. *Psycho-physiological Competence*. Psykofysiologinen kompetenssi voidaan määritellä kyvyksi käyttää kaikenlaisia psykomotorisia, kognitiivisia ja asenteellisia voimavaroja. Tärkeimpiä taitoja ovat lukeminen ja kirjoittaminen (psykomotoriset taidot); muisti, keskittymiskyky, luovuus ja looginen päättely (kognitiiviset taidot); älyllinen uteliaisuus, sitkeys, kurinalaisuus, kriittisyys ja itseluottamus (psykologiset asenteet).
5. *Transfer Competence*. Siirtokompetenssi on keskeinen kompetenssi, joka yhdistää kaikki muut. Se on kyky ymmärtää lähtöteksti ja ilmaista se kohdekielillä, ottaen huomioon käännöksen tehtävä ja vastaanottajat. Alakomponentteihin kuuluvat ymmärtämiseen liittyvä kompetenssi (kyky analysoida, syntetisoida ja aktivoida kielenulkoista tietoa tekstin ymmärtämiseksi), kyky ”deverbalisoida” ja pitää kielet erillään (eli kontrolloida interferenssiä), uudelleen ilmaisuun liittyvä kompetenssi (tekstin järjestäminen, kohdekielinen luovuus) ja käännösprojektin toteuttamiseen liittyvä kompetenssi (parhaan metodin valinta).
6. *Strategic Competence*. Strategiseen kompetenssiin kuuluvat kaikki yksittäiset toiminnot (tietoiset tai tiedostamattomat, verbaliset tai nonverbaaliset), joita käytetään käännösprosessissa ilmenneiden ongelmien ratkaisemiseen. Ongelmanratkaisustrategia voi olla esimerkiksi se, että erotetaan pää- ja sivuajatukset, ymmärretään käsitteelliset suhteet, kerätään tietoa, parafroidaan, takaisinkäännetään, käännetään ääneen jne.

Tutkijaryhmän mukaan käännöskompetenssi koostuu siis jokaisessa käännöstehtävässä käytettävistä osakompetensseista, jotka kaikki vaikuttavat toisiinsa ja muodostavat vaihtelevan hierarkian. Siirtokompetenssi on keskeisessä roolissa osakompetenssien hierarkiassa, ja osakompetenssien välistä vuorovaikutusta säätelee strateginen kompetenssi. Vuorovaikutus ja hierarkia vaihtelevat riippuen kääntämisen suunnasta, kieliyhdistelmästä, erikoistumisesta (kirjallisuus, laki, tekniikka), kääntäjän kokemuksesta tai käännöstilanteesta (toimeksianto, käytettävissä oleva aika, taloudelliset ehdot jne.). (PACTE 2000, 103–104.) Ryhmän kehittänyt malli on hyvin teoreettinen, eikä sen huomioita ole vielä empiirisesti vahvistettu tai kumottu. Se antaa kuitenkin kuvan siitä eri kompetenssien välisestä vuorovaikutuksesta, joka pelkässä tietojen ja taitojen listauksessa jää huomioimatta.

Luvussa 7 tarkastelen kääntäjän tiedontarpeita Neubertin ja Schöffnerin listaamien kompetenssien avulla, koska katson niiden tarjoavan sopivan selkeän ja yksinkertaisen jaottelun erilaisista kääntämiseen liittyvistä peruskomponenteista. Siirtokompetenssin jätän kuitenkin tarkastelun ulkopuolelle, koska se yleisesti mielletään taidoksi tai kyvyksi eikä tiedoksi, kuten muut kompetenssit. Ennen varsinaisia tiedontarpeita on kuitenkin hyvä tutustua tiedonhankintaan hieman laajemmin.

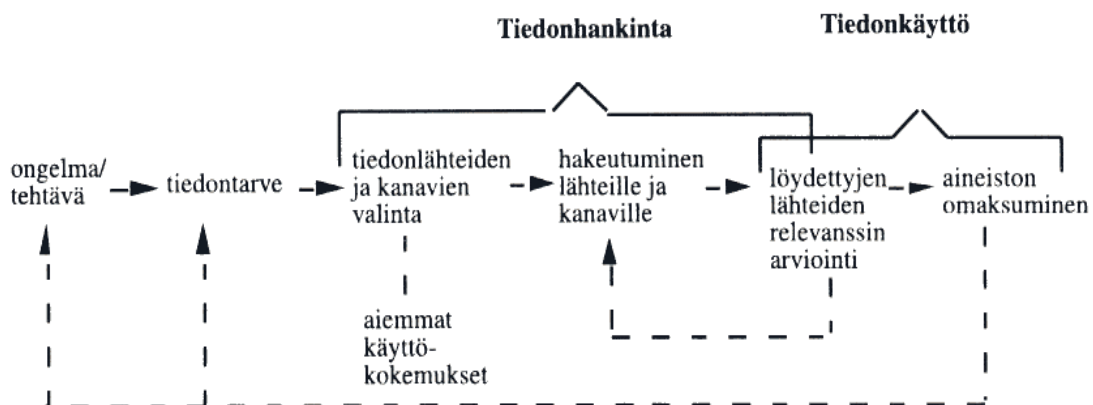
5. TIEDONHANKINTATUTKIMUKSEN TULOKSIA

Kuten aiemmin todettiin, tiedonhankinnan tutkimus on informaatiotutkimuksen kulmakiviä. Tiedonhankintaa tosin tutkitaan muillakin tieteenaloilla, esimerkiksi viestintä- ja kasvatustieteissä, mutta tärkein työ tehdään informaatiotutkimuksen piirissä. Tutkimuksen kohteena voi olla niin informaatiota jakavien järjestelmien (esim. kirjastojen) toimivuus, eri ammattiryhmien tiedonhankinta kuin arkielämänkin tiedonhankinnan kysymykset. Erityisesti ammatillisen tiedonhankinnan tutkimus on tärkeällä sijalla. Suosittuja tutkimuskohteita ovat olleet tutkijat ja opiskelijat, mutta tutkimuksia on nyttemmin tehty myös lääkäreistä, hoitajista, toimittajista, virkamiehistä, insinööreistä jne. Yhä useampi ammattiryhmä on otettu tutkimuksen kohteeksi, mutta toistaiseksi kääntäjät ovat jääneet tutkimuksen ulkopuolelle.

Tiedonhankinnallisen tutkimuksen painopiste on siirtynyt formaalien järjestelmien tutkimisesta käyttäjäkeskeisemmäksi ja tiedonhankinnan tilannesidonnaisuuden huomioonottavaksi. Käyttäjään ja tilanteeseen keskittyminen onkin yksi niistä yhtymäkohdista, joita tiedonhankinnan tutkimuksella ja käännoistieteellä on. Käyttäjäkeskeisten tiedonhankinnan mallien esittäjinä ovat tulleet tunnetuiksi mm. Brenda Dervin ja Carol C. Kuhlthau, joiden huomiota on otettu avuksi myös kääntäjien tiedonhankintaa käsittelevissä pro gradu -töissä (ks. Ilveskallio 1997, Vehviläinen 1995). Kyseiset tutkielmat käsittelevät myös varsin perusteellisesti informaatiotutkimuksen kehitystä, teorioita ja nykytilannetta, mistä syystä olen rajannut aiheen yksityiskohtaisen käsittelyn oman työni ulkopuolelle.

5.1. Tiedonhankinnan prosessi

Tiedonhankinta ei ole itsetarkoitus, vaan prosessin lähtökohta on yleensä jokin ongelma tai työtehtävä, eli tiedonhankinnalla on jonkinlainen päämäärä. Tiedonhankinta voidaan käsitteellistää toiminnaksi, joka asettaa tietoa ongelmanratkaisutoiminnan käyttöön (Savolainen 1993, 124). Laajasti käsitettynä tiedonhankinnan katsotaan tarkoittavan prosessia, jossa tiedontarpeet virittävät tiedon hankkimiseen tähtäävän toiminnan ja joka päättyy tiedon käyttöön. On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että tiedonhankinta lomittuu siinä määrin tiedon käyttöön, että ne voidaan erottaa toisistaan vain analyttisesti. (Savolainen 1999a, 85.) Prosessia havainnollistaa kuvio 2.

KUVIO 2. Tiedonhankintaprosessi (Savolainen 1999a, 85)

Tiedonhankintaprosessi alkaa siitä, kun jokin ongelma tai tehtävä saa aikaan tiedontarpeen. Henkilö ei enää selviäkään sillä tiedolla, jonka hän jo omaa, tai hän tuntee olonsa epävarmaksi. Kun tarve on tunnistettu, henkilö ryhtyy toimiin tyydyttääkseen sen. Varsinaiseen tiedonhankintavaiheeseen kuuluvat tiedonlähteiden valinta, joka perustuu aiempiin kokemuksiin hyödyllisistä tai lupaavista lähteistä, ja näille lähteille hakeutuminen eli niiden paikantaminen eri kanavia hyväksi käyttäen. Tiedon käytöksi lasketaan hankitun aineiston relevanssin punnitseminen ja relevantiksi arvioidun aineiston omaksuminen tai henkinen haltuunottaminen. Henkilön käsitykset muuttuvat, ja tiedontarve tyydytty joko kokonaan tai osittain. Aineiston käytöstä saadut kokemukset saattavat johtaa siihen, että tehtävää tai ongelmaa pitää arvioida uudelleen, ja uudelleenarviointi voi tuottaa uusia tiedontarpeita. Tiedonhankinta onkin tyypillisesti syklistä: hankittu tieto tuottaa uusia tiedontarpeita, joiden tyydyttämiseksi hakeudutaan uusille tiedonlähteille jne. (Savolainen 1999a, 85; 2001.)

Tiedontarve on informaatiotutkimuksen piirissä havaittu hankalasti määriteltäväksi käsitteeksi. Tarpeet mielletään yleensä biologisiksi, mutta tiedontarpeen kohdalla on kyse abstraktista ja vaikeasti tutkittavasta ilmiöstä. Vaikka uteliaisuus ja ärsykkeiden tarve on ihmiselle luontaista, tiedontarvetta ei voi perustella ihmislajille tyypillisenä ominaisuutena, mikä käy sitä ilmeisemmäksi mitä konkreettisemmalla tasolla asiaa tarkastellaan (voiko jollakulla olla esimerkiksi Helsingin Sanomien urheilusivujen jalkapallouutisten lukemisen tarve?). Tiedontarpeita ei ole "valmiina" olemassa vaan ne syntyvät jonkin ongelman tai tehtävän vaatimuksista. Ei siis ole mielekästä puhua tiedontarpeista abstraktissa mielessä, staattisina tarpeina, vaan on järkevämpää puhua niistä vain ongelmanratkaisun yhteydessä. Jotkut tutkijat halusivatkin luopua tästä hankalasta käsitteestä kokonaan. (Savolainen 1999a, 79–84; 2001.)

Savolainen (1999a, 2001) esittää kaksi nykytutkimuksessa vallalla olevaa, vaihtoehtoista tapaa suhtautua tiedontarpeeseen. Yksi mahdollisuus on keskittyä niihin ongelmiin ja tehtäviin, joiden vaatimukset tuottavat tiedontarpeiksi sanottuja asioita. Koska ongelman ratkaiseminen motivoi tiedonhankintaan, tiedontarpeen käsite ei olisi tarpeen. Toisaalta taas voidaan puhua erilaisista yksilön tietorakenteen aukoista, "kuiluista" tai epävarmuuden tilasta, joka käynnistää tiedonhankinnan. Erityisesti jälkimmäinen lähestymistapa on ollut suosittu viime vuosikymmenen tutkimuksessa. Tiedontarpeen käsitteen epämääräisyydestä ja ongelmallisesta määrittelystä

huolimatta se on Savolaisen mukaan kuitenkin havaittu käytännössä hyödylliseksi apukäsitteeksi selittämään tiedonhankintaan kannustavia tekijöitä, ja tutkijat käyttävät sitä varsin yleisesti. (Savolainen 1999a, 79–84; 2001.) Myös tässä tutkielmassa käytetään käsitettä tiedontarve, onhan kyse ammatillisesta, ongelmalähtöisestä tiedonhankinnasta. Tiedontarpeen voi kääntämisen yhteydessä luontevasti mieltää käännösongelmaksi tai muulla tavoin erityistä huomiota vaativaksi tekstikohdaksi. Kääntäjän tiedontarpeista enemmän luvussa 7.

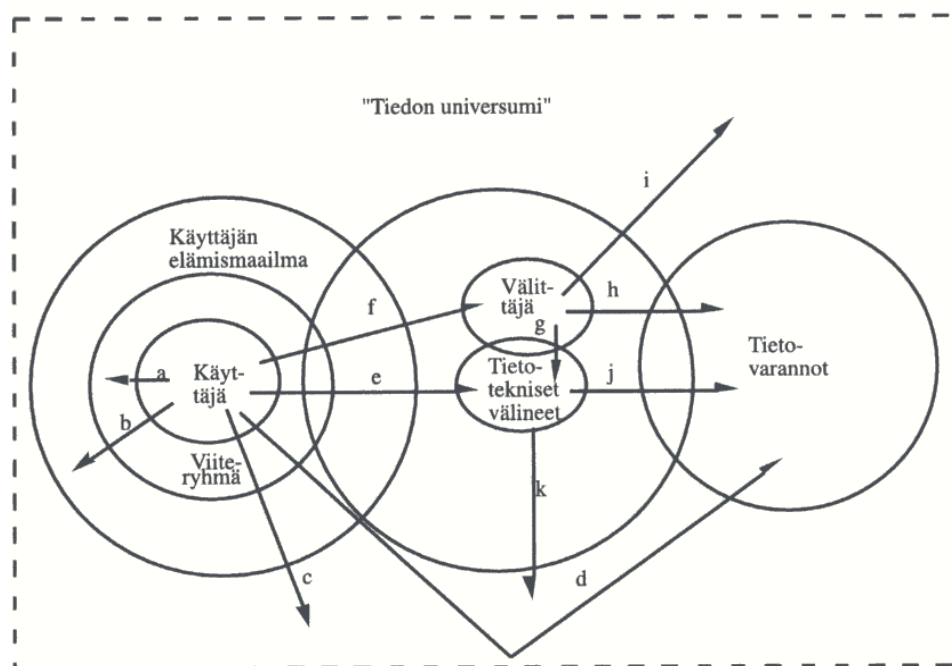
5.2. Tiedonlähteet ja tiedonhankinnan kanavat

Tietoa voidaan hankkia monista eri lähteistä ja kanavista. Jo aiemmin opitun asian mieleen palauttaminen on usein luontevin keino hankkia tietoa (*“check your head first”*). Ellei oma muisti riitä, tietoa voidaan hankkia havainnoimalla ympäristöä ja tekemällä siitä päätelmiä. Mikäli kumpikaan näistä tavoista ei tuo tarpeeksi tietoa, on käännäyttävä muiden lähteiden ja kanavien puoleen. Tämä itsen ulkopuolella tapahtuva tiedonhankinta on sitä, mistä informaatiotutkimus on lähinnä kiinnostunut. (Savolainen 1999a, 77.)

Tiedonhankinnan yhteydessä erotellaan yleisimmin henkilölähteet ja kirjallisen tai dokumentoidun tiedon lähteet (ks. myös luku 9). Henkilölähteet voivat olla työtovereita tai asiantuntijoita, perheenjäseniä tai muita ihmisiä. Dokumentoitua tietoa sisältäviä lähteitä ovat esimerkiksi tietosanakirjat, lehtiartikkelit tai WWW-sivut. Kanaviksi puolestaan kutsutaan niitä tahoja, jotka tarjoavat pääsyn näihin lähteisiin. Tällaisia tiedonhankinnan kanavia ovat mm. kirjastot, kirjakaupat ja Internet. (Emt., 77.) Tietoa hankkiva yksilö voi myös hyödyntää tiedonvälittäjiä. Tiedonvälittäjät voidaan määrittellä sekundaaritiedonlähteiksi: heillä ei ole varsinaista tiedontarvetta tyydyttävää informaatiota, mutta he tietävät mistä sitä voi löytää. Esimerkiksi kirjastonhoitajat ovat usein tiedonvälittäjiä. Toisaalta tiedonvälittäjä voi olla myös henkilö, joka sattumalta löytää ystäväänsä kiinnostavan artikkelin ja toimittaa sen hänelle. Tiedonlähteet ovat siten tarvitun informaation varsinaisia kantajia, primaaritiedonlähteitä. Kyseessä voi yhtä hyvin olla työtoveri, sanomalehtiartikkeli tai historiallinen romaani. Tiedonlähteet ja tiedonvälittäjät yhdessä muodostavat em. tiedonhankintakanavat. Tiedonhankintakanavat voidaan jaotella niiden muodollisuuden perusteella ainakin kolmeen luok-

kaan: ensinnäkin on formaalit informaatiojärjestelmät (kirjastot, tietopalvelut), toiseksi sellaiset järjestelmät, joilla on informatiivisia tehtäviä ensisijaisten ei-informatiivisten tehtäviensä lisäksi (pankit, autokaupat), ja kolmanneksi muut ihmiset, joita voidaan kutsua informaaleiksi tiedonhankintakanaviksi. (Tuominen 1992, 4–5.)

Tiedonhankinnassa voidaan hyödyntää vaihtelevasti eri lähteitä ja kanavia, ja niitä voidaan myös yhdistellä tilanteen vaatimusten mukaan. Tällaisia yksilön käyttämiä erilaisia tiedonhankinnan polkuja (*information seeking paths*) on jäsennellyt T.D. Wilson. Wilson (1981) puhuu tiedonhankinnan yhteydessä yksilön ”elämismaailmasta”, joka muodostuu kunkin henkilön tiedonhankintaan ja -käyttöön liittyvistä kokemuksista. Elämismaailma tarkoittaa myös sitä ympäristöä, jossa tietoa hankitaan ja käytetään, eritoten päivittäistä työympäristöä. Elämismaailman sisällä toimivat erilaiset viiteryhvät, kuten esim. työtoverit, työnjohtajat (vrt. toimeksiantajat) ja asiakkaat (vrt. kohdeyleisö). ”Tiedon universumilla” Wilson puolestaan tarkoittaa eri tietovarantojen muodostamaa kokonaisuutta, johon kuuluvat mm. dokumentit, kirjastot ja asiantuntijat. Tiedon universumi koostuu erilaisista tietovarannoista ja sinne kuuluu myös tiedonvälittäjiä, esimerkiksi kirjastonhoitajia. Tiedonhankkijat voivat lisäksi käyttää hyväkseen erilaisia tietoteknisiä välineitä, mm. atk-pohjaisia luetteloita. (Savolainen 1999a, 90–92.) Tiedonhankinnan polkuja voidaan hahmottaa kuvion 3 pohjalta.

KUVIO 3. Wilsonin tiedonhankinnan polut (Savolainen 1999a, 91)

Tiedonhankinnassa voidaan Wilsonin mukaan erottaa neljä erityyppistä polkua:

- A-luokan polut (a, b, c ja d). Hyödyntäessään A-luokan polkuja yksilö etsii tietoa omatoimisesti ilman tiedonvälittäjien apua, esimerkiksi kysymällä neuvoa työtoverilta. Tiedonlähteitä voivat olla mm. työtoverit (polku a), asiakkaat (b), konsultit (c) tai kirjakaupat (d).
- B-luokan polut (e ja f). B-luokan polkuja hyödynnettäessä tiedonhankinta tapahtuu (formaalien) informaatiojärjestelmien kautta, esimerkiksi selaamalla kirjaston atk-pohjaista näyttöluetteloja (e) tai kysymällä neuvoa kirjastonhoitajalta (f).
- C-luokan polut (g, h ja i). Mikäli tiedonhankkija hyödyntää C-luokan polkuja, hän käyttää apunaan tiedonvälittäjää, joka hakee tiedon esimerkiksi selaamalla kirjaston näyttöluetteloja (g), etsimällä teoksen kirjaston hyllystä (h) tai hankkimalla sen jostakin kirjaston ulkopuolisesta lähteestä (i).
- D-luokan polut (j ja k). Tiedonhankkija hyödyntää D-luokan polkuja käyttäessään itsenäisesti erilaisia tietoteknisiä järjestelmiä, esim. tietoverkkoja (j) tai yrityksen sisäistä päätöksenteon tukijärjestelmää (k). (Savolainen 1999a, 90–92.)

Nykyään tiedonhankinnassa korostuvat erityisesti D-luokan polut, eli tiedon itsenäinen hankkiminen mm. tietoverkkojen kautta. Tämä on todennäköisesti vähentänyt tiedonvälittäjien merkitystä, myös siinä mielessä, että tiedonhakijat ovat yhä harjaantuneempia tietokoneiden käyttäjiä, eikä esimerkiksi kirjaston näyttöluettelon käyttö ole enää tietoteknisesti kovinkaan vaativa tehtävä.

Tässä yhteydessä lienee hyvä nostaa esille tiedonhankinnan ja tiedonhaun välinen suhde. Tiedonhankinnan (*information seeking*) katsotaan olevan laajempi kokonaisuus, joka sisältää myös tiedonhakua (*information retrieval*). Tiedonhaku viittaa tyypillisesti tietokoneella tapahtuvaan tiedonhankintaan. Marchionini (1995, 5–6) havainnollistaa eroa toteamalla, että ”*seeking spiritual enlightenment makes sense, but retrieving enlightenment does not*”. Tietokoneen avulla haetaan tietoa useimmiten erilaisista tietokannoista, joihin tieto on jo etukäteen syötetty (eli se on jo jonkun tiedossa) ja joista yleensä myös saadaan jonkinlainen tulos. Tiedonhankinnassa sen

sijaan käytetään hyväksi paljon muitakin kuin pelkästään atk-pohjaisia tiedonlähteitä ja kanavia. Tosin tiedonhankintakin on yhä useammin tietoverkkojen avulla tapahtuvaa tiedonhakua, joten rajanvetoa tiedonhaun ja -hankinnan välillä ei ole enää yhtä helppo tehdä.

5.3. Tiedonhankinnan tutkimuksesta saatuja empiirisiä tuloksia

Tiedonhankintaa selittävää yleistä teoriaa ei ole vielä kyetty muodostamaan, sillä tiedonhankintaan vaikuttavia tekijöitä ja muuttujia on paljon. Empiiristä tutkimusta on kuitenkin tehty runsaasti, ja niiden tuloksista on voitu koota erinäisiä yleisluontoisia huomioita:

- Tiedonhankinta on usein totunnaistunutta ja tiedonhankinnan rutiineista ei luovuta, ellei jotakin vaihtoehtoista käytäntöä koeta selvästi edullisemmaksi.
- Tiedonhankinta on useimmiten tarkoitushakuista toimintaa; yksilöt tai ryhmät etsivät itseään kiinnostavaa tai hyödyllistä tietoa.
- Tiedonhankinta palvelee yhtäältä yksittäisten ongelmien ratkaisemista (praktisen tiedon hankinta) ja toisaalta toimintaympäristön seurantaa tai ajan tasalla pysymistä (orientoivan tiedon hankinta).
- Tiedonhankinta virittyy usein ongelman tai tehtävän asettamista vaatimuksista. Niitä ovat esim. yksilön työympäristössä tapahtuvat muutokset, kun uusi työtehtävä edellyttää perehtymistä tiettyihin kysymyksiin, jotka eivät ole entuudestaan tuttuja. Kyseessä voivat olla myös yksilön mielenkiintoa koskevat muutokset, esim. kyllästyminen jonkin aiheen tutkimiseen ja tarve valita tilalle uusi.
- Tiedonhankintaa määrittävät subjektiiviset arviot siitä, millaisin kustannuksin (aika, raha, vaivannäkö) eri tiedonlähteitä voi saada käyttöönsä ja missä määrin tiedonhankinnasta saadut hyödyt vastaavat näitä kustannuksia.
- Tiedon vaivaton tavoitettavuus suuntaa usein tiedonhankintaa; informaatiovyöryn kasvaessa joudutaan kuitenkin kiinnittämään yhä enemmän huomiota tiedon laatuun eikä vain tiedon helppoon löytyvyyteen.

- Tiedonhankinta on usein tilannelähtöistä; esim. aikapula voi rajoittaa käytettyjen lähteiden määrää.
- Tiedonhankinta tähtää useimmiten suhteelliseen eikä absoluuttiseen (tyhjentävään) tiedontarpeiden tyydyttämiseen: käsiin ei pyritä etsimään jokaista ongelmaa käsittelevää dokumenttia, vaan muutama relevantiksi havaittu tiedonlähde riittää. (Savolainen 1999a, 100–101.)

Tällaisia johtopäätöksiä on myös kritisoitu, sillä niiden pyrkimys olla mahdollisimman yleistettäviä huomioita johtaa siihen, etteivät ne kerro kovinkaan paljon ihmisten todellisesta toiminnasta eri tilanteissa (Tuominen 1992, 41). Vaikka tilannekohtaisuus näissä huomioissa kenties katoaakin, ne tuovat esille niitä yhteisiä piirteitä, joita eri ryhmien tiedonhankinnasta on voitu havaita. Listan kaikkia kohtia on helppo tarkastella myös kääntäjän näkökulmasta, ja erityisesti aikapula, tiedon luotettavuus, tiedonhankinnan ongelmalähtöisyys ja totunnaisuus ovat tuttuja piirteitä kääntäjienkin toiminnasta.

6. KÄÄNTÄJÄN TIEDONHANKINTA JA SEN TUTKIMUS

Informaatiotutkimuksen piirissä kääntäjien tiedonhankintaa ei ilmeisesti ole tutkittu lainkaan, ei Suomessa eikä muuallakaan maailmassa. Käännöstiedekään ei ole informaatiotutkimukseen vielä turvautunut. Poikkeuksen muodostavat kolme Tampereen yliopiston käännöstieteen laitokselle tehtyä pro gradu -tutkielmaa, joissa käytetään informaatiotutkimuksen metodeja kääntäjien toiminnan tutkimiseksi. Vehviläinen (1995), Ilveskallio (1997) ja Rajamaa (1998) haastattelivat ammattikäntäjiä, sekä asiatekstien kääntäjiä että kaunokirjallisuuden suomentajia, heidän tiedonhankinnan tavoistaan ja käyttämistään lähteistä. Ilveskallio (1997) mm. havaitsi kääntäjien tiedonhankinnan jakaantuvan kahteen päävaiheeseen, aiheeseen perehtymiseen ja jäsentyneisiin ongelmiin liittyvään tiedonhankintaan, mitä huomiota käytetään hyväksi myös tässä opinnäytetyössä.

Kääntäjien tiedonhankintaa sivuavaa empiiristä tutkimusta on tehnyt Sorvali, joka on tutkinut käännösprosessia kääntäjiä haastattelemalla. Tutkimus alkoi vuonna

1991, ja teoksen *Unohdettu kääntäjä* (1996) julkaisemiseen mennessä projektissa oli haastateltu noin kolmeakymmentä ammattikäntäjää. Sorvalin lähtökohtana on ollut kuunnella kääntäjiä ja muodostaa heidän kertomansa pohjalta malli kääntämisestä, ei soveltaa valmista mallia kääntäjien haastatteluun. Kyseinen haastattelututkimus onkin ilmeisesti niitä harvoja tutkimuksia, joissa (ammatti)kääntäjä on pääosassa ja saa kertoa siitä, miten hän kokee oman käännösprosessinsa. Haastatellut kääntäjät toivat keskusteluissa esille paljon myös tiedonhankintaan liittyviä seikkoja, mikä osoittaa, kuinka olennainen osa käännösprosessia tiedonhankinta on. Sorvalin tutkimuksessa nousee voimakkaasti esille taustatietojen merkitys eli aiheeseen perehtyminen. Sen sijaan myöhemmin käännösprosessin aikana tapahtuvaan tiedonhankintaan Sorvali ei kiinnitä erityistä huomiota, vaikka se välillisesti tulee esille esimerkiksi käytettyjen lähteiden kautta.

Muu kääntäjien tiedonhankinnan tutkimus keskittyy lähinnä sanakirjojen tai muiden hakuteosten käyttöön. Ne antavat toki hyvän kuvan siitä, miten usein ja millaista tietoa kääntäjä käsillä olevista teoksista hakee, mutta tilanne ei välttämättä kuvaa autenttisesti ammattikäntäjän työtä. Koetilanne antaa tiedonhankinnasta hyvin rajoittuneen kuvan, kun kääntäjä joutuu jättämään pois useita lähteitä, sekä kirjallisia että henkilölähteitä, joihin hän normaalisti työssään turvautuisi. Tutkimustilanne eroaa yleensä oikeasta toimeksiannosta, jossa tekstit ovat pitempiä, käännösprosessi kestää useita päiviä tai viikkoja ja jossa kääntäjä turvautuu käsillä olevien hakuteosten lisäksi myös kirjastoihin, tietoverkkoihin, kollegoihin, asiantuntijoihin jne. Tähän astista käännöstieteen piirissä tehtyä tiedonhankintaa sivuavaa tutkimusta kuvaakin mielestäni juuri rajoittuneisuus: tutkimukset eivät anna hyvää kuvaa siitä, kuinka laaja-alaista toimintaa kääntäjän tiedonhankinta todellisuudessa on. Katsonkin informaatiotutkimuksen annin liittyvän paljolti juuri siihen, että se tuo uutta perspektiiviä myös kääntäjien työn tarkasteluun ja auttaa hahmottamaan kokonaisuutta paremmin.

Empiirinen tutkimus on melko uutta käännöstieteessä, eivätkä sen menetelmät ole vielä välttämättä vakiintuneet. Empiirinen tutkimus on kuitenkin tärkeää, sillä se auttaa ymmärtämään kääntäjän kompetenssiin ja myös performanssiin liittyviä seikkoja. (PACTE 2000, 99.) Mm. Neubert (1991) peräänkuuluttaa empiriaa, koska katsoo, että teoreettista ohjausta on ollut riittämiin ja nyt on aika korjata sen satoa. Muuten käännöstiede, tai ainakin kääntäjien koulutus, on vaarassa joutua tilanteeseen, jossa se ei pysty vastaamaan nyky maailman haasteisiin. (Neubert 1991, 63.) Yksi tapa

vastata näihin haasteisiin on kääntäjien tiedonhankinnan empiirinen tutkiminen, sen tehostaminen ja opettaminen, sillä tiedonhankintaan liittyvät taidot ovat usein avainasemassa nykypäivän työmarkkinoilla.

6.1. Tiedonhankinta osana käänösprosessia

Useat empiiriset tutkimukset ovat vahvistaneet sen, ettei käänösprosessi ole lineaarinen (PACTE 2000, 99). Kyse ei ole suoraviivaisesta toiminnasta, jossa kääntäjä suorittaa aina vaiheet A, B ja C ja saa lopputulokseksi valmiin käänöksen, vaan käänösprosessi on pikemminkin syklinen tapahtuma, jossa kääntäjä liikkuu eri suuntiin ja palaa takaisin edellisiin vaiheisiin kunnes tuloksena on toimiva käänös. Voidaan jopa sanoa, että käänösprosessin eri vaiheet eivät olekaan erillisiä vaan samanaikaisia tapahtumia, mikä tarkoittaa mm. sitä, että prosessin todenmukainen kuvaaminen vaatisi kolmiulotteisen mallin (Sorvali 1996; 51, 169).

Sorvali (1996) kritisoi monia käänösteoreettisia malleja liiallisesta kielisidonnaisuudesta, sillä käänösprosessin katsotaan usein alkavan vasta kieliaineiston (eli tekstin) analysoinnista. Sorvalin mielestä prosessi alkaa kuitenkin huomattavasti aikaisemmin, ja kääntäjä selvittää monia seikkoja ennen varsinaista kielellistä toimintaa. Juuri tämän vuoksi hän on halunnut tutkimuksessaan kuunnella nimenomaan kääntäjien itsensä kertomuksia siitä, miten he käänöstehtävänsä suorittavat, ja näin aineistossa nousee esille myös tiedonhankinnan merkitys käänösprosessille. (Sorvali 1996, 19.) Käytännön kääntämisestä kirjoittavat tutkijat käsittelevätkin tiedonhankintaa luonnollisena ja erottamattomana osana käänösprosessia, vaikka eivät käytäkään yhtenäistä terminologiaa (ks. esim. Robinson 1997, Sorvali 1996). Myös tässä tutkielmassa käänösprosessin käsitetään sisältävän huomattavasti enemmän kuin pelkän siirtovaiheessa tapahtuvan kääntämisen. Aiheeseen ja tekstiin tutustuminen, kääntäminen ja tekstin muokkaus sekä tiedonhankinta kaikissa muodoissaan kuuluvat kaikki käänösprosessiin, joka päättyy vasta kun teksti luovutetaan (lopullisesti) toimeksiantajalle.

Kääntämisen katsotaan usein muodostuvan rutiininomaisesta tekstin tuottamisesta ja ongelmakohdista, joissa kääntäjän on ajateltava analyttisemmin. Juuri ongelmat yleensä laukaisevat tiedonhankinnan. Rutiinilla sujuva kääntäminen keskey-

tyy yleensä silloin, kun kääntäjä ei oudon sanan tai muun ongelman vuoksi enää pystykään jatkamaan tekstin tuottamista. Toisaalta kyse voi olla myös tilanteesta, jossa kääntämisen näennäisestä sujuvuudesta huolimatta kääntäjä alkaa tuntea olonsa levottomaksi, koska jotakin on vialla. Tästä alkaa sarja ongelmanratkaisuyrityksiä, erilaisiin lähteisiin turvautumista, kunnes ongelma on selvitetty ja kääntäjä voi jatkaa rutiinityöskentelyä. (Robinson 1997, 106–107.) Kaikkia ongelmia ei välttämättä ratkaista heti, vaan kääntäjä voi kerätä ongelmallisia kohtia myöhempää selvittelyä varten. Tietoa voidaan myös hankkia järjestelmällisesti koko käännoistyön ajan, ja tiedon luotettavuus tarkistetaan ja vahvistetaan sekä tekstin ymmärtämistä muotoiluvaiheessa useaan kertaan (Gile 1993, 83). Toisaalta tiukkaa jakoa ongelmallisiin ja ongelmattomiin vaiheisiin on myös kritisoitu, koska se saattaa vääristää prosessista muodostuvaa kuvaa. Ammattimaisessa kääntämisessä jokin, mikä ei ensin vaikuta ongelmalta saattaa olla sitä myöhemmin. Samoin ongelman luonne voi muuttua prosessin aikana ja sen vaikutuksesta. Koska kääntäjä käy tekstiään läpi useita kertoja, ongelmien ratkaisemisen lisäksi syntyy myös uusia ongelmia. (Tirkkonen-Condit 1987, 48.)

Kääntäminen on prosessi, jossa ongelmanratkaisu ja erityisesti päätöksenteko ovat keskeisessä asemassa (ks. esim. Wilss 1994). Tiedonhankintatutkimuksen termin tämä päätöksenteko on nimenomaan tiedon käyttöä. Kääntäjä omaksuu hankkimansa tiedot ja tekee niiden perusteella päätöksen eli käännostratkaisun. On todettu, että tietoinen päätöksenteko rajoittuu ammattikäntäjillä selvästi tunnistettuihin ongelmakohtiin, kun taas muualla kääntäminen sujuu automaattisesti, eli päätöksenteko tai valinta ei nouse tietoiseen mieleen (Tirkkonen-Condit 1992, 434). Robinson (1997) vertaakin kääntäjää kangaspuiden sukulaan, joka sukuloi kahden erilaisen tilan ja prosessin välillä. Ensimmäinen on alitajuinen tila, jossa kääntäjä tekee työtään lähes ajattelematta. Sen vastakohta on erittäin tietoinen ja analyyttinen mielentila, jossa kääntäjä käy läpi sanalistoja omassa mielessään, tarkistaa sanakirjoja ja hakuteoksia, analysoi tekstin rakenteita jne. Alitajuinen kääntäminen on nopeaa ja sillä kääntäjä ansaitsee elantonsa. Analyyttisyys sen sijaan tuo kääntäjälle mainetta tarkkana ja rehellisenä ammatti-ihmisenä. Vaikka analyyttinen työskentely on hidasta ja siten taloudellisesti kenties kannattamatonta, ilman kykyä siihen kääntäjä ei pystyisi saattamaan vaikeita töitä loppuun tai tekisi virheitä helpoissakin teksteissä. Eri-laisuudestaan huolimatta näillä kahdella työskentelytilalla on sama pohja: ne perustuvat kokemukseen kielistä, kulttuureista ja ihmisistä ja analyysiin teksteistä, psyko-

logiasta, sosiologiasta ja kulttuurista. Ainoa ero on se, millä tasolla ihmisen muisti näitä tietoja hyväkseen käyttää. (Robinson 1997, 95.)

Joidenkin tutkijoiden mielestä tiedonhankinta, esimerkiksi sanakirjan käyttö, häiritsee kääntäjän ajatuksenkulkua ja estää mm. lähisynonyymien muodostumisen ja jonkinlaisen luovaa kirjoittamista muistuttavan kääntämisen. Hakuteosten käyttö ei saisi siis korvata kääntäjän omia, sisäisiä hakustrategioita vaan rikastaa niitä. (Hause 2000; 156, 159.) Mauriello (1992) katsoo, että kääntämisen kaksi vaihetta, passiivinen ymmärtäminen ja aktiivinen tekstin tuottaminen, tulisi pitää erillään, koska ne vaativat erilaisia taitoja. Kumpaakaan ei saisi häiritä esimerkiksi vieraita sanoja hakemalla, vaan mikäli termien tai dokumenttien etsimiseen on tarvetta, sen tulisi tapahtua näiden kahden vaiheen välissä. Ensimmäisessä vaiheessa intensiivinen ja onnistunut luenta painaa tekstin mieleen, yhdistää sen jo olemassa olevaan tietouteen ja antaa kuvan tekstin tyylistä ja rytmistä. Myöskään toista vaihetta, luovaa prosessia, ei saisi keskeyttää liiallisella analyttisyydellä, vaan käänösratkaisujen, myös terminologiaan liittyvien, tulisi tulla spontaanisti, vaiheiden välillä suoritettuun tiedonhankintaan perustuen. (Mauriello 1992, 66–68.) Molemmat näkemykset ovat varsin kieli- ja sanakirjasidonnaisia, mikä on käännöstieteilijöiden keskuudessa yleistä, eikä kumpikaan tunnu ottavan huomioon tilanteita, joissa kääntäjän omat taustatiedot tai käsillä olevat kieleen liittyvät hakuteokset eivät riitä ongelmien ”luovaan” ratkaisemiseen. Tietoa saa toki hankkia ja sitä hankitaan, mutta asiasta annetaan hyvin yksinkertaistettu ja idealistinen kuva, jota on vaikea sovittaa yhteen todellisen käännöstoimeksiannon vaatimusten kanssa.

6.2. Kääntäjän tiedonhankinnan syitä

Robinsonin (1997) mukaan kääntäjät käyttävät suunnattomat määrät aikaa etsiäkseen, usein turhaan, jotakin pientä tiedonmurusta tai oikeaa termiä. Tiedon väsymätön etsiminen onkin hänen mielestään kääntäjissä piirre, joka ei välttämättä ole järkevä mutta joka nimenomaan tekee kääntäjistä ammatti-ihmisiä. (*“Least reasonable but most professional feature”*; Robinson 1997, 228.) Syyn tähän käytökseen Robinson löytää ammattilypeydestä. Kääntäjän odotetaan tuottavan luotettavan tekstin, ja hän myös tekee parhaansa, jotta käänös antaisi luotettavan kuvan alkutek-

tistä. Terminologia ja faktatiedot on siis tarkistettava perinpohjaisesti, jotta kääntäjä voi tuntea tehneensä työnsä hyvin. (Emt.; 8, 29.) Gile (1993) puolestaan huomauttaa, että koska käännöksen täytyy olla ”uskollinen” sekä kirjoittajalle että kohdekielen muodoille, kaikki ymmärtämiseen ja muotoiluun liittyvät ongelmat täytyy ratkaista niin, että tekstiä voidaan koska tahansa tarkastella hyvinkin pikkutarkasti. Siksi mm. käännöksissä käytettävien termien tulee olla oikeita sekä tietosisältönsä että käyttötapansa puolesta. Tekstiä voidaan lukea huolellisesti ja sen sisältöä voidaan käyttää edelleen hyväksi, joten käännöksille asetetut vaatimukset ovat usein varsin korkeat. (Gile 1993, 74.) Vaikka tiedonhankinta ja suhteiden luominen kollegoihin ja asiantuntijoihin viekin aikaa varsinaiselta kääntämiseltä, se tekee työstä vaihtelevampaa ja estää kääntäjää palamasta loppuun. Harva kestää täysipainoista kääntämistä tunnistu toiseen ilman keskeytyksiä. (Robinson 1997, 38–39.)

Robinson esittää listan syitä sille, miksi kääntäjä suorittaa perinpohjaista tiedonhankintaa, vaikka sille ei välttämättä olekaan varsinaista taloudellista motivaatiota:

- a. Kääntäjän etiikka – ammattilaisen halu luovuttaa teksti, joka on tarkasti ja oikein käännetty.
- b. Ammattiylpeys – kääntäjän tarve tuntea tyydytystä hyvin tehdystä työstä.
- c. Työtilaisuuksiin liittyvät käytännön syyt – tyytyväinen asiakas ottaa yhteyttä toistekin.
- d. Rakkaus kieleen – sanojen etsiminen ja ”oikeiden” sanojen löytäminen tuottaa tyydytystä. (Robinson 1997, 167.)

Listan voi tietenkin yleistää lähes kaikkea ammatillista toimintaa koskevaksi (lukuun ottamatta kenties d-kohtaa), mutta tässä on yksi varteenotettava selitys sille, miksi kääntäjät käyttävät niin paljon aikaa tiedonhankintaan. Robinson myös toteaa samassa yhteydessä, että riippumatta siitä, rakastaako tai inhoaako kääntäjä tätä työn vaihetta, ammatissa ei pärjää kovinkaan kauan ellei ole siihen valmis. Hän korostaa sitä, kuinka kääntäjä voi suorastaan nauttia tiedonhankinnasta. Työhön liittyvästä tiedonhankinnasta aidosti pitävä kääntäjä tuskin palaa loppuun yhtä helposti kuin sellainen, joka tekee sitä pelkän ammattietiikan vuoksi. Sanojen ”metsästämisessä” on myös se hyvä puoli, että suurella työllä löytynyt oikea sana jää paremmin mieleen ja on siten helpommin käytettävissä myös myöhemmissä käännöstehtävissä. (Emt., 167–8.) Kääntäjillä onkin usein tapana selvittää ongelmia ja etsiä vastineita, vaikka

työn alla oleva käänös mahdollistaisikin ongelmallisten kohtien kiertämisen. Tietyillä hankalilla sanoilla tai rakenteilla on tapana toistua käännettävissä teksteissä, ja keran ratkaistu ongelma nopeuttaa työtä myöhemmin. Tämän totesi myös Rajamaa (1998), jonka mukaan yrityksen omassa käänöspalvelussa työskentelevien kääntäjien tiedontarpeista useimmat olivat toistuvia, ja kääntäjät törmäsivät niihin suurella todennäköisyydellä myöhemminkin. Kääntäjien tiedonhankintaa motivoi käsillä oleva käänös ja sen ongelmat, mutta se palvelee myös tulevaa toimintaa. Ongelmalliset kohdat saatetaan aikapulan vuoksi kiertää selittämällä, mutta yleensä ne pyritään ratkaisemaan heti, koska niiden tiedetään tulevan vastaan myöhemminkin. (Rajamaa 1998; 53, 64.)

7. KÄÄNTÄJÄN TIEDONTARPEET

Tiedontarpeet ovat läheisesti yhteydessä niihin ongelmiin tai tehtäviin, joista suoriutumiseen tietoa kaivataan. Käänösprosessin aikana käänösongelmat tai muulla tavoin erityistä huomiota vaativat tekstikohdat saavat aikaan tiedontarpeita. Kääntämisen katsotaan olevan vahvasti ongelmanratkaisuun ja päätöksentekoon keskittyvä prosessi, ja kääntäjän tiedontarpeet liittyvät siten nimenomaan päätöksenteon helpottamiseen ja tukemiseen (Varantola 1997). Toisaalta kääntäjillä on myös yleisluontoisempia, ammattitaitoon ja sen ylläpitoon liittyviä tiedontarpeita. Tällaisen orientoivan tiedon hankinnasta puhutaan luvussa 8.1.

Erilaiset käänöstehtävät vaativat erilaista tietoutta, ja kääntäjän omasta tietomäärästä ja tekstin luonteesta riippuu, millaista tietoa kääntäjä kulloinkin tarvitsee. Tiedontarve on siis hyvin yksilö- ja tapauskohtaista. Joitakin yleistyksiä ja luokitteluja on kuitenkin mahdollista tehdä. Kääntäjän tiedontarpeita voidaan hahmottaa esimerkiksi jakamalla ne kahteen luokkaan: siihen *miten* asiat sanotaan ja siihen *mitä* oikeastaan sanotaan (Holz-Mänttari 1984, 153). Kyse on siis jo aiemminkin mainitusta jaosta kielelliseen ja kielenulkoiseen, eli itse tekstiin ja varsinaiseen asiaan liittyvään tietoon. Kääntäjän tiedontarvetta voidaan myös kuvata sekä passiiviseksi että aktiiviseksi. Passiivisella tiedontarpeella tarkoitetaan sitä, että kääntäjän on ymmärrettävä se teksti, jota hän on kääntämässä, eli hänen on tarkistettava mm. vieraiden sanojen

merkitys. Aktiivinen tiedontarve liittyy varsinaisen käännöksen tuottamiseen, siihen miten käsite voidaan ilmaista kohdekielellä. Tekstejä on usein mahdollista lukea ja ymmärtää vaikka ei tuntisikaan kaikkia sanoja, mutta kääntäjän on käännöstyötään varten pystyttävä kattamaan tekstin sanoista sata prosenttia. (Williams 1996, 276.)

Hause (2000, 158) esittää kaksi tilannetta, joissa kääntäjä turvautuu johonkin apuneuvoon: kun tieto puuttuu (erityisesti aukot sanastoon, idiomeihin ja rutiiniin liittyvissä tiedoissa) tai kun hän on jollain tavoin epävarma omasta käännösvastineestaan. Varantola (2001) korostaa erityisesti tämän jälkimmäisen tiedontarpeen osuutta käännöstyössä. Usein kääntäjällä on ongelmaan jo jonkinlainen alustava ratkaisu mielessään, mutta hän kokee tarvetta hakea aavistukselleen vahvistusta ennen varsinaista päätöksentekoa (Varantola 2001, 234).

Tiedontarve ei välttämättä ole aina selkeästi muotoutunut, vaan tiedonhankkija saattaa pystyä ilmaisemaan kysymyksensä vasta sitten, kun hän löytää vastauksen (Nicholas ym. 1987, 51). Varantolan (painossa) mukaan kääntäjänkin on usein vaikea sanoa tarkasti, millainen tiedontarve hänellä on; kyse on pikemminkin eräänlaisesta jatkumosta, jossa tiedontarpeet sulautuvat yhteen ja jonka aikana hankittua tietoa voidaan käyttää hyväksi päätöksentekovaiheessa. Lähteistä saadaan muutakin tietoa kuin sitä, mitä ollaan hakemassa, ja tällaista oivalluksia aikaansaavaa hakua voidaan kutsua sumeaksi hauksi (Varantola 1998, 15).

7.1. Kompetensseihin perustuvat tiedontarpeet

Luvussa 4 käsiteltiin kääntäjän ammatissaan tarvitsemia kompetensseja. Olen käyttänyt näitä kompetensseja pohjana jaotelllessani niitä tiedontarpeita, joita kääntäjä työssään kohtaa. Käännöstieteessä on jonkin verran tutkittu käännösongelmia, mutta esimerkiksi Nordin (1992) käyttämä luokittelu on niin sidoksissa tekstianalyysiin, ettei sitä voi käyttää varsinaisten tiedontarpeiden järkevään jaotteluun. Oma jaotteluni-kaan ei ole tyhjentävä eikä välttämättä anna oikeudenmukaista kuvaa kaikesta käännösprosessiin liittyvästä toiminnasta, mutta se palvelee tarkoitustaan tässä yhteydessä.

Seuraavassa on eritelty neljä kääntäjiä koskevaa päätiedontarvetta. Viidenneksi tiedontarpeeksi olen ottanut vielä ongelmanratkaisuun ja tiedonhankintaan liittyvän tiedon tarpeen, sillä sen voidaan sanoa olevan kaikkien muiden tietojen hankkimiselle välttämätön työkalu.

Kielellisen tiedon tarve

Kieleen ja sen sanoihin liittyvä tieto on luonnollisesti kääntäjälle tärkeää. Erityisesti terminologiaan liittyvät ongelmat ovat yleisiä, ja terminologia muodostaakin kääntäjän tiedontarpeista huomattavan suuren osuuden. Tomaszczykin (1989) tutkimuksen mukaan jopa 80 % sanakirjahauista liittyi terminologiaan (Williams 1996, 276). Luvussa 4 terminologia mainittiin sekä kielitiedon että aihetiedon kohdalla, tutkijoiden erilaisten painotusten vuoksi. Myös tiedontarpeiden yhteydessä voidaan todeta kaksi tapaa suhtautua terminologiaan: sen voidaan katsoa olevan osa joko kielellisen tiedon tai aihetiedon tarvetta (ks. alla). Varsin usein kääntäjä toimii vain kielen tasolla erikoisalan tekstejä kääntäessään. Tällöin terminologian hallinta tarkoittaa lähinnä kykyä valita useasta tarjolla olevasta termistä oikea, tilanteeseen sopiva vaihtoehto. Kääntäjä ei välttämättä tarvitse syvällistä ymmärtämystä esimerkiksi tekstin käsittelemästä prosessista vaan tärkeintä on saada nopeasti aikaan teksti, joka puhuu asioista oikeilla termeillä. Useimmilla erikoistumattomilla kääntäjillä ei ole ajanpuutteen ja tekstien vaihtelevuuden vuoksi edes mahdollisuutta tutustua terminologiaan kielen tasoa syvällisemmin. Toisaalta, vaikka tällainen pinnallinen terminologinen tietous saattaa tehtävän suorittamiseen riittääkin, se voi myös altistaa käännösvirheille.

Vieraskielisten sanojen vastineet eivät kuitenkaan ole ainoa kielellisen tiedon tarve, vaan kääntäjät kaipaavat tuekseen hyvin paljon muutakin, sanan käyttäytymiseen liittyvää tietoa. Alla esitetty tiedontarpeiden tai tiedonhankinnan jatkumo alkaa kieleen liittyvästä tietoudesta, ja vastineet, kieliopillinen kollokaatio, leksikaalinen kollokaatio, esimerkit ja sanojen idiomaattinen käyttö voidaan katsoa yleisiksi kielellisen tiedon tarpeiksi. Kääntäjät hakevat tietoa, tai oikeammin informaatiota sanojen ja ilmaisujen muodosta, merkityksestä ja käytöstä, ja tämä hankittu informaatio muuttuu tiedoksi kun sitä sovelletaan sopivassa kontekstissa (Varantola, painossa).

equivalent	grammatical collocation	lexical collocation	examples	idiomatic usage	longer passage	paragraph structure	ext structure	stylistic information	encyclopedic information
------------	-------------------------	---------------------	----------	-----------------	----------------	---------------------	---------------	-----------------------	--------------------------

KUVIO 4. Tiedontarpeiden jatkumo (Varantola, painossa)

Tekstuaalisen tiedon tarve

Kääntämisessä on kyse nimenomaan kokonaisista teksteistä, ei pelkistä sanoista, joten on luonnollista, että kääntäjillä on paljon myös tekstuaalisia tiedontarpeita. Varantolan jatkumossa teksteihin liittyvän tiedontarpeen rajan voidaan katsoa kulkevan idiomaattisen kielenkäytön ja pidempien tekstipätkien välillä. Kääntäjä tarvitsee siten tietoa mm. tekstien kappalerakenteista, niiden kokonaisrakenteesta sekä tyylistä. Vaikka kielitietoon liittyviä tarpeita voidaan ehkä katsoa olevan määrällisesti enemmän, tekstiin liittyvät tarpeet muodostavat usein laajempia kokonaisuuksia ja ne voivat olla ongelmallisempia. Tekstuaalisen tiedon tarve onkin usein edellä mainitun kaltaista sumeaa tarvetta, eikä sitä välttämättä ole helppo pukea sanoiksi.

Tekstuaalinen tieto on kääntäjien ja tutkijoiden parissa havaittu erittäin tarpeelliseksi. Rinnakkaisteksteistä (ks. luku 9) saatu tieto auttaa kääntäjää kirjoittamaan luontevaa kohdekielistä tekstiä, joka noudattaa kyseisen kohdekultuurin kielellisiä ja tekstilajikohtaisia konventioita (Kujamäki & Jääskeläinen 2001, 246).

Aihetiedon tarve

Varantola on tutkimuksessaan keskittynyt lähinnä kielelliseen ja tekstuaaliseen tietoon. Niinpä hänen esittämänsä jatkumo päättyy hyvin yleisluontoiseen mainintaan ensyklopedisestä tiedosta, eikä kääntäjän tarvitsemaa kielenulkoista tietoa ole tarkemmin eritelty. Erikoisaloja käsittelevät tai sivuavat tekstit vaativat kuitenkin kääntäjältä aina jonkinasteista aihetietoutta, sillä kääntäminen on mahdotonta, ellei asiasisältöä ymmärrä lainkaan. Kukulska-Hulme (1990) on esittänyt aihetiedolle kaksi hiukan toisistaan poikkeavaa määritelmää. Aihetieto voi ensinnäkin olla sellaista tietoa, joka täydentää tekstin merkityksen, koska se lisää tekstin osien merkitystä.

Tekstin eri osia ovat leksikaaliset ja terminologiset osaset, jotka eivät sinällään avaa tekstin koko merkitystä, vaan vaativat tuekseen taustatietoja. Toiseksi, aihetieto voi olla tietoa, joka täydentää tekstin merkityksen, koska se tarjoaa laajemman kontekstin. Erikoisalan teksti on vain pieni pala koko siitä suuresta tietomäärästä, aihealueesta, johon se kuuluu. Mikäli aihealueesta on jonkinlainen kokonaiskuva, se auttaa yksittäisen tekstin ymmärtämisessä. (Kukulska-Hulme 1990, 50.) Osa kääntäjistä erikoistuu juuri tästä syystä. Kun keskittyy yhteen erikoisalaan, voi saavuttaa erittäin laajat tiedot, kääntämisestä tulee rutiininomaisempaa ja siten säästetään aikaa ja energiaa, joka muuten kuluisi asioiden selvittelyyn. Erikoistuneet kääntäjät saattavatkin olla joillakin aloilla miltei yhtä päteviä asiantuntijoita kuin alan varsinaiset asiantuntijat. Toisaalta Gile (1993) huomauttaa, että vaikka kääntäjällä voi tuoreen toimeksiannon jäljiltä olla sellaista erittäin ajankohtaista ja erikoistunutta tietoa, jota useimmilla asiantuntijoillakaan ei vielä ole, kääntäjä ei kuitenkaan voi asiantuntijan tavoin integroida tietojaan laajaan ja hyvin järjestyneeseen tietomassaan eikä hän voi käyttää tietoja toimimiseen, mikä voi aiheuttaa turhautuneisuutta. (Gile 1993, 85.)

Aihetiedon yhteydessä terminologian tuntemus tarkoittaa sitä, että kääntäjä hallitsee termien lisäksi myös niiden merkitykset ja suhteet muuhun alan tietoon. Kääntäjä ymmärtää asioiden väliset yhteydet ja alla piilevät prosessit, ja pystyy tämän tiedon perusteella tuottamaan luotettavaa erikoisalan tekstiä. Termien voidaankin katsoa olevan tiedon kiteytymiä, sillä termeihin sisältyy kaikki se taustatieto, joka niiden tuottamiseen on tarvittu. Omista taustatiedoista riippuu, kuinka paljon termien kantamasta tiedosta pystyy sisäistämään. (Varantola 1999, 18.) Toisille temaattinen tietous on erikoisalan tekstien kääntämisen ehdoton edellytys, toisten mielestä pelkkä kielen tasolle jäävä terminologian tuntemus riittää (Gile 1993, 84).

Sosiokulttuurisen tiedon tarve

Kääntäminen on kielten ja kulttuurien välistä viestintää. Viestinnän osapuolet tulevat eri kulttuureista ja heidän taustatietonsa voivat olla hyvinkin erilaiset, kuten on asiantuntijalaita esimerkiksi sosiaalista elämää käsittelevien tekstien kohdalla. Kielialueisiin ja niiden kulttuuriin ja sosiologiaan liittyvä tieto on lähestulkoon rajatonta ja sekä vaikeimmin hankittavissa että luokiteltavissa. Mikä tekee ihmisestä kulttuurinsa osan? Miten saada selville kaikki se tieto, jonka jokaisen maan asukas kasvaessaan huo-

maamattaan omaksuu? Juuri kulttuurieroihin liittyvät ongelmat vaativat usein kääntäjän suurimman huomion. Mikäli käännöksen vastaanottajan taustatietojen ei voida olettaa vastaavan alkutekstin vastaanottajien taustatietoja, kääntäjän on jotenkin kompensoitava tämä erotus (Schäffner 1993, 157). Kulttuurisidonnaista tietoa ovat esimerkiksi reaaliat. Ne voivat viitata laajaan kirjoon kyseessä olevan kulttuurin ilmiöitä, myös taloudelliseen, poliittiseen ja oikeudelliseen elämään. Yleensä kyseessä on sana tai fraasi, joka vaatii kulttuurisidonnaisen taustatiedon aktivointia, jotta teksti voidaan tulkita järkevästi. Toinen yleinen ongelma ovat alluusiot, viittaukset esimerkiksi ihmisiin, mikä vaatii tietoa siitä, keitä nämä henkilöt ovat ja mikä heidän asemansa kyseisessä kulttuurissa on. (Emt.; 158, 161.)

Kulttuuri tulee kääntämisen yhteydessä ymmärtää hyvin laajasti. Kyse ei ole vain taiteesta tai muusta yleiskielessä kulttuuriksi mielletävästä vaan kulttuurilla viitataan kaikkeen siihen, mikä kyseisessä yhteiskunnassa muokkaa yksilön maailmankuvaa. Tällaista jokaiseen kulttuuriin liittyvää tietoa on jonkin verran yritetty luokitella. Straight (1981, 41–42) esittää seuraavanlaisen listan:

- Ekologia – ilmasto ja maasto, kasvisto ja eläimistö, luonnon hyväksikäytön tavat jne.
- Materiaalinen kulttuuri, teknologia – kotitalouden esineet, talot ja muut rakennukset, kulkuvälineet, tekninen tietous jne.
- Sosiaalinen järjestys – yhteiskuntaluokat, sukulaisuussuhteet, sukupuoliroolit, oikeudellinen ja poliittinen järjestelmä jne.
- Myyttiset käsitykset – kosmologia, tabut, suhde yliluonnolliseen jne.

Straight ilmeisesti pohjaa luokittelunsa Eugene Nidan käsityksiin, jotka juontunevat Raamatun kääntämisestä. Listaa voisi varmasti nykyaikaistaa ja laajentaa, mutta se antaa nykyasussaankin tiiviin kuvan siitä, mitä kaikkea sosiokulttuurisen tiedon piiriin voidaan laskea. Kyse on paljolti orientoivasta tiedosta, jota kääntäjä hankkii opintojensa tai työnsä kuluessa ja myös arkielämässä, usein sattumalta tai huomauttamattaan (ks. luku 8.1.). Sosiokulttuurisen tiedon ongelma on paitsi se, että sitä on vaikea varsinaisesti etsiä mistään, myös se, että kulttuurieroista johtuen on usein mahdotonta löytää suoria vastineita. Kääntäjä joutuu selvittämään asian ensin itselleen ja sitten selittämään sen tarvittavassa määrin käännöksensä vastaanottajille.

Ongelmanratkaisuun ja tiedonhankintaan liittyvän tiedon tarve

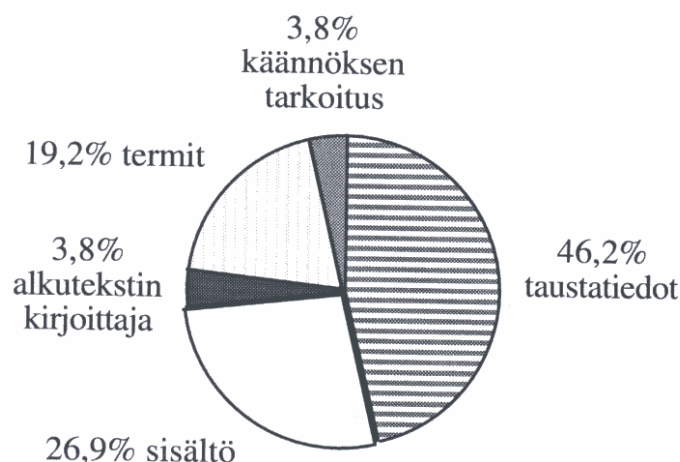
Kääntämisen mainittiin jo olevan pohjimmiltaan valintojen tekemistä ja ongelmien ratkaisemista. Nämä valinnat ja ratkaisut tehdään joko valmiiksi omatun tai muualta hankitun tiedon perusteella. Ongelmien ratkaisuun liittyy läheisesti tieto erilaisista käänösstrategioista ja niiden käytöstä (ks. esim. Chesterman 1997, 87–116). Pelkkä strategioiden tuntemus ei kuitenkaan läheskään aina riitä, vaan kääntäjän on osattava hankkia tietoa niiden tueksi tai lisäksi. Ilman käsitystä siitä, mistä lisätieto löytyisi, kääntäjän työskentely on tehotonta ja hidasta, sattumanvaraista. Osa ongelmanratkaisuun ja tiedonhankintaan liittyvästä tiedosta saadaan ajan ja kokemuksen myötä, mutta ammattimaisen kääntämisen taso saavutetaan nopeammin, mikäli jo koulutuksessa otetaan huomioon tähän liittyvät tiedontarpeet ja opastetaan kääntäjiä niiden hankinnassa. Tiedonhankintataidot ovat myös avain kääntäjän erikoistumiseen tai vaihtelevien erikoisalojen tekstien hallintaan. Kääntäjien koulutuksessa on mahdollista paneutua perusteellisesti yhteen tai kahteen erikoisalaan; tärkeämpää on antaa kääntäjälle valmiudet hankkia tietoa omatoimisesti ja opettaa heitä oppimaan.

Monet ammattikäntäjät myöntävät, että heillä on ajoittain vaikeuksia keksiä, mistä käännökseen tarvittava tieto löytyisi (Ilveskallio 1997, 58). Kääntäjän tulisikin pysytellä ajan tasalla erilaisten tiedonlähteiden ja tiedonhankinnan kanavien suhteen. Tällainen ammattitaidon ylläpitämiseen liittyvä tiedontarve kulkee kääntäjän mukana koko uran ajan, sillä erityisesti elektronisen tiedon määrän kasvun myötä perinteiset tiedonlähteet ja tiedonhankinnan kanavat ovat korvautumassa uusilla.

7.2. Tiedontarpeiden graafinen esitys

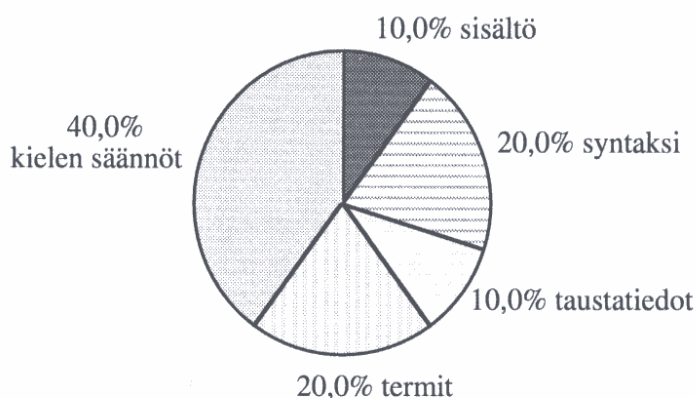
Sorvali (1996) havaitsi kääntäjähaastattelujen perusteella käänösprosessin jakautuvan kolmeen vaiheeseen: tekstiin tutustumiseen, kääntämiseen ja muokkaukseen. Näihin eri vaiheisiin liittyi erilaisia ”ominaisuuksia”, kuten Sorvali niitä kutsuu, jotka voidaan mieltää myös tiedontarpeiksi. Kyseessä eivät ole välttämättä varsinaiset käänösongelmat vaan asiat, jotka on otettava huomioon käännöstyössä. Eri kääntäjät hahmottavat kääntämisensä vaiheet eri tavoin ja mainitsevat kyseiset näkökoh-

dat eri vaiheissa, mutta kuvioiden perusteella selviää, minkälainen tieto kussakin vaiheessa kääntäjille on tärkeää.

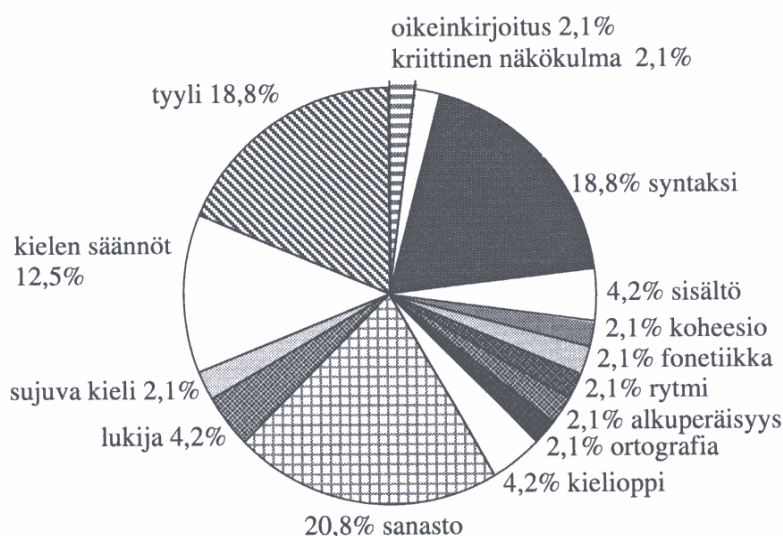
KUVIO 5. Käännösprosessin ensimmäinen vaihe: läpilukeminen, tutustuminen (Sorvali 1996, 112)

Sorvalin mukaan haastatellut kääntäjät kokivat ensimmäiseen vaiheeseen kuuluviksi 26 näkökohtaa, jotka voidaan ryhmitellä viiden ominaisuuden muodostamaksi kokonaisuudeksi. Sorvali ei valitettavasti tarkemmin määrittele, mitä esimerkiksi sisällöllä tarkoitetaan, mutta kuviosta saa käsityksen siitä, kuinka tärkeitä mm. taustatiedot ovat. Lähes puolet kääntäjistä mainitsee taustatietojen tarpeen tai hankkimisen tähän vaiheeseen kuuluvaksi. Myös terminologia nousee vahvasti esiin, heti sisältöön liittyvien kysymysten jälkeen. Tässä ensimmäisessä vaiheessa voidaan kuitenkin kielenkulkoisen tiedon katsoa olevan tärkeimmässä asemassa.

KUVIO 6. Toinen vaihe: (karkea) käännös (Sorvali 1996, 113)

Toinen vaihe liittyy varsinaiseen kääntämiseen, jonka tuloksena on useimmiten jonkinlainen karkea käänös, raakaversio. Tässä vaiheessa teksti siirretään kieleltä toiselle, ja kääntäjät ovat kuvanneet vaihetta melko pinnallisesti antaen 10 näkökohtaa, jotka on ryhmitelty jälleen viideksi ominaisuudeksi. Toisen vaiheen tiedontarpeet liittyvät pääasiassa kielelliseen tietoon, kielen sääntöihin, syntaksiin ja termeihin, ja vain 10 % haastatelluista mainitsee taustatiedot.

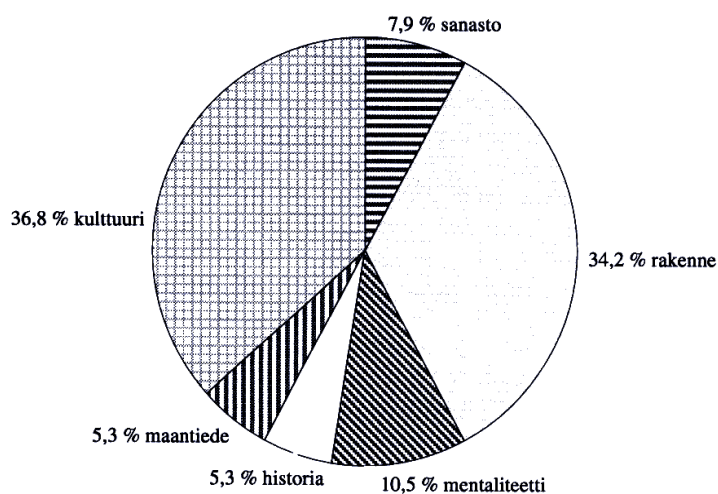
KUVIO 7. Kolmas vaihe: muokkaus (Sorvali 1996, 113)

Kolmas vaihe, käännetyn tekstin muokkaaminen, on kuvattu hyvin yksityiskohtaisesti. Kääntäjät ovat maininneet yhteensä 48 erilaista näkökohtaa, jotka voidaan koota viideksitoista ominaisuudeksi. Valtaosa näistä ominaisuuksista liittyy jälleen kielellisiin ja osittain myös tekstuaalisiin seikkoihin.

Kuvioiden perusteella voidaan sanoa, että käänösprosessin alkuvaiheessa kääntäjän on tärkeä tutustua tekstin aiheeseen. Prosessin edetessä kielelliset ja tekstuaaliset seikat nousevat tärkeämmiksi, kun aihe alkaa jo olla tuttu ja kääntäjän päätavoitteena on käänöksen kieliasun muokkaaminen sujuvaksi kohdekieliseksi tekstiksi.

Sorvali on laatinut myös neljännen ympyrädiagrammin, jonka voidaan katsoa liittyvän kääntäjän tiedontarpeisiin. Kuvio 8 kertoo niistä vaikeuksista, joita ei-sukulaiskielet aiheuttavat. Tässä kuviossa ei ole lainkaan otettu huomioon tekstien aihe-

ta, vaan kyseessä on yleisesti kielten ja kulttuurien välisten eroavuuksien aiheuttamat ongelmat.

KUVIO 8. Ei-sukulaiskielten aiheuttamat vaikeudet (Sorvali 1996, 133)

Sanastoon ja kielen rakenteisiin liittyvät ongelmat vievät suuren osan kuviosta, mutta huomattavaa on, että kulttuuriin (johon myös maantiede ja historia voidaan laskea) liittyvät seikat muodostavat lähes puolet kääntäjien kokemista vaikeuksista. Tämä tukee aiemmin esitettyä toteamusta siitä, että sosiokulttuurinen tieto on kääntäjän työssä erittäin tärkeässä osassa.

8. TIEDONHANKINNAN KAKSI ULOTTUVUUTTA

Yksi tiedonhankinnan yhteydessä usein käytetty jaottelu on (ilmeisesti journalisteilta lainattu) jako praktisen tiedon ja orientoivan tiedon hankintaan. Praktisen tiedon hankinnan tavoitteena on jonkin yksittäisen ongelman ratkaiseminen tai työtehtävän suorittaminen. Kyse voi olla yhtä hyvin yksinkertaisen faktatiedon selvittämisestä tai useita kuukausia kestävästä aineiston keruusta. Orientoivan tiedon hankinta puolestaan palvelee pitkän aikavälin tarpeita. Kyse on yleisemmästä mielenkiinnosta, esimerkiksi päivittäisten tapahtumien seuraamisesta tai oman alan ammattikirjallisuuden

lukemisesta. (Savolainen 1999a, 78.) Myös kääntäjien työssä on helppo erottaa nämä kaksi erilaista tiedonhankinnan lajia. Kääntäjille on luonnollisesti tärkeää ratkaista käännösprosessin yhteydessä esiin nousevia ongelmia, mutta yksi kääntäjän ammattia leimaava piirre on nimenomaan valtava orientoivan tiedon tarve, halu ja pakko pysytellä ajan tasalla. Praktisen tiedon hankinta voidaan kääntämistä tarkasteltaessa jakaa kahteen eri vaiheeseen, aiheeseen perehtymiseen ja jäsenytyneiden ongelmien ratkaisuun (Ilveskallio 1997). Muista ammattiryhmistä erityisesti toimittajilla voidaan havaita samantyyppinen jako taustatietojen keräämiseen (aiheeseen perehtyminen) ja suoraviivaisempaan faktojen tarkistamiseen (jäsenytyneet ongelmat) (Nicholas ym. 1987, 50).

8.1. Orientoivan tiedon hankinta

8.1.1. Ajan tasalla pysyminen

Laaja yleissivistys ja uteliaisuus ovat piirteitä, jotka kuvaavat useimpia kääntäjiä. Työhön kuuluu erottamattomana osana tekstissä esiintyvien sanojen ja asioiden merkitysten ja niiden välisten suhteiden päättely, ja laajasta yleissivistyksestä on kääntäjälle korvaamatonta apua. Toisaalta yleinen tietous ei auta erikoisalojen tekstin kääntämisessä, joten tiedonhankinta on pysyvä osa käännösprosessia. (Gile 1993, 85.) Kääntäjälle on ehdottomasti hyödyksi seurata ajankohtaisia asioita, ja se on usein jopa itsestäänselvyys. Maailmanmenon seuraaminen liittyy yhtä lailla politiikan kuin populaarikulttuurinkin tapahtumiin, sillä vaikka ihmisten kiinnostuksenkohteet ovat erilaisia, kääntäjän kannalta on hyväksi, mikäli hän tietää edes jotakin mahdollisimman monesta asiasta. Tietämys ei siis välttämättä ole kovin syvällistä, mutta se auttaa hahmottamaan teksteissä mainittujen asioiden taustoja ja on avuksi, kun lähdetään hankkimaan tarkempaa tietoa.

Myös kaunokirjallisissa teoksissa sivutaan usein erikoisaloja, ja joidenkin mielestä esimerkiksi lääketiedettä kannattaa seurata aktiivisesti, sillä ennen pitkää uudet havainnot päätyvät myös kaunokirjallisuuden aineksiksi. Erikoisalojen tiedon lisäksi lähes kaikenlaisesta arkipäivänkin kokemuksesta voi olla suomentajan työssä apua,

jopa aerobicista tai synnytyksestä. (Vehviläinen 1995; 45, 50.) Myös maailmankirjallisuuden ja kirjallisuuden historian tuntemus on suomentajalle hyödyksi, sillä käännettävissä teksteissä on monesti muualta tulleita sitaatteja. Englanninkielisissä teksteissä erityisesti Raamattu ja Shakespeare ovat usein lainattuja lähteitä, ja niiden tai niihin liittyvien hakuteosten tuntemus osoittautuu monesti hyödylliseksi.

Suoraan työhön liittyvää orientoivan tiedon hankintaa on oman alan kehityksen seuraaminen. Erikoistuneet kääntäjät seuraavat erikoisalaansa jatkuvasti, enemmän tai vähemmän järjestelmällisesti, ja valmistautuvat siten tuleviin toimeksiantoihin. Jotta käännöksistä tulisi toimivia tekstejä, on tärkeää olla selvillä siitä, mistä alalla puhutaan, millaisia termejä ja ilmaisuja käytetään ja miten esimerkiksi erilaiset laitteet toimivat. Mitä enemmän kääntäjällä on aiheesta tietoa, sitä helpompaa kääntäminen luonnollisestikin on. (Ilveskallio 1997, 38.)

Myös kielen kehityksen seuraaminen on tärkeä osa kääntäjän työtä. Tekstien lisäksi kääntäjät tarkkailevat ihmisten puhetta ja kiinnittävät huomiota outoihin sanoihin ja ilmaisiin, samoin kuin tuttuihin sanoihin, jotka ovat muuttuneet käyttötavaltaan tai merkitykseltään. Kääntäjät keräävät usein sellaisia sanoja ja ilmaisuja, jotka voivat jonain päivänä osoittautua hyödyllisiksi, ja tallettavat tiedot mieleensä, muistilapuille tai tietokoneelle. Kääntäjän korva seuloa kiinnostavia ja hyödyllisiä sanoja kaikesta siitä, mitä joka päivä kuulemme. (Robinson, 1997, 119.)

8.1.2. Kulttuurien tuntemus

Orientoivaan tietoon kuuluu kääntäjillä ehdottomasti myös työkieliin liittyvien kulttuurien tuntemus. Kääntäjän on tunnistettava vieraan kulttuurin ilmiöt, jotta ne osataan välittää kohdekielisille lukijoille oikein. Kääntäjä voikin hyvällä omallatunnolla mm. seurata TV-sarjoja ja elokuvia, sillä niiden avulla rakennetaan kuvaa esimerkiksi paikallisista taloista ja maisemista, eri alueiden kielenkäytöstä ja ihmisten arkielämästä muutenkin. Harvalla kääntäjällä on mahdollisuus käydä ulkomailla usein, ainakaan yksittäisen käännöksen vuoksi, mutta kun vieraaseen kulttuuriin päästään, siellä pyritään tutustumaan mahdollisimman moneen asiaan. Kaupat ja niiden hyllyt, postit, pankit, huoltoasemat, paikalliset TV-ohjelmat ym. kiinnostavat kääntäjää huomattavasti tavallista turistia enemmän. (Vehviläinen 1995, 55.) Usein kuulee myös sanot-

tavan, että kääntäjälle mikään ei ole vierasta. Tavallisen elämänmenon lisäksi kääntäjän on oltava selvillä myös oudoista tai tabuina pidetyistä asioista, sillä käännettävät tekstit voivat käsitellä mitä elämänalaa tahansa.

On huomattava, että kulttuuri ei tarkoita pelkästään ”vieraan maan kulttuuria” yleisellä tasolla. Kulttuureita on monenlaisia: paikallisia, alueellisia, kansallisia ja kansainvälisiä. Maantieteellisistä seikoista riippuvien kulttuurien lisäksi on olemassa paljon erilaisia osa- tai alakulttuureita, kuten kouluun, työhön, vapaa-aikaan tai naapurustoon liittyviä. (Robinson 1997, 229.) Erilaisten kulttuurien tuntemus auttaa kääntäjää ymmärtämään tekstien viittauksia ja asettumaan niissä kuvattujen erilaisten ihmisten asemaan.

8.1.3. Orientoivan tiedonhankinnan tapoja

Monet kääntäjät ovat innokkaita lukijoita ja lukevat paljon sekä kaunokirjallisuutta että tietokirjallisuutta, hyvinkin erilaisista aiheista ja eri kielillä. Lukeminen onkin kenties yleisin ja helpoin tapa hankkia tietoa vieraista kulttuureista ja uusista asioista. Samalla tietoa kertyy myös kielestä ja teksteistä.

Lukemisen lisäksi orientoivaa tietoa voi hankkia ympäristöä tarkkailemalla. Kuten jo edellä mainittiin, kääntäjät katsovat aiheelliseksi tutustua varsin arkisiinkin asioihin, kuten esimerkiksi kauppoihin, ja kiinnittävät huomiota siihen, miltä asiat näyttävät tai miten ne toimivat. Tietysti myös erikoiset ilmiöt on pistettävä merkille, mutta niidenkin tunnistaminen perustuu siihen, että tiedetään, mikä on asioiden ”normaali” tila.

Kääntäjät kiinnittävät paljon huomiota ihmisiin ja heidän kielenkäyttöönsä; putkimies, opettaja, kaupan myyjä, lääkäri, baarimikko, ystävät ja kollegat eri murrealueilta ja eri yhteiskuntaluokista ovat usein kiinnostavia tarkkailukohteita. (Robinson 1997, 27.) Robinsonin mukaan ihmisten ja heidän puheensa, luonteidensa ja erikoisuuksiensa tarkkailu ja tiedonjyvien keräily luetuista teksteistä valmistaa kääntäjää johonkin tulevaan, erikoislaatuiseenkin käännökseen huomattavasti paremmin kuin jos hän keskittyisi pelkästään tekstien kielellisiin rakenteisiin (emt., 136).

Kääntäjien harjoittama orientoiva tiedonhankinta ei ole niinkään faktojen mieleenpainamista vaan oppimista. Kielistä ja kulttuureista opitut asiat tallennetaan muistiin ja ne voidaan palauttaa mieleen tarvittaessa. Ne muodostavat pohjan intuitiivisille ratkaisuille, eli sille että kääntäjä yksinkertaisesti tietää jonkin asian olevan tietyllä tavalla ja pystyy käyttämään tietoa hyväksi käänöksessään. (Robinson 1997; 51, 115.) Tiedonhankinnan tutkimuksessa katsotaan kuitenkin, että vaikka tiedonhankinta on oppimisen kaltaista toimintaa ja oppimiseen kuuluu usein myös tiedonhankintaa, ne ovat kaksi eri asiaa. Tiedonhankinta liittyy yleensä jonkin ongelman ratkaisuun, ja kun tarvittava informaatio on hankittu ja ongelma ratkaistu, tiedot voidaan periaatteessa unohtaa. (Savolainen 1999a, 76.) Orientoivaa tiedonhankintaa on kuitenkin käytännön ongelmista johtuen tutkittu hyvin vähän. Kun asiaa tarkastellaan lähemmin, voitaneen Robinsonin tavoin todeta (vaikka hän ei kyseistä termiä käytäkään), että kääntäjien hankkima orientoiva tieto tallennetaan pitkäkestoiseen muistiin eli se opitaan. Sen sijaan praktisen tiedon hankkiminen on edellä mainitun kaltaista välineellisempää toimintaa, joka tähtää ongelmanratkaisuun.

8.2. Praktisen tiedon hankinta

8.2.1. Aiheeseen perehtyminen

Tutkijat jakavat usein käänösprosessin kahteen hyvin erityyppiseen toimintaan, tekstin ymmärtämiseen ja tekstin tuottamiseen. Aiheeseen perehtyminen liittyy läheisesti nimenomaan tekstin ymmärtämiseen. Vaikka tekstin ymmärtäminen vaatii usein ensisijaisesti kielellisiä ja tekstuaalisia kykyjä, aihepiirin tuntemus on avainasemassa, kun halutaan syvällisesti ymmärtää johonkin erikoisalaan liittyvää tai sitä sivuavaa tekstiä.

Sorvalin (1996) tutkimuksessa aiheeseen perehtyminen nousi vahvasti esille. Kun haastateltuja kääntäjiä pyydettiin kertomaan omista työskentelytavoistaan, heille esitettiin avustavia kysymyksiä mm. siitä, kuinka paljon alustavia tai valmistelevia toimenpiteitä tarvitaan, taustatietojen osuudesta, siitä syventyvätkö he aiheeseen ennen käännöstyön aloittamista vai sen aikana ja kuinka paljon he panostavat asia-

sisältöön tutustumiseen (Sorvali 1996, 111). Kuten jo kuvioista 5–7 kävi ilmi, useimmat kääntäjät kokivat käänösprosessinsa jakautuvan kolmeen vaiheeseen: taustatietojen etsimiseen, (karkeaan) kääntämiseen ja tekstin muokkaukseen. Tekstin käsittelemään aiheeseen tutustuminen on siis hyvin tärkeä osa koko prosessia. Noin 75 % kääntäjistä ilmoitti aloittavansa käänöstyön taustatietojen hankkimisella. Ajallisesti heidän voidaan katsoa käyttäneen tähän prosessin vaiheeseen 20–35 % työajastaan. Valmistautumiseen kuului kääntäjien mukaan mm. sanakirjojen ja muun aineiston kerääminen kotoa, kirjastosta ja muista tarvittavista paikoista. (Emt.; 116–120, 139).

Käänösprosessin jakaminen selkeästi erottuviin vaiheisiin ei kuitenkaan välttämättä vastaa todellisuutta. Usein aiheeseen joudutaankin ajanpuutteen vuoksi tutustumaan samalla kun käänös on jo työn alla. Aiheeseen perehtyminen koetaan kuitenkin tärkeäksi, sillä kääntäjät eivät halua tehdä työtään sokkona vaan he haluavat todella ymmärtää, mistä tekstissä puhutaan. Aiheeseen halutaan yleensä tutustua kohdekielellä, mikä suomeen päin käännettäessä saattaa joskus osoittautua ongelmalliseksi, jos aihe on kovin tuntematon. Tärkeää kuitenkin on, että tietoa saadaan juuri oikeasta aiheesta. Mikäli käänöksen aihe on kovin yleisluontoinen, aiheeseen perehtyminen ei ole kääntäjien mielestä tarkoituksenmukaista. (Ilveskallio 1997, 37–39.)

Kaunokirjallisuuden kääntäjillä aiheeseen perehtymistä voisi kutsua myös tekstiin orientoitumiseksi. Sen tueksi haetaan miljöötä ja aihepiiriä koskevia tekstejä, jotka voivat olla yhtä hyvin kaunokirjallisuutta, tietokirjallisuutta kuin lehtiartikkeleitakin. Näiden lisäksi esimerkiksi kartat voivat olla tärkeitä orientoitumisen apuvälineitä. Aihepiiriä myös seurataan koko prosessin ajan tiedotusvälineiden avulla. Mikäli kirjan aihe on helppo, tuttu tai viihteellinen, aihepiiriin tutustumista, sanaston keruuta tai muuta yleistä varautumista ei katsota kovinkaan tarpeelliseksi. (Vehviläinen 1995, 42–43.) Kaunokirjallisuuden kääntäjät saattavat valmistautua käänöstyöhön myös lukemalla kirjailijan aiempia teoksia (Sorvali 1996, 151).

Aiheeseen perehdyttäessä ja varsinaisia ongelmia ratkottaessa tarvitaan erilaista tietoa, ja sen vuoksi myös käytetyt tiedonlähteet eroavat jonkin verran. Aiheeseen perehdyttäessä tarkoituksena on ymmärtää käännettävä teksti, ja se tapahtuu yleensä laajojen alaan kuuluvien tekstien avulla. Hyviä lähteitä ovat oppikirjat, joissa asiat esitellään selkeästi ja kattavasti, mikä helpottaa aiheen hahmottamista. Niistä

saa tietoa siitä, miten aiheesta puhutaan ja mitä termejä käytetään, mistä on hyötyä myöhemmissäkin tiedonhankinnan vaiheissa. Muita hyödyllisiä lähteitä ovat usein alan lehdet tai toimeksiantajalta saatu materiaali. Tässä vaiheessa kääntäjät selvästi suosivat painettuja lähteitä. Niitä ei kuitenkaan läheskään aina löydy kääntäjän omasta työympäristöstä, joten tietoa etsitään lähinnä eri kirjastoista. (Ilveskallio 1997, 43.) Nykyisin myös Internet on suosittu paikka aloittaa aiheeseen perehtyminen, vaikkakaan laadukkaan suomenkielisen aineiston löytyminen ei ole aina taattua.

8.2.2. Jäsentyneiden ongelmien ratkaisu

Vasta kun kääntäjällä on sekä aiheesta että varsinaisesta käännöksestä tarpeeksi tietoa, hän voi keskittyä jäsentyneiden ongelmien ratkaisuun. Kun aihe on jo tuttu, tekstin käsittelemien asioiden ymmärtäminen ei välttämättä enää ole ongelma, vaan ongelmat liittyvät lähinnä kielellisiin seikkoihin eli tekstin tuottamiseen kohdekielellä.

Kääntäjien suurin ongelmaryhmä on terminologia. Oikean termin löytäminen voi olla hyvinkin hankalaa, sillä termejä joudutaan usein etsimään monista eri lähteistä tai niitä saattaa olla useita, jolloin kääntäjän on vaikea valita tarjolla olevista termeistä juuri se oikea, työn alla olevan käännöksen tilanteeseen sopiva. Usein kääntäjät kuitenkin keräävät hyödyllisiä termejä jo aiheeseen perehtymisen yhteydessä, mikä helpottaa työtä tässä vaiheessa. Jos kyse on vakiintumattomista, rinnakkaisista termeistä, kääntäjä valitsee yleensä sen, jonka katsoo saaneensa luotettavimmalta taholta. Tietoa saatetaan myös hankkia jossain määrin tarpeettomasti, esimerkiksi silloin kun kääntäjä tietää oikean termin, mutta on epävarma sen käytöstä ja haluaa vielä tarkistaa asian. (Ilveskallio 1997, 40–41.) Myös Varantola painottaa sitä, että kääntäjät usein jo tietävät ratkaisun, mutta haluavat olla siitä varmoja ja siksi tarkistavat asian (Varantola 2001, 234). Kääntäjät voivat omasta mielestään olla tiedonhankinnassaan melkein liiankin perusteellisia: pieniäkin asioita selvitetään tarkkaan, koska halutaan olla varmoja käännösratkaisusta. Taustalla on pelko siitä, että kunnollinen suomennos on olemassa ja että väärästä ratkaisusta saa lukijoilta negatiivista palautetta. (Vehviläinen 1995, 52.)

Termien lisäksi erilaisia ongelmia saattaa aiheuttaa esimerkiksi tietojen muokkaaminen Suomen oloihin, jolloin joudutaan etsimään erilaisia lukuja ja faktatietoa,

samoin kuin nimien virheellinen oikeinkirjoitus tai suoranaiset asiavirheet (päivämäärät jne.). Mikäli kääntäjä havaitsee tekstissä jotakin, mikä sotii hänen omaa tietouttaan vastaan, hän kokee tarpeelliseksi tarkistaa asian. Usein yksi tällainen tarkistus johtaa muihinkin, koska kääntäjä ei enää luota tekstin tietoihin niin herkästi. (Ilveskallio 1997, 41–42.)

Jäsentyneiden ongelmien ratkaisuvaiheessa etsitään siis apua lähinnä termeihin, ja erilaiset sanakirjat, sanastot, hakuteokset ja lehdet ovat käytetyimpiä lähteitä. Perusteokset ovat yleensä kääntäjän käden ulottuvilla, ja tiettyyn alaan erikoistuneilla kääntäjillä saattaa olla itse kerättyjä sanastoja. Tiedonhankintaan ei siis välttämättä tarvitse lähteä omaa työpöytää kauemmaksi. Tässä vaiheessa kuitenkin käytetään hyväksi myös henkilölähteitä eikä pelkästään kirjallisia lähteitä. (Emt., 44.) Ongelmat ovat jäsentyneet siinä määrin, että tiedontarve voidaan muotoilla suoraksi kysymykseksi ja esittää muille ihmisille.

8.2.3. Tiedonhankintaa rajoittavia tekijöitä

Käännösprosessi tapahtuu harvoin ihanteellisissa oloissa, ja ajan puute lienee suurin työtä haittaava yksittäinen tekijä. Käännöshän on usein viestintäprosessin viimeinen vaihe, ja kaikilla on jo kiire saada se käyttöön (Wilss 1994, 134). Käännökseen käytettävissä oleva aika vaikuttaa luonnollisesti myös siihen, kuinka paljon kääntäjä ehtii suorittaa tiedonhankintaa. Vaikka kiire voi rajoittaa esimerkiksi käytettyjen lähteiden määrää, Ilveskallion havaintojen mukaan se harvoin estää tiedonhankinnan kokonaan (Ilveskallio 1997, 50). Kääntäjien pyrkimys tuottaa laadukasta tekstiä tarkoittaa yleensä sitä, että asioiden tarkistamiseksi tehdään kaikki, mikä annetun ajan puitteissa on mahdollista. Tiedonhankintaa saatetaan kiireisissäkin tapauksissa tehdä aivan viime minuuteille asti, jotta käännösratkaisuille saataisiin tyydyttävät perustelut. Toisaalta, vaikka tiedon hankkiminen koetaan tärkeäksi, se halutaan myös tehdä mahdollisimman helpoksi, lähinnä juuri aikapulan vuoksi (emt., 57). Kääntäjillä on usein omassa työhuoneessaan laajat kokoelmat sanakirjoja, hakuteoksia ja ammatilehtiä, mikä tietenkin helpottaa ja nopeuttaa tiedonhankintaa. Tiedon etsiminen työympäristön ulkopuolelta, esimerkiksi kirjastosta, vie kallisarvoista työaikaa, ja kääntäjät saattavat tuntea haluttomuutta lähteä hankkimaan tietoa muualta. Yhdelle kir-

jastokäynnille tms. pyritään siksi keskittämään mahdollisimman paljon selvittävää. Haluttomuus lähteä muualle tiedonhankintaan voi johtua myös siitä, ettei relevanttia tietoa uskota löytyvän. (Emt., 46.)

Ilveskallion haastatteluissa kävi myös ilmi, että kääntäjät hankkivat tietoa hyvin samalla tavalla tilanteesta riippumatta. Tällaista tiedonhankinnan urautumista voi osaltaan selittää aikapula, sillä kääntäjillä ei aina ole aikaa ruveta selvittämään, mitä muita mahdollisuuksia tiedon hankkimiseen kenties olisi. Toisaalta tietty toimintatapa on voitu havaita hyväksi eikä sitä katsota tarpeelliseksi muuttaa. Haastatellut kuitenkin myönsivät, etteivät aina keksineet, mistä tietoa löytyisi. (Emt., 57–58.)

Ihmisten tiedonhankintaa on yleisesti todettu määrittävän ns. vähimmän vaikean laki. Tarvittavat tiedot pyritään hankkimaan mahdollisimman helposti, ilman keskimääräistä suurempia ponnisteluja. Eri tiedonlähteiden käytön kriteerinä ei siis ole maksimaalinen tiedonhankinta, vaan mahdollisimman vähäinen ajanhukka ja psyykinen tai fyysinen rasitus (Kiviranta 1989, 60). Mikäli tietty minimipanos riittää tietojen saamiseksi, siihen ei katsota aiheelliseksi käyttää enempää aikaa tai vaivaa. Kyse ei välttämättä ole laiskuudesta vaan, kuten kääntäjienkin tapauksessa, työn aiheuttamista vaatimuksista ja kiireestä. (Savolainen 1999a, 87.)

Myös käänöstieteen tutkijoiden parissa tällainen ”minimax”-strategia on nostettu esille, nimittäin kääntäjien päätöksenteon yhteydessä. Esimerkiksi Levý (1989) toteaa, että käänösteoria on normatiivista ja siten neuvoo kääntäjää etsimään optimaalista ratkaisua. Kääntäminen on kuitenkin käytännön työtä, ja kääntäjä päätyy usein sellaiseen ratkaisuun, joka tuottaa suurimman mahdollisen tehon pienimmällä mahdollisella vaivalla. Esimerkkinä Levý esittää runon vokaalikuviot, joiden säilyttämisen monet (nyky)kääntäjät kokevat liian vaivalloiseksi. Samoin proosaa kääntäessään kääntäjä tyytyy yleensä tuomaan esiin tekstin merkityksen ja tyylilliset seikat, vaikka useiden tuntien kokeilu todennäköisesti tuottaisi paremman ratkaisun. (Levý 1989, 48–49.) Samaten tiedonhankinnan (eli päätöksentekoa edeltävän ja auttavan toiminnan) tarkoitus ei ole etsiä käsiin kaikkia mahdollisia lähteitä ja omaksua niiden sisältämät tiedot vaan tiedonhankkija pyrkii löytämään lähteitä, joissa tietoa on tehtävän suorittamisen kannalta tarpeeksi. Nämä toiminnan ekonomisuuteen liittyvät ajatukset, samoin kuin moni muukin edellä esitetty huomio kääntäjien tiedonhankinnasta vertautuvat luontevasti luvussa 5.3. listattuihin johtopäätöksiin ihmisten tiedonhankinnan yleispiirteistä.

Olen nyt käsitellyt kääntäjien tiedontarpeita ja tiedonhankintaa sekä yleisellä että hieman käytännöllisemmällä tasolla, orientoivan ja praktisen tiedonhankinnan näkökulmasta. Seuraavaksi keskityn kääntäjien käyttämiin tiedonlähteisiin. Lähteiden valinta ja niiden relevanssin arviointi ovat keskeinen osa tiedonhankinnan prosessia; kyse on informaationhankinnasta, joka johtaa viimein tiedon omaksumiseen (käyttöön) eli prosessin viimeiseen vaiheeseen. Lähteiden ryhmittelyn ja luonnehdinnan tarkoitus on auttaa hahmottamaan tiedonlähteiden kentän kokonaiskuvaa ja esittää samalla yksi mahdollinen tapa tiedonlähteiden järjestelmälliseen kartoittamiseen esimerkiksi opetuksen yhteydessä.

9. TIEDONLÄHTEET

Kääntäjälle hyödyllisiä tiedonlähteitä on lukuisia. Kulloiseenkin käännöstehtävään liittyvät tiedontarpeet saattavat olla niin arvaamattomia, että tilanteesta riippuen lähes mikä tahansa lähde voi auttaa kääntäjää ratkaisemaan käännösongelman tai pääsemään työssä eteenpäin. Kääntäjien tiedonhankinnasta voi toki erottaa myös tiettyjen lähderyhmien säännöllisen esiintymisen. Tiedonlähteitä voidaan jaotella eri tavoin, ja tyypillisin jako lienee kirjallisiin ja suullisiin lähteisiin, joista jälkimmäisistä käytetään myös nimitystä henkilölähteet. Molemmat ovat tärkeässä asemassa kääntäjien tiedonhankinnassa, ja seuraavassa pyrin esittelemään ainakin tärkeimmät kääntäjien käyttämät lähteet. Kirjallisten lähteiden ja henkilölähteiden lisäksi otan esille myös tilanne- ja esinelähteet sekä audiovisuaaliset tiedonlähteet.

Kääntäjille on tyypillistä, että he käyttävät useita lähteitä yhtä aikaa ja tekevät käännösratkaisunsa näistä lähteistä kerätyn yhteistiedon pohjalta (Varantola 1998, 15). Aloittelevat kääntäjät saattavat käyttää useita lähteitä sen vuoksi, etteivät löydä etsimäänsä ensimmäisestä lähteestä, mutta kokeneemmat kääntäjät pyrkivät usealla haulla varmistamaan tiedon luotettavuuden ja osoittavat näin ammattitaitoaan (Jääskeläinen 1989b, 76). Useiden lähteiden käyttö onkin nimenomaan ammattimaisuuteen liittyvä piirre, toisin kuin maallikot saattavat luulla. Mitä enemmän kääntäjä pyytää tai hankkii lähteitä ja mitä enemmän hän esittää kysymyksiä, sitä ammattitaitoisempi hän todennäköisesti on. Kääntäjillä voi kuitenkin olla vaikeuksia saada

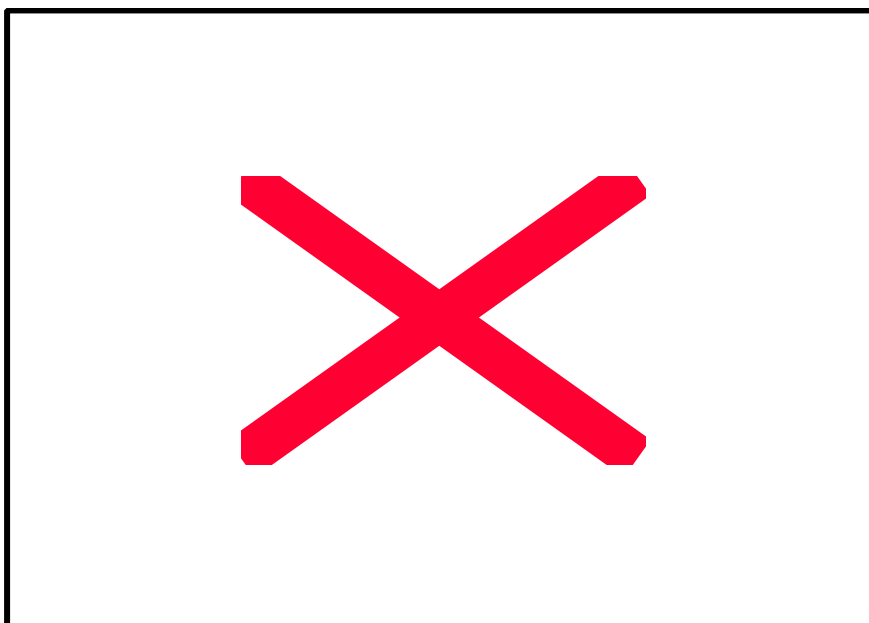
aineistoa esimerkiksi toimeksiantajalta, joka saattaa pitää pyyntöä suorastaan epäammattimaisena (Fraser 2000a, 56). Myös alkutekstin kirjoittaja voi suhtautua kyse-lyihin negatiivisesti: hän voi pitää kysymyksiä esittävää kääntäjää typeränä tai loukkaantua siitä, että hänen tekstinsä selkeys kyseenalaistetaan (Paasi 2000, 10). Kysyminen, tarkistaminen ja kyseenalaistaminen kuitenkin kuuluvat olennaisesti kääntäjän toimenkuvaan.

Lähteiden kirjo on nykyään niin valtava, että kääntäjän työssä korostuu kyky valita relevantit tiedonlähteet vähemmän relevanttien joukosta. Tässä kokemus ja koulutus ovat avainasemassa. Jääskeläisen (1989a, 193–194) mukaan valmistumista lähellä olevat kääntäjäopiskelijat osaavat jo varsin tehokkaasti valita ainakin erityyppisistä sanakirjoista ne teokset, jotka todennäköisimmin antavat kysymykseen vastauksen. Muitakin tutkimuksessa tarjolla olleita lähteitä käytettiin hyväksi, mutta koetilanne oli hyvin rajattu, joten suurta valinnanvaraa koehenkilöillä ei ollut. Testi ei siten kerro paljonkaan todelliseen käännöstehtävään liittyvästä lähteiden käytöstä. Tieto sopivista tiedonlähteistä ei ole itsestäänselvyys, vaan sekin on kokemuksen ja koulutuksen tulos.

Kääntäjälle tiedonlähteen luotettavuus on joskus jopa lukijoiden turvallisuuteen liittyvä seikka. Ilveskallion (1997) havaintojen mukaan kääntäjät luottavat painettuihin lähteisiin enemmän kuin henkilölähteisiin, ja eri vaihtoehtoja punnitessaan kääntäjä luottaa siihen, joka tukee hänen omaa ymmärrystään asiasta. Viime kädessä kääntäjä luottaakin aina itseensä: ammattitaidon katsotaan tuovan kyvyn päätellä lähteiden luotettavuus. Mikäli jostakin lähteestä löytynyt tieto ei käy yksiin kääntäjän oman tietouden kanssa, tieto tarkistetaan vielä muista lähteistä. (Ilveskallio 1997, 47–48.) Tiedonlähteiden luotettavuutta arvioitaessa kokemuksella on arvoa, mutta arvioinnin opettaminen ja harjoittelu ovat nekin tärkeitä tiedonhankinnan opetuksen osa-alueita (ks. myös luku 10). Luotettavien lähteiden lisäksi kääntäjät kaipaavat sellaisia lähteitä, joista selviää suoraan, miten asiat sanotaan tai miksi niitä kutsutaan. Tyytymättömyyttä sen sijaan herättävät lähteet, joissa ei esitellä terminologiaa tai määritellä käsitteitä. (Vehviläinen 1995, 69.)

Sorvali (1996) kokosi haastattelujen perusteella kuvion kääntäjien käyttämistä tiedonlähteistä. Kääntäjät nimesivät vapaasti keskustelun lomassa erilaisia apuneuvoja, kuten Sorvali tiedonlähteitä kutsuu (hän mm. käyttää henkilölähteistä varsin kömpelöä nimitystä ”inhimilliset apuneuvot”). Kaksikymmentä kääntäjää

mainitsi yhteensä 104 tiedonlähdettä, mikä on varsin suuri määrä. Kuvioon on otettu mukaan useimmin mainitut.

KUVIO 9. Kääntäjän apuneuvot (Sorvali 1996, 126)

Taustakirjallisuus (johon ilmeisesti myös rinnakkaistekstit on tässä laskettu, vrt. alla) sekä sanakirjat olivat varsin odotetusti käytetyimpiä tiedonlähteitä. Alla käsitellyt kirjalliset ja suulliset lähteet eivät varsinaisesti perustu Sorvalin tiedonlähteiden kuvioon, mutta suurin osa Sorvalinkin listaamista lähteistä on mainittu, joskin niiden nimitykset voivat erota toisistaan.

9.1. Kirjalliset lähteet

Kirjalliset lähteet lienevät kääntäjille tärkein tiedonlähteiden tyyppi, osittain jo siitä syystä, että kääntäjät työskentelevät usein yksin (Gile 1993, 82). Kirjalliset lähteet voivat olla sekä painetussa että elektronisessa muodossa, ja niitä on helppo käyttää ja kerätä myös omaan työympäristöön. Kirjaston ja Internetin kautta saavutettavien lähteiden määrä on miltei rajaton, ja kirjoitettua tekstiä on nykyisin mahdollista hankkia lähes mistä tahansa aiheesta. Täysin ongelmattonta ei kirjallistenkaan lähteiden käyttö tietenkään ole. Painettujen lähteiden suurin ongelma on todennäköisesti tie-

don vanhentuneisuus, mikä koskee erityisesti nopeasti kehittyviä aloja. Uusista ilmiöistä voi olla vaikea saada painettua tietoa. Internet-lähteet puolestaan ovat usein tuoreempia, mutta niiden ongelmana saattaa olla tiedon luotettavuus. Näiden kahden väliin asettuvat elektroniset lehdet, joissa yhdistyvät laadukas, usein vertaisarvioinnin läpikäynyt materiaali ja toisaalta sähköisen muodon tuoma nopeus ja hakumahdollisuudet. Elektronisia lehtiäkin on yhä useammin mahdollista käyttää Internetin kautta. Internet tiedonhankinnan kanavana tulee vielä esille pääluvun lopussa.

Seuraavassa esittelen joitakin tärkeimpiä kirjallisia lähteitä, alkaen alkutekstistä ja sanakirjoista, jotka monien mielestä yhdessä muodostavat kääntäjän tiedonhankinnan perustan. Lähteet on jaoteltu sisältönsä, ei muotonsa perusteella, joten samassa lähderyhmässä voi olla sekä painettuja että elektronisia lähteitä.

Alkuteksti

Käännettäessä tiedonhankinta alkaa itse tekstin lukemisesta. Alkuteksti on kääntäjälle tärkeä tiedonlähde, ja ammattikäntäjä osaakin hyödyntää sitä tehokkaasti. Monet ongelmat, lukuun ottamatta terminologiaa, saattavat ratketa jo tarkalla alkutekstin lukemisella ja päättelyllä. Alkuteksti saattaa myös antaa vihjeitä siitä, mistä lisätietoa voisi löytyä, mainitsemalla esimerkiksi nimiä tai organisaatioita. Ammattikäntäjät ovat erittäin kokeneita tekstin tulkitsijoita ja saavat lukemastaan irti suuren määrän informaatiota.

Käännösprosessin tekstuaalisen tiedon osuutta ja merkitystä kääntäjälle on myös tutkittu. Tirkkonen-Condit (1992) vertasi ammattikäntäjän ja aihealueen asiantuntijan käännösprosesseja lyhyen tiivistelmän kääntämisessä. Tulosten mukaan ammattikäntäjä luotti määrällisesti huomattavasti enemmän tekstuaaliseen tietoon kuin ei-ammattilainen, jolla tekstin ulkoisen tiedon osuus oli suurempi (Tirkkonen-Condit 1992, 436). Kokeeseen osallistunut ammattikäntäjä (jolle aihealue ei ollut tuttu) kävi koko tekstin läpi kymmenen kertaa, ja sai siten hyvän kuvan tekstin kokonaisrakenteesta ja tarkoituksesta. Hän myös lisäsi käännökseensä joitakin sanoja selkeyttämään suhteita. Kielellisesti kompetentti aihealueen asiantuntija luki tekstin läpi vain kolmesti ja käänsi sen virke virkkeeltä, luullen että siinä kerrottiin neljästä eri tutkimuksesta, vaikka kyse oli yhdestä ja samasta. Tirkkonen-Conditin mukaan tekstin käyminen läpi useaan kertaan auttaa kääntäjää havaitsemaan globaa-

lin retorisen rakenteen ja käyttämään sitä ja muuta tekstistä saatua tietoa hyväkseen käännöksen rakentamisessa. Verrokkina ollut asiantuntijakääntäjä oli lähinnä kiinnostunut ”totuudesta” eikä siitä, mitä tekstissä todella sanottiin. (Emt., 439.)

Sanakirjat ja muut kielellisen tiedon lähteet

Kaikista puutteistaan, vanhentuneisuudesta ja rajoittuneisuudesta huolimatta sanakirjat ovat kääntäjälle tärkeitä, joskus jopa ainoita tiedonlähteitä. Sanakirjat jakautuvat pääasiassa yksikielisiin, kaksikielisiin ja erikoissanakirjoihin. Niiden lisäksi on myös erilaisia erikoisalojen sanakirjoja ja sanastoja. Tietokantamuodossa olevien termipankkien lisäksi saatavilla on yhä enemmän myös elektronisia yleiskielen sanakirjoja.

Yksikieliset sanakirjat, kuten esimerkiksi *Oxford English Dictionary* tai *Nykysuomen sanakirja*, kertovat käyttäjälleen sanan merkityksen sekä kirjoitus- ja ääntämisasun. Ne pyrkivät myös kartoittamaan kielen sanavaraston kehitystä, merkitysten muutosta ja sanojen alkuperää (Varantola 2001, 224). Useimmissa yksikielissä sanakirjoissa on käyttöesimerkkejä, jotka ovat kääntäjän kannalta erittäin hyödyllisiä. Kaksikielisten sanakirjojen, kuten esimerkiksi WSOY:n suursanakirjojen, tärkein anti ovat vastineet. Pelkkien vastineiden lisäksi kaksikieliset sanakirjat tarjoavat tietoa sanojen käyttöyhteyksistä ja antavat jonkin verran esimerkkilauseita tai -fraaseja.

Erikoissanakirjoja ovat esimerkiksi synonyymisanakirjat, slangi- ja murre-sanakirjat, sivistyssanakirjat, idiomi- ja kollokaatiosanakirjat, käänteissanakirjat, kuvasanakirjat ja uudissanaluettelot. Synonyymisanakirjoista etsitään luonnollisesti synonyymeja, mutta Vehviläisen (1995) mukaan olemassa olevat suomenkieliset synonyymisanakirjat ovat varsinkin kaunokirjallisuuden suomentajien mielestä puutteellisia, koska niistä puuttuvat tesaurustyyppiset yhteydet. Kääntäjähän voi ratkaisua etsiessään helposti liikkua sanaluokasta toiseen, eivätkä tavalliset synonyymisanakirjat anna tarpeeksi ideoita sellaiseen. Kaunokirjallisuudenkin kääntäjät keräävätkin usein omia synonyymisanastoja tai listoja eri käännösvarianteista (Vehviläinen 1995, 47–48.) Sen sijaan esimerkiksi englanninkielisiä synonyymisanakirjoja tai tesauroksia on useita erityyppisiä, ja niistä on kääntäjälle erittäin paljon apua vieraskielistä tekstiä tuotettaessa. Slangi- ja murre-sanakirjoista ei välttämättä niinkään etsitä lopullisia käännösratkaisuja vaan viitteitä käännettävien ilmaisujen murteellisesta

luonteesta (emt., 67). Idiomi- ja kollokaatiosanakirjat auttavat kääntäjää selvittämään, mitkä sanat esiintyvät yhdessä ja millä tavoin. Käänteissanakirjat voivat olla avuksi esimerkiksi riittelyssä, sillä ne on aakkostettu hakusanan lopusta lähtevään aakkosjärjestykseen. Kuvasanakirjojen avulla voi selvittää vaikkapa erilaisten työkalujen tai laitteiden osien nimityksiä ja saada samalla arvokasta tietoa osien ja kokonaisuuksien suhteista. Uudissanaluettelot pyrkivät paikkaamaan sanakirjojen puutteita listaamalla kielenkäyttöön vakiintuneita uusia ilmauksia ennen kuin ne saadaan lisättyä varsinaisiin sanakirjoihin. Saatavilla on myös epävirallisempia listoja muotisanoista ynnä muista sellaisista uusista sanoista, jotka eivät välttämättä koskaan oikeaan sanakirjaan päädy.

Erikoisalojen sanakirjat voivat keskittyä yhteen tiettyyn erikoisalaan tai muutama suhteelliseen laajasti käsitettyyn erikoisalaan, kuten esimerkiksi *Tekniikan ja kaupan sanakirja*. Varsinaisten sanakirjojen lisäksi yleisiä lähteitä ovat myös erikoisalojen sanastot tai jopa pelkät sanalistat. Kääntäjät saattavat laatia käännöstensä pohjalta omiakin sanalistoja, joita voidaan täydentää myös käännöstoimeksiantojen välillä (Sorvali 1996, 144). Erikoisalojen termejä löytyy yhä useammin myös tietokannoista, ja jotkut näistä tietokannoista ovat käytettävissä Internetin kautta.

Kokeneet kääntäjät käyttävät yksi- ja kaksikielisiä sanakirjoja eri tiedontarpeisiin. Yksikielisistä vieraan kielen sanakirjoista haetaan yleensä apua sanan merkityksen tai luonteen ymmärtämiseen. Yksikielisestä suomalaisesta voidaan hakea vahvistusta alustaville käännösvarianteille ja joskus myös apua oikeinkirjoitukseen. Kaksikielisistä sanakirjoista taas etsitään vastineita tai käytetään niitä ainakin inspiraation lähteenä vastineita mietittäessä. (Jääskeläinen 1989a, 1989b.) Sanakirjankäyttö- tutkimuksissa onkin todettu, että vastinetiedon lisäksi kääntäjät hakevat sanakirjoista nimenomaan vahvistusta omille valinnoilleen tai aavistuksilleen. Tähän liittyy myös aiemmin mainittu useiden lähteiden käyttö. Mikäli kääntäjä ei tunnista löytämiään vastineita, sanoja tai sanontoja, hän pyrkii hakemaan varmistusta vielä muista lähteistä. (Varantola 2001, 234.) Kääntäjä kaipaakin lähinnä apua päätöksentekoon ja haluaa olla varma valinnoistaan, eikä niinkään oleta löytävänsä sanakirjoista lopullisia vastauksia (Varantola 1997).

Sanakirjoihin liittyvät ongelmat juontuvat pohjimmiltaan siitä, että sanakirjan käyttäjällä on mielessään hyvin yksityiskohtainen ja tilannesidonnainen kysymys, mutta sanakirjan tekijät ovat pyrkineet mahdollisimman yleispäteviin määritelmiin

(Varantola 2001, 234). Varantolan mukaan paras tapa käyttää sanakirjoja onkin pitää niiden antamia vastineita jonkinlaisina avaimina tai likiarvoina siihen merkitykseen, jota ollaan tiettyyn käyttöyhteyteen hakemassa (emt., 223). Erityisesti erikoisalojen sanastot voivat olla kääntäjän kannalta turhauttavia juuri kokoamisperiaatteidensa vuoksi. Terminologit haluavat sisällyttää sanastoihin lähinnä alan keskeisiä käsitteitä ja niiden määritelmiä. Kääntäjät sen sijaan kaipaavat myös sellaisia termejä ja käsitteitä, jotka ovat vähemmän käytettyjä. Määritelmät voivat kyllä olla terminologisesti oikeita, mutta ne saattavat olla käyttäjälle liian yleisluontoisia tai vaikeita ymmärtää. Lisäongelmia tuottaa sekin, että määritelmistä puuttuu kontekstiin liittyvää tietoa ja se, että eri käyttäjäryhmät käyttävät termejä eri tarkoituksiin. (Kalliokuusi & Varantola 2000.)

Yksi ratkaisu sanakirjojen ongelmiin ovat elektroniset sanakirjat. Nykyiset ovat lähinnä painettujen sanakirjojen sähköisiä versioita, mutta tulevaisuudessa sanakirjoilla on mahdollisuus kehittyä erittäin hyödylliseksi tiedonlähteeksi. Tila ei ole enää samanlainen ongelma kuin painetuissa teoksissa, ja hypertekstilinkit mahdollistavat erityyppisen tiedon, myös kokotekstien, linkittämisen yhteen hakuikkunaan. Tällaista käyttäjäystävällistä sähköistä sanakirjaa on hahmotellut mm. Varantola (Varantola 2001; 217, 235; ks. myös Neubert 1991).

Hakuteokset

Erilaisista hakuteoksista on kääntäjälle apua mm. aihealueeseen tutustuttaessa, termejä etsittäessä ja asiatietoja tarkistettaessa. Tietosanakirjat ovat usein hyödyllisiä lähteitä, mutta apua saatetaan hakea myös sitaattisanakirjoista, konkordansseista, mitä–missä–milloin-tyyppisistä teoksista tai vaikkapa video-oppaista. Esimerkiksi nimien oikeinkirjoitus, päivämäärien oikeellisuus ja teosten käännösnimet ovat usein toistuvia pulmia, joihin erilaisista hakuteoksista on apua. Tietosanakirjoista löytyy myös laajoja artikkeleita, joiden avulla voi tutustua henkilöihin, historiallisiin tapahtumiin tai johonkin erikoisalaan. Sellaisen yleisen tiedon lisäksi, joka auttaa kääntäjää ymmärtämään asioiden taustoja ja suhteita, tietosanakirja-artikkeleista voi kerätä myös terminologiaa.

Käännöksissä esiintyy usein sitaatteja, joista ei välttämättä ole (tarkasti) sanottu, mistä ne ovat peräisin. Englanninkielisiä sitaattisanakirjoja löytyy laaja vali-

koima, mutta suomalaisia teoksia on vähän ja ne ovat varsinkin hakuominaisuuksiltaan puutteellisia. Nykyisin Internetissä on kuitenkin useita sitaatti-, Raamattu- ja Shakespeare-sivustoja, jotka ovatkin helpottaneet ja nopeuttaneet sitaattien hakua. Puutteellisestikin lainatusta raamatunkohdasta on helppo tehdä haku elektronisessa muodossa olevaan tietokantaan, kun taas tietyn kohdan etsiminen painetun haku-teoksen avulla voi (kokemukseni mukaan) kestää useita tunteja. Myös muita teoksia ilmestyy vähitellen verkkoon sähköisinä versioina tekijänoikeuksien rautessa. Samoin esimerkiksi Suomen kansallisbibliografia Fennica on nykyisin käytettävissä Internetin kautta (<<http://fennica.linneanet.fi>>).

Rinnakkaistekstit

Rinnakkaistekstit ovat samaa aihetta käsitteleviä ja mahdollisuuksien mukaan muutoinkin toisiaan muistuttavia aitoja, käännettäviä (kohdekielisiä) tekstejä (Vehmas-Lehto 2001, 42). Kääntäjät käyttävät rinnakkaistekstejä apunaan saadakseen tietoa aihealueen tekstien tyylistä, rekisteristä ja terminologiasta (Fraser 2000a, 57). Williamsin (1996) mukaan erikoisalojen sanakirjat eivät ole tarpeeksi päteviä apuja tieteellisissä ja teknisissä käännöksissä, vaan monissa tekstilajeissa rinnakkaisteksteistä on mahdollista saada enemmän ja parempaa lause- ja tekstitason tietoa kuin sanakirjoista. Hän esittääkin, että sanakirjat sekä kolme aiheeseen läheisesti liittyvää tekstiä voisivat vastata 85–90 prosenttiin kääntäjän tiedontarpeista, ja ne voisivat tuottaa luonnoksen, joka on 95-prosenttisesti hyväksyttävä. (Williams 1996, 296–297.) Uusien termien ollessa kyseessä rinnakkaistekstit saattavat olla ainoa kääntäjälle hyödyllinen lähde. Termivastineita ei voi päätellä sanakirjojen perusteella tai kehittää itse, joten ne on etsittävä rinnakkaisteksteistä, vaikka se voikin olla hankalaa ja aikaa vievää (Jakobsen 1992, 134).

Käytetyt rinnakkaistekstit ovat tietenkin yhteydessä siihen, minkälainen käännettävä teksti itse on. Lehtiartikkelit, esitteet, tieteelliset artikkelit, käyttöohjeet, kaunokirjallisuus jne. voivat tilanteesta riippuen toimia kääntäjälle hyödyllisinä rinnakkaisteksteinä. Aidoista, käännettävistä teksteistä kääntäjä saa usein korvaamattonta tietoa sekä termeistä että lause- ja tekstitason idiomaattisesta kielenkäytöstä. Rinnakkaistekstien avulla kääntäjä voi tuottaa huomattavasti laadukkaampaa käännös jälkeä kuin ilman niiden tuomaa tietoa olisi mahdollista. Varantolan (1997) mu-

kaan kääntäjät saavat rinnakkaisteksteistä paljon ns. sumeaa tietoa eli tyyliin ja tekstin rakenteeseen liittyvää tietoa, ensyklopedista tietoa, samoin kuin tekstitason kollokaatiotietoa, esimerkiksi tietoa koko kappaleen sananvalinnoista, välimerkkien ja sidossanojen käytöstä jne. Rinnakkaistekstit herkistävät kääntäjän käännökseen valmistauduttaessa, minkä lisäksi ne antavat muutakin kuin keskeistä sanastoa ja ehdottavat hyödyllisiä tapoja ilmaista ajatuksia. (Varantola 1997.)

Rinnakkaistekstien suurin ongelma on niiden viemä aika. Sopivien tekstien löytäminen ja oikeiden vastineiden etsiminen voi olla työlästä, eivätkä yksittäisten tekstien esimerkit aina kerro paljonkaan kyseisen vastineen vakiintuneisuudesta ja käyttökelpoisuudesta. (Kujamäki & Jääskeläinen 2001, 243.) Elektronisista teksteistä koostetut korpuksot ovat tässä avuksi, sillä niitä on mahdollista käsitellä konkordanssiohjelmien avulla ja saada täten parempi kuva sanojen esiintymisestä usean tekstin esimerkkien perusteella. Kääntäjän on mahdollista koota myös yksittäistä toimeksiantoa varten räätälöity ”täsmäkorpus” (Varantola 1997). Lisää korpuksista, ks. Kujamäki & Jääskeläinen 2001; Varantola 1997 sekä painossa oleva.

Taustakirjallisuus

Toisin kuin rinnakkaistekstit, taustakirjallisuus voi olla muutakin tekstilajia kuin käännettävä teksti. Toisaalta rajanveto rinnakkaistekstien ja taustatekstien välillä ei ole aivan yksiselitteistä, sillä tekstit voivat samanaikaisesti toimia sekä rinnakkaisteksteinä että taustatietoja antavana materiaalina.

Sekä erikoisalojen lehdet että yleiskieliset lehdet ovat kääntäjälle tärkeitä tiedonlähteitä niin praktisen kuin orientoivankin tiedon hankinnassa. Painettujen lehtien rinnalle on noussut elektronisia lehtiä, ja painettujenkin lehtien aineisto löytyy usein nopeasti ja tehokkaasti artikkelitietokannoista. Lehtien avulla pysytään ajan tasalla maailman tapahtumissa ja erikoisalojen kehityksessä, ja ammattilehdistä on helppo lähteä etsimään terminologiaa. On kuitenkin otettava huomioon, että esimerkiksi sanomalehtiteksteissä käytetty erikoisalojen terminologia ei välttämättä ole luotettavaa, sillä toimittajilla on voinut olla kiire saada juttu julkaistua eivätkä he aina ole ehtineet pohtia käyttämiensä termien oikeellisuutta (Sorvali 1996, 141). Eri alojen oppikirjat tai popularisoidut tekstit voivat nekin olla suureksi avuksi, kun kääntäjä pyrkii perehtymään aiheeseen ja ymmärtämään työn alla olevaa, vaikeaselkoisempaa tie-

teellistä tekstiä. Taustakirjallisuutta voivat hyvin olla myös erilaiset WWW-sivustot, samoin kuin moni muukin kirjallisen tiedon lähde.

Taustamateriaalina voivat toimia myös aiemmat käännökset ja muu toimeksiantajalta tai käännöstoimistolta saatu aineisto. Robinson (1997) huomauttaa, että tällöin kyseessä on muiden kääntäjien ja teknisten kirjoittajien käsitys siitä erikoisalan diskurssista, jota kääntäjän on tarkoitus jäljitellä. Tällainen aineisto on usein erittäin hyödyllinen mutta mahdollisesti epäluotettava lähde sanoille ja fraaseille. Asiakkaalta saadulla materiaalilla on kuitenkin auktoriteettiasema, vaikka kääntäjän mielestä se kenties olisikin terminologialtaan epätarkkaa tai harhaanjohtavaa, sillä tekstit edustavat sitä kohdekieltä, jota asiakas on aiemmin käyttänyt. (Robinson 1997, 258.)

Kaunokirjallisuuden kääntäjät saattavat hyödyntää työssään kirjailijan aiempia teoksia, elämäkertatietoja tai jopa teoksen muunkielisiä käännöksiä. Esimerkiksi antiikin tekstejä käännettäessä saattavat teosten modernit käännökset olla avuksi ja auttaa suomenkielisten ilmausten kypsyttelyssä (Sorvali 1996, 165). Muunkielisistä käännöksistä voi katsoa, miten toinen kääntäjä on jonkin asian ymmärtänyt tai miten hän on ratkaissut ongelmalliset kohdat. Lähdekritiikki on tietenkin tässäkin yhteydessä paikallaan.

Muut kirjalliset lähteet

Kääntäjän tiedonlähteenä voi loppujen lopuksi toimia melkein minkälainen dokumentti tahansa. Esimerkiksi kaunokirjallisuuden kääntäjät käyttävät usein hyväkseen karttoja pystyäkseen hahmottamaan alkutekstin ympäristöä ja henkilöiden liikkeitä (Vehviläinen 1995, 68). Myös erilaiset postimyyntikuvastot voivat auttaa tiedonhankinnassa, sillä niistä näkee, millaiselta jokin outo koneenosa tai vaatekappale näyttää ja miten sellaista nimitetään. Erilaiset asiakirjat, patentit, standardit tai vaikkapa tulliluettelot saattavat olla kääntäjälle avuksi. Kaikenlaiset kuvat ja kaaviot voivat nekin tilanteen tullen osoittautua hyödyllisiksi tai jopa korvaamattomiksi apuneuvoiksi. Puhelinluettelokin saattaa auttaa yhteystietojen hakemisen lisäksi myös termiongelmissa, sillä keltaisilta sivuilta voi löytää mainintoja yritysten myyntiartikkeleista (Robinson 1997, 154). Mistä tahansa voi olla kääntäjälle apua, joten luokka ”muut kirjalliset lähteet” jää hyvin avoimeksi.

9.2. Henkilölähteet

Kääntäminen on paitsi oman koneen ääressä yksin istumista, myös sosiaalista toimintaa. Kääntäjä toimii osana sosiaalista verkostoa, ja ammatissaan menestyvä kääntäjä kuuluu usein moniin erilaisiin yhteisöihin. Tärkein näistä on kenties kääntäjien oma ammattiyhteisö, sillä toiset kääntäjät osaavat neuvoa sekä työnsaantiin liittyvissä asioissa että käännösongelmissa. Toisaalta kääntäjän pitäisi olla osa niin montaa yhteisöä kuin mahdollista: sekä jonkin erikoisalan kielen hallitsevat että aivan tavalliset ihmiset, samoin kuin kirjoittamisen ja muiden alojen asiantuntijat tai vaikkapa vitsiniekat voivat olla hyödyllisiä kontakteja kääntäjälle. Kääntäjän pitäisi lisäksi kuulua erikielisiin yhteisöihin, mikä myös erottaa hänet muista viestijöistä. Kääntäjä voidaan jopa kuvitella jonkinlaiseksi neuroniksi, jonka haarakkeet ulottuvat laajalle erilaisiin viestinnän verkostoihin. (Robinson 1997, 202–203.) Sosiaalisen verkostoitumisen hyvä puoli on myös sen avulla saavutettu kerrannallisvaikutus: jos tuntee yhden ihmisen, tämä tuntee jonkun joka voisi tuntea jonkun jne. Lopulta kääntäjä voi saada yhteyden henkilöön, josta on paljon apua mutta johon ei muulla tavoin olisi päässyt tutustumaan.

Kääntäjälle on tärkeää luoda hyvät suhteet kaikkiin työssä mukana oleviin ihmisiin. Kääntäjä ei kuitenkaan saa olla liian vaatimaton ja nöyrä, sillä se voi häiritä asiallisen tiedon saamista toimeksiantajalta tai asiantuntijoilta. Kääntäjähän on kielen ja tekstien asiantuntija, joten kyse on aina kahden asiantuntijan välisestä kanssakäymisestä. (Sorvali 1996, 140.) Työroolissa eli oman alansa asiantuntijana toimiva kääntäjä ei epäröi ottaa yhteyttä muiden alojen asiantuntijoihin, vaikka sattuisikin muuten olemaan luonteeltaan arka (Ilveskallio 1997, 51).

Henkilölähteitä arvostetaan erityisesti joustavuutensa takia. Tiedonlähteenä toimivan henkilön kanssa asioista voidaan keskustella ja hänelle voidaan esittää sekä kysymyksiä että jatkokysymyksiä, eli kyse on vuorovaikutuksesta, toisin kuin kirjallisten lähteiden kanssa. Haastatellun henkilön tiedot voivat myös olla tuoreemmat kuin painetuista lähteistä saadut, ja tiedon hankkiminen käy parhaimmillaan hyvin nopeasti ja tehokkaasti. (Ginman 1983, 180–184.) Toisaalta asiantuntijatkin voivat erehtyä tai heidän mielipiteensä voivat mennä ristiin, eikä kääntäjä voi aina olla varma siitä, kenen mielipiteeseen tukeutuisi ratkaisuisaan.

Kollegat

Monissa tiedonhankinnan tutkimuksissa on todettu, että kollegat ovat paljon käytettyjä tiedonlähteitä. Muiden ammattiryhmien tavoin myös kääntäjät arvostavat kollegoitaan parhaina, luotettavimpina ja helppokäyttöisimpinä henkilölähteinä. Toinen kääntäjä ymmärtää millaisesta avusta on hyötyä ja mitä oikeastaan kysytään. Usein löytyy myös kääntäjä, jolle aihepiiri on entuudestaan tuttu ja jolta voi kysellä sanastoa tai muuta faktatietoa. Muilta kääntäjiltä kysellään lisäksi vinkkejä ja mielipiteitä käännösratkaisuihin. (Vehviläinen 1995, 66.) Myös Ilveskallio totesi haastatteluihinsa, että kollegoilta voidaan hakea varmistusta omille ajatuksille ja ratkaisuille (Ilveskallio 1997, 49).

Kääntäjien on yhä helpompi tavoittaa kollegoita sähköisen viestinnän keinoin. Kääntäjien omat postituslistat, kuten esimerkiksi Translat-lista, ovat suosittuja ammattikäntäjien keskuudessa, sillä niiden avulla voidaan esittää kysymyksiä niin laajalle kääntäjäryhmälle, että listan tilaajien joukosta löytyy useimmiten joku, joka tietää vastauksen.

Asiantuntijat

Erikoisalojen tekstejä käännettäessä asiantuntijoiden apu on korvaamatonta. Usein on todettu, että käännoksistä tulee laadukkaimpia silloin kun kääntäjä ja asiantuntija tekevät yhteistyötä, molemmat oman alansa erikoisosaajina. Asiantuntijoilta voidaan pyytää apua yksittäisissä termiongelmassa tai asioiden ymmärtämiseen liittyvissä vaikeuksissa, tai he voivat toimia tekstin tarkistajina. Tällöin asiantuntijan vastuulla on käydä läpi koko teksti (tai asiaankuuluva osa siitä) ja tarkistaa, että kääntäjä on löytänyt oikeat termit ja ymmärtänyt asiat oikein. Kääntäjän työnä taasen on tuottaa ymmärrettävää ja huoliteltua tekstiä, mikä ei välttämättä asiantuntijalta itseltään onnistuisi.

Asiantuntijoihin turvaudutaan Vehviläisen (1995) mukaan yleensä vasta sitten kun tekstilähteistä ei löydy apua. Helpoiten käännyttään tuttujen, ystäväpiiristä tai sukulaisista löytyvien asiantuntijoiden puoleen, ja moni kääntäjä painakin mieleen tuttavien erikoiset ammatit. (Vehviläinen 1995, 66.) Asiantuntijoiden käyttöä saataan kuitenkin vierastaakin, sillä heillä ei välttämättä ole käsitystä siitä, millaisesta

avusta kääntäjälle olisi hyötyä. Kääntäjää saatetaan pitää vain uteliaana ihmisenä, vaikka hän on suorittamassa työtehtävää. Kääntäjien mielestä asiantuntijoilta voi olla monesti vaikea saada suoria vastauksia, mikä tosin saattaa olla merkki siitä, että kääntäjä kysyy neuvoa liian aikaisin eikä ongelma ole vielä tarpeeksi selkeästi jäsentynyt. Kääntäjän ja asiantuntijan yhteistyö onnistuu yleensä parhaiten silloin, kun kääntäjä selittää, mihin hän tietoa tarvitsee ja millaista tekstiä hän kääntää, ja tuo mukanaan otteen lähtötekstistä ja alustavasta käännosehdotuksesta. (Emt.; 51, 53.)

Asiantuntijoihin voidaan laskea tutkijoiden ym. lisäksi myös erilaisten yritysten ja organisaatioiden työntekijät ja yhdistysten jäsenet. Erityisesti jollain tavoin harvinaisten ilmiöiden (esim. erikoisten harrastusten, sairauksien) ollessa kyseessä ajantasaista ja luotettavaa tietoa saatetaan saada vain ottamalla yhteyttä asianomaisten ylläpitämään yhdistykseen tai vastaavaan tahoon. Myös erikoisliikkeiden myyjät voivat olla korvaamaton apu kääntäjälle (emt., 51).

Maallikot

Kääntäjät eivät kysy neuvoa pelkästään kollegoiltaan tai asiantuntijoilta, vaan tiedonlähteenä voivat toimia myös ns. maallikot. Ihmisen omien kokemusten ja tietojen väistämättömän rajallisuuden vuoksi on avuksi, jos voi turvautua kanssaihminen elämäkokemukseen ja tietämykseen. Yksittäisten kysymysten lisäksi valmista käännöstä voidaan myös luetuttaa perheenjäsenellä tai tuttavalla. Heiltä kaivataan mieli- pidettä lähinnä siihen, onko käännös kunnollista suomen kieltä ja kaikin puolin toimivaa tekstiä (Ilveskallio 1997, 45). Heiltä voidaan myös kysyä, miten he itse jonkin asian sanoisivat, kun kääntäjä kaipaa värikkäämpää ilmausta tai synonyymia (Vehviläinen 1995, 48). Tavallisten ihmisten käyttö tiedonlähteenä liittyykin nimenomaan heidän ominaisuuksiinsa kohdekielen puhujina. Vaikka he eivät olekaan kieli- alan ammattilaisia, heillä on paljon intuitiivista tietoa siitä, miten asioita voidaan sanoa luontevasti. Toisin kuin kääntäjät, he toimivat yleensä vain yhden kielen tasolla, joten vieras kieli ei vaikuta heidän ajatuksiinsa yhtä paljon kuin alkutekstin tunte- valla kääntäjällä.

Alkutekstin laatija

Alkutekstin kirjoittajan käyttämisestä tiedonlähteenä on hieman ristiriitaista tietoa, sillä ensivaikutelma on se, etteivät kääntäjät useinkaan turvaudu tekstin laatijaan. Esimerkiksi Sorvali yllättyi tutkimuksessaan siitä, kuinka moni kääntäjä otti yhteyttä alkutekstin kirjoittajaan (Sorvali 1996, 126). Rajamaankin haastatellut asettivat alkutekstin laatijan jaetulle toiselle sijalle yhdessä erikoisalan sanakirjan kanssa, heti tehtaan oman paperikonesanaston jälkeen (Rajamaa 1998, 54). Ilmeisesti vakituksessa työsuhteessa olevat, yrityksen omat kääntäjät käyttävät usein hyväkseen alkutekstin kirjoittajaa, joka on saman yrityksen palveluksessa ja jolta on siten helppo kysyä tarkennusta tekstiin. Myös tutulle toimeksiantajalle työtä tekevän kääntäjän saattaa olla luontevaa olla yhteydessä alkutekstin laatijaan. Sen sijaan esimerkiksi käännöstoimistoille töitä tekevät kääntäjät eivät välttämättä edes tiedä tekstin kirjoittajaa. Kenties laajemmassa haastattelututkimuksessa alkutekstin kirjoittajan osuus olisi pienempi kuin kahdessa ennen mainitussa, riippuen kääntäjien työsuhteista ja kääntämisen lajista.

Kaunokirjallisuudenkin suomentajat jakautuvat mielipiteissään ilmeisesti kahtia: jotkut eivät katso kirjailijasta olevan suurtakaan hyötyä ja toiset voivat hyvinkin ottaa ongelmallisissa tapauksissa yhteyttä kirjailijaan. Kirjailijoiden kohdalla ongelmana on usein se, että he tulevat Suomeen markkinoimaan teostaan vasta sen ilmestymisen jälkeen, mikä on tietenkin kääntäjän kannalta liian myöhään (Vehviläinen 1995, 66). Kirjailijoiden suhtautumisessa kääntäjiin on siinäkin eroja. Jotkut kirjailijat eivät lainkaan osaa asettua kääntäjän asemaan eivätkä osaa tai halua vastata kysymyksiin. Sellaisiakin kirjailijoita kuitenkin on, jotka ymmärtävät kääntäjän työn ongelmat ja ottavat ne toiminnassaan huomioon. Saksalainen kirjailija Günther Grass järjestää jopa kääntäjille tarkoitettuja tiedotustilaisuuksia.

Syntyperäiset kielenpuhujat

Kääntäjille erityisen tärkeitä tiedonlähteitä ovat henkilöt, jotka puhuvat vierasta kieltä äidinkielenään. Syntyperäisiltä kielenpuhujilta voidaan kysyä sekä kielen ymmärtämiseen että tuottamiseen liittyvää tietoa. Sanojen merkityksiin tai merkitysvivahteisiin sekä kulttuurin ilmiöihin liittyvissä kysymyksissä tällaiset henkilöt ovat usein avuksi,

tosin vastaus saattaa riippua kulloisenkin henkilön taustasta ja ristiriitaiset vastaukset ovat yleisiä. Vieraaseen kieleen päin käännettäessä syntyperäiset kielenpuhujat, mielellään tekstialan ammattilaiset, ovat tärkeitä yhteistyökumppaneita, sillä heillä tarkistutetaan käännetyn tekstin kielellinen asu.

Syntyperäiset kielenpuhujat voivat olla yhtä hyvin kollegoita, asiantuntijoita kuin maallikoitakin, tosin jonkinlainen teksteihin tai kieleen liittyvä kokemus on usein hyödyksi. Syntyperäisten kielenpuhujien kuuluminen kääntäjän sosiaaliseen verkostoon ei kuitenkaan ole itsestään selvää. Opiskeluaikana tai ulkomailla hankitut kontaktit eivät välttämättä riitä, tai niitä ei ole lainkaan, joten monet kääntäjät voivat olla täysin vailla tällaista apua. Tiedonlähteenä voi kuitenkin käyttää esimerkiksi kansainvälisillä postituslistoilla olevia kollegoita tai muiden alojen harrastajia ja asiantuntijoita.

Muut henkilölähteet

Muita henkilölähteitä voivat olla esimerkiksi kustannustoimittaja, toimeksiantaja tai jonkin tietopalvelun hoitaja. Tekstin kommentoimisen lisäksi kustannustoimittajalta saatetaan kaivata apua asiantuntijoita hankittaessa tai jopa termiongelmassa. Ilmeisesti monet kaunokirjallisuuden kääntäjät jättävät kustannustoimittajansa selvitettäväksi ongelmia, jotka yleisesti, ainakin koulutettujen kääntäjien keskuudessa, katsotaan kääntäjän omaan työnkuvaan kuuluvaksi. Toimeksiantajakin voi auttaa asiantuntijoiden hankkimisessa tai häneltä voi saada taustamateriaalia, sanastoja jne. Toimeksiantaja voi myös tarkistaa tekstin oikeellisuuden. Kirjastonhoitajien ja tietopalvelujen käytössä esiintyi Vehviläisen tutkimuksessa varsin suurta hajontaa, mutta esimerkiksi Kielitoimisto on monelle kääntäjälle tuttu ja hyödyllinen tiedonlähde (Vehviläinen 1995, 67).

9.3. Tilanne- ja esinelähteet

Luontevasti lähteiksi mielletävien kirjallisten ja suullisten lähteiden lisäksi tietoa on mahdollista hankkia muualtakin. Journalistien tiedonhankintaa tutkinut Kiviranta

(1989) on ilmeisesti ensimmäisenä ottanut käyttöön termin tilannelähde. Tilannelähteet voivat olla mitä tahansa tapahtumia, joita voidaan havainnoida. Ne ovat aina ainutkertaisia, eikä tilanne toistu samanlaisena seuraavalla kerralla. Kiviranta erottelee tilannelähteistä mm. haastattelutilanteen (nonverbaalinen viestintä), julkiset kokoontumiset (esim. istunnot, mielenosoitukset, urheilu- tai kulttuuritapahtumat), spontaanit tilanteet (itsestään syntyvä tilanne esim. onnettomuuspaikalla) sekä luonnonolot ja kulttuuriympäristön. (Kiviranta 1989, 58–59.) Kivirannan journalistista toimintaa koskevat huomiot ovat osuvia myös kääntäjien tiedonhankintaa tarkasteltaessa. Erityisesti orientoivan tiedon hankinta on usein luonnon, ympäristön, tapahtumien ja ihmisten havainnointia. Kääntäjät eivät ehkä niinkään painota tilannelähteiden ainutlaatuisuutta vaan etsivät tilanteisiin liittyviä toistuvia ominaispiirteitä, joista rakennetaan kuvaa siitä, mikä on tyypillistä kyseisessä tilanteessa tai kulttuurissa. Kääntäjät havainnoivat vieraan maan luontoa ja ihmisen luomaa ympäristöä yhtä lailla kuin sitä, miten ihmiset käyttäytyvät ammattinsa edustajina tai erilaisissa kulttuurin määräämissä tilanteissa, esimerkiksi häissä tai jalkapallo-otteluissa.

Tilannelähteiden lisäksi esinelähteet voivat olla kääntäjälle tärkeitä. Kiviranta määrittelee esinelähteet kuuluviksi dokumenttilähteisiin yhdessä kirjallisten lähteiden kanssa, sillä niiden materiaali on uudelleen käytettävissä muuttumattomana (emt., 58). Bucklandkin (1991) toteaa, että dokumenttia voidaan käyttää yleisterminä viittaamaan kaikkiin fyysisiin tiedonlähteisiin, ei vain tiettyihin tekstinkantajiin. Hän myös painottaa sitä, että loogisuuden nimissä käsitysten tiedosta ja tietojärjestelmistä tulee kattaa myös esineet, sillä ne kantavat informaatiota ja niiden avulla opitaan asioita. Samaten tapahtumat ovat informatiivisia ilmiöitä ja voivat toimia tiedonlähteinä. (Buckland 1991, 46–48). Esinelähteet ovat kääntäjälle hyödyksi orientoivan tiedon hankinnassa, aivan kuten tilannelähteetkin, kun muodostetaan käsitystä siitä, miltä jokapäiväiset esineet vieraassa kulttuurissa näyttävät. Sen lisäksi esinelähde voi liittyä praktisen tiedon hankintaan, jos kääntäjä joutuu kääntämään esimerkiksi käyttöohjeita tai jotakin muuta, missä on tärkeä tuntea esineen ulkonäkö tai toiminta. Tällaisissa tilanteissa esinelähteet voivat olla korvaamattomia, sillä pelkän tekstin tai kuvienkaan perusteella ei välttämättä pysty hahmottamaan esineen toimintaa niin, että sen voisi loogisesti esittää käännoksessä. Tällainen *hands-on*-aineisto on usein toimeksiantajan tai asiakkaan hallinnassa, mikä ei kuitenkaan takaa sitä, että kääntäjä pääsisi siitä helposti hyötymään (Fraser 2000a, 56).

9.4. Audiovisuaaliset tiedonlähteet

Audiovisuaaliset tiedonlähteet, lähinnä televisio, ovat kääntäjälle tärkeitä erityisesti orientoivan tiedon hankkimisen kannalta. Television uutis- ja ajankohtaisohjelmien avulla pysytään selvillä maailman tapahtumista. Lähtökulttuuriin sijoittuvia sarjoja, elokuvia ja dokumenttiohjelmiä seuraamalla saadaan kuva siitä, millaista paikallinen elämä on, miten ihmiset puhuvat ja miltä he näyttävät, miltä talot, esineet, maisemat näyttävät jne. (Vehviläinen 1995, 57). Tällainen kulttuuriin uppoutuminen, joka tosin aina pakostakin tapahtuu ulkopuolisen näkökulmasta, antaa kääntäjälle lähes huomaamatta tietoa, joka sisäistetään ja jota käytetään intuition muodossa avuksi käännöksiin liittyvissä ratkaisuisissa.

Praktisen tiedon hankinnassa televisio ei välttämättä ole yhtä lailla hyödyksi. Videomateriaali sen sijaan on yleensä helposti saatavissa, samoin kuin WWW:n audiovisuaaliset lähteet. Videoiden tai verkkomateriaalin kautta kääntäjä voi saada suoraan käännoستهتävään liittyvää tietoa, joka on usein myös havainnollisempaa kuin pelkkä tekstimateriaali. Kuvien lisäksi esimerkiksi eri alueiden murteiden kuulemisesta voi olla hyötyä, ja verkon kautta on nykyisin mahdollista kuunnella eri maiden radiokanavia ja etsiä murreallenteita ääniarkistoista.

9.5. Internet kääntäjän tiedonhankinnan kanavana

Internet on yhä useammalle kääntäjälle lähes korvaamaton tiedonhankinnan kanava. Kääntäjän ei enää tarvitse lähteä työpöytänsä äärestä muualle tietoa hankkimaan, vaan se on helppo saavuttaa oman tietokoneen kautta. Edellä on jo muutamaan kertaan mainittu Internetistä löytyviä lähteitä, ja voidaankin sanoa, että aivan uudenlaisten lähteiden lisäksi verkosta löytyy yhä enemmän myös niitä lähteitä, joita on perinteisesti totuttu käyttämään painetussa muodossa. Myös henkilölähteiden kannalta Internet on muodostunut tärkeäksi kanavaksi tavoittaa yksittäisiä ihmisiä tai ihmisryhmiä. Internetin kääntäjälle tuomat hyödyt ovat jo itsessään kokonaisen tutkielman vaatava aihe, joten keskityn seuraavassa vain muutamaan keskeisimpään näkökohtaan.

Internetin tärkeimmät palvelut ovat World Wide Web (WWW), sähköposti, uutis- eli keskusteluryhmät sekä tiedostonsiirtomahdollisuus (FTP). Selainohjelman avulla katseltavilta WWW-sivuilta löytyy tekstimateriaalin lisäksi myös kuvia, liikkuvaa kuvaa, musiikkia, ohjelmistoja jne. Useita tietokantoja voi myös käyttää verkon välityksellä omalta kotikoneelta. Verkkosivujen lisäksi erityisesti sähköposti ja postituslistat ovat kääntäjille tärkeitä apuvälineitä. Kollegoihin ja asiantuntijoihin on helppo pitää yhteyttä sähköpostin avulla, ja postituslistojen kautta on mahdollista tavoittaa erittäin laaja lukijakunta, jolta kysyä neuvoa. Myös erilaisille ammattiryhmille tai asianharrastajille tarkoitetuista keskusteluryhmistä voi olla apua, kun halutaan kysyä jotakin tai halutaan tutustua kyseisen ryhmän kielenkäyttöön. Erityisesti erilaisten vähemmistöjen (seksuaaliset vähemmistöt, huumeidenkäyttäjät jne.) keskusteluryhmistä voi saada tietoa, jota muualta olisi hankala hankkia. FTP puolestaan on sähköpostia helpompi ja turvallisempi tapa siirtää varsinkin suuria tiedostoja tietokoneiden välillä.

Yleisin tapa käyttää WWW:tä lienee yksinkertainen hakukoneella tehty haku. Tällainen yhden tai muutaman sanan hakulauseke on usein paikallaankin, kun etsitään jotakin tiettyä sivustoa tai kun yritetään löytää tietoa esimerkiksi oudoista tuotteista tai henkilöistä. Myös vieraiden sanojen merkitystä ja käyttöyhteyksiä voi yrittää selvittää tällä tavoin. Tulosten suuri määrä ei välttämättä haittaa, jos tarkoituksena on vain löytää pari relevanttia esimerkkiä, joiden nopea tarkistaminen riittää ongelman ratkaisemiseen. Sen sijaan laajempi aiheeseen perehtyminen vaatii yleensä laadukkaita sivuja, jotka keskittyvät juuri haluttuun aiheeseen, ja tällöin kymmeniä, satoja tai tuhansia viitteitä sisältävän tuloslistauksen läpikäyminen osoittautuu usein liian vaivalloiseksi ja tehottomaksi. Hakukoneiden oikea käyttö ja hakujen rajaamisen hallitseminen voivat auttaa, mutta hakukoneiden lisäksi kääntäjätkin voisivat käyttää myös WWW:n kehittyneempiä palveluita, erityisesti aihehakemistoja. Niihin on kerätty, arvioitu ja järjestetty systemaattisesti aiheen mukaan hyödyllisiä ja luotettavia verkkolähteitä, ja niiden avulla on helppo lähteä tutustumaan johonkin tiettyyn aiheeseen tai hankkia esimerkiksi yhteystietoja. Tällaisia aihehakemistoja ovat Suomessa mm. tieteellisten kirjastojen Virtuaalikirjasto (<<http://www.jyu.fi/library/virtuaalikirjasto>>), yleisten kirjastojen Linkkikirjasto (<<http://www.kirjastot.fi/FI/linklibrary>>) sekä Hämeenlinnan kirjaston Makupalat (<<http://www.makupalat.fi>>).

Kääntäjien Internetin käyttöä ovat selvitelleet mm. Alanen (1996) ja Rajamaa (1998). Alasen kyselyyn vastanneet kääntäjät listasivat tärkeimmiksi Internetin pal-

veluiksi odotetusti sähköpostin, postituslistat ja WWW-sivut. Internetistä haettiin apua termeihin, käsitteisiin ja idiomeihin liittyvissä ongelmissa, tietoa sanojen kontekstista ja oikeinkirjoituksesta sekä taustamateriaalia. Internet oli myös havaittu hyväksi apuvälineeksi, jos haluttiin pysyä ajan tasalla eri alojen kehityksessä tai haluttiin pitää yllä kieleen ja kulttuuriin liittyvää kompetenssia. Lisäksi sähköposti helpotti yhteydenpitoa kollegoihin, asiantuntijoihin ja asiakkaisiin. Internetin parhaaksi puoleksi koettiin se, että sieltä löytyy niin monia kääntäjän työssään tarvitsemia apuvälineitä. Huonoiksi puoliksi taas katsottiin sen käyttöön tuhlaantuva aika, informaation valtava määrä ja siitä johtuva tiedon löytämisen ja hallitsemisen vaikeus. (Alanen 1996.) Rajamaan (1998) haastateltavat nostivat Internetin parhaaksi puoleksi sen, että sieltä löytyi tietoa sellaisista uusista termeistä, käsitteistä tai laitteista, joista yrityksen sisällä ei vielä ollut tietoa. Tietoa ei myöskään tarvinnut odotella muilta henkilöiltä, vaan siihen pääsi käsiksi silloin kun oli tarve. Myös nämä haastatellut pitivät Internetiä hyvänä keinona pitää yllä vieraan kielen taitoa ja hankkivat sieltä vinkkejä ja variaatiota omaan kielelliseen ilmaisuunsa. Huonoja puolia olivat tiedon vaikea löydettävyys ja käytettävissä olevan ajan asettamat rajoitukset tiedonhauille. Samoin omissa hakutaidoissa saattoi haastateltujen mukaan olla puutteita. Kääntäjät kaipaavat valmiita osoitteita, joista tiedon voisi käydä hakemassa ilman turhauttavaksi koettua omatoimista etsintää. (Rajamaa 1998, 58–59.)

Selvää on, että Internet-lähteiden tehokas käyttö vaatii opettelua. Lähteiden tuntemuksen avulla voidaan vähentää tiedonhakuun kuluva aikaa ja turhautumista, sillä tilanteeseen parhaiten soveltuvan lähteen valinta ja monipuolisten hakustrategioiden hallinta tuovat hakijalle varmuutta ja tehokkuutta. Hakutekniikoiden lisäksi Internetin käytössä on huomioitava lähdekritiikin tärkeys. Internetin lähteiden kohdalla luotettavuuden arviointi on perinteisiäkin lähteitä tärkeämpää, sillä verkkojulkaiseminen on erittäin helppoa ja julkaisukynnys joskus hyvinkin matala. Tiedonhakijan onkin hyvä tehdä uutistoimittajien kuusi peruskysymystä: kuka, mitä, missä, milloin, miksi ja miten. Mitä useampaan kysymykseen löytyy järkevä vastaus, sitä luotettavampi tietolähde todennäköisesti on kyseessä. Yksi tärkeimmistä kriteereistä on se, kuka on aineiston kirjoittaja tai laatija ja kuinka asiantuntevana häntä voi pitää, onko hänellä esimerkiksi jokin akateeminen asema tai onko hän muuten tunnettu. Luotettavuus voi ilmetä myös siitä, onko tekijään mahdollisuus ottaa yhteyttä sähköpostitse lisätietojen saamiseksi ja onko sivuilla mainittu organisaation fyysistä osoitetta. Myös tekstin huono laatu (useat kielioppi- ja kirjoitusvirheet tai perustelujen puuttuminen)

voi olla merkki lähteestä, johon tulee suhtautua varauksella. Huomiota kannattaa kiinnittää myös kirjoittajan taustayhteisöön ja erityisesti aineiston ajankohtaisuuteen. (Savolainen 1999b, 33.)

10. TIEDONHANKINNAN OPETUS

Kääntäjän työssä tiedonhankinta on tärkeässä roolissa, kääntäjien koulutuksessa sen sijaan ei. Yleinen käsitys tuntuu olevan, että tiedonhankintaan liittyviä taitoja käsitellään tarpeeksi kattavasti erilaisissa käsikirjoissa – joita tosin ei yleensä opiskelijoilla luetuteta (Fraser 2000b, 118). Opiskelijat saatetaan helposti jättää oman onnensa nojaan ja oletetaan, että he oppivat tarpeeksi tiedonhankintataitoja työelämään siirryttyään. Moni kääntäjäksi valmistunut kuitenkin harmittelee sitä, kuinka paljon aikaa todellakin menee näiden taitojen opettelemiseen. Tehokasta tiedonhankintaa ei opita hetkessä, eikä kiireinen kääntäjä välttämättä edes ehdi töidensä ohessa opetella muuta kuin selviytymiselle aivan välttämättömimmät taidot. Kokeimuksen kautta oppii paljon, mutta oppi voi myös jäädä varsin umpimähkäiseksi. Tulevien kääntäjien kannalta olisikin parasta, mikäli he voisivat tutustua kattavasti erilaisiin tiedonhankinnan tapoihin ja tiedonlähteisiin jo opiskeluaikanaan.

10.1. Kääntäjille asetettuja ammatillisia vaatimuksia

Vuosituhanneksen lopulla toteutettu yhteiseurooppalainen POSI-projekti selvitti, miten kääntäjien koulutus saataisiin lähemmäksi työelämää. Selvitys nosti esille niitä taitoja (muuta kuin kielellisiä), joita yritykset, kääntäjät, käännöstoimistot ja julkinen sektori kääntäjien suhteen arvostavat ja odottavat. Tiedonhankintaan, -hakuun ja -hallintaan liittyvät taidot olivat vahvasti esillä.

Yksityisellä sektorilla korkeimmalle arvostetut taidot liittyivät tietokoneiden ja informaatioteknologian hallitsemiseen, asiantuntijoiden kanssa neuvottelemiseen sekä kykyyn etsiä ja arvioida tietoa. Myös julkisella sektorilla tärkeimmäksi katsottiin,

termityön perusteiden tuntemuksen lisäksi, kyky etsiä ja arvioida tietoa. Internetin tehokas käyttö tiedonhankintaan kuului niihin taitoihin, joita uusilta kääntäjiltä koettiin puuttuvan. Työnantajat arvostivat tietokonetaitojen ja aihetietouden lisäksi tietoa myös siitä, miten tutustutaan uuteen aiheeseen ja miten olemassa olevia tiedonlähteitä käytetään. Kääntäjille itselleen tärkeintä oli kyky etsiä ja arvioida tietoa, syvälinen kulttuurin tuntemus ja tietokonetaidot. (Mackenzie 2000, 215–216.)

Koulutuksen puutteiksi mainittiin useimmiten se, ettei kääntäjiä opeteta käyttämään tietokonetta käännöstyön apuna ja tiedonhakuun. Muita esille nousseita näkökohtia olivat mm. aihetietous, termien etsintä ja tiedonhankinta. Lisäkoulutusta kaivattiin eri alojen aihetietoudessa ja (Internetiin ja tietokantoihin liittyvissä) tiedonhakutaidoissa. Opiskelijat toivoivat käännöstehtävien yhteyteen myös tiedonhankintaan liittyvää opastusta. Kyselyssä annettiin aihetietoudelle suuri merkitys, ja sitä kaivattiin koulutukseenkin enemmän. Lisäksi katsottiin, että tiedonhallintaan ja terminologian hallintaan liittyvät taidot ovat nykyään niin tärkeitä kääntäjän ammatissa, että niiden pitäisi ehdottomasti olla osa koulutusta. (Emt., 217–220.)

Jo 1990-luvun alussa tutkijat ja työnantajat olivat sitä mieltä, että silloinen kääntäjäkoulutus ei riittänyt kohtaamaan ammattielämän todellisuutta. Oppilaitoksia kehoitettiin vapautumaan vanhentuneista metodeista ja mukauttamaan opetus tulevaisuuden ammattivaatimuksiin erityisesti tiedonhankinnan tehostamiseen liittyvillä toimilla. (Snell-Hornby 1992, 19.) Kehitystä on varmasti tapahtunut, mutta kuten POSI-tutkimus osoitti, kääntäjien valmius kohdata nykypäivän tietotekniset haasteet ei välttämättä ole vieläkaan tyydyttävällä tasolla. Vielä 2000-luvullakin katsotaan, että käännösprosessin teknistymisen ja kaupallistumisen myötä nykyinen opetus ei riitä tuottamaan asiantuntevia kääntäjiä markkinoille (Vienne 2000, 99). Tiedonhankinta on nykyään erottamaton osa useimpia ammatteja ja erityisen tärkeää se on kääntäjille, mutta systemaattinen tiedonhankinnan koulutus puuttuu yhä.

10.2. Kääntäjien tiedonhankinnan opetus

Tutkijat, työnantajat ja opettajat, puhumattakaan opiskelijoista, ovat kaikki huolestuneita siitä, miten kääntäjät pystyvät vastaamaan työelämän kasvaviin haasteisiin. Useimmat näistä haasteista tuntuvat liittyvän läheisesti tiedonhankintaan. Kun artik-

keleissa listataan taitoja, joita kääntäjät tarvitsevat työstä selviytyäkseen ja joita heille tulisi opettaa, ne osuvat silmiinpistävästi yksiin niiden kysymysten kanssa, joihin informaatiotutkimus keskittyy. Tämä yhteys on kuitenkin jäänyt huomaamatta, ja käännöstieteen huomiot tiedonhankinnasta tuntuvat usein varsin rajoittuneilta ja koti-kutoisiltakin, ilman että niistä on suurtakaan hyötyä kääntäjien koulutukselle. Informaatiotutkimuksen laitokset kuitenkin tarjoavat teoreettisen tutkimustiedon lisäksi käytännön opastusta tiedonhankinnassa ja tiedonhaussa, miltä pohjalta kääntäjienkin koulutusta voitaisiin kehittää.

Esimerkiksi Tampereen yliopistossa informaatiotutkimuksen laitoksen tarjoamalla tiedonhaun kursseilla tutustutaan tietenkin alan teoreettiseen tietouteen, mutta suureen osaan opetusta liittyy myös käytännön harjoitustehtäviä. Luennoilla saatua tietoa hakustrategioista, tiedonlähteistä, käyttöliittymistä ym. sovelletaan käytäntöön viikoittaisilla harjoitustunneilla ja verkossa suoritettavien omatoimisten harjoitustehtävien avulla. Harjoituksissa tutustutaan paitsi hakuteknikoihin ja hakulausekkeiden muotoiluun myös hankitun tiedon arvioimiseen, varsinkin verkkotiedonhaun yhteydessä. Tiedonlähteiden kurssilla tutustutaan erityisesti kirjaston resursseihin ja tehdään kartoitus jonkin tietyn aihealueen lähteistä. Kaiken kaikkiaan informaatiotutkimuksen kursseilla käsitellään monipuolisesti juuri sitä tiedonhankintaan liittyvää tietoa, jota kääntäjätkin kaipaavat. Vaikka laitoksen opinnoista on varmasti sellaisenaankin hyötyä kääntäjille, hedelmällisempää olisi, mikäli kääntäjille räätälöitäisiin omia tiedonhankinnan kursseja, jotka perustuvat informaatiotutkimuksen vankkaan perustietämykseen ja käytännön kokemukseen. Jokaisella ammattialalla on omat tiedontarpeensa ja tiedonhankinnan kanavansa, jotka tulee ottaa opetuksessa huomioon, ja ihanteellisinta olisi, jos molempien tieteenalojen tietämys saataisiin sulautettua kääntäjäopiskelijoita parhaiten hyödyttävään muotoon. Erityyppisten tiedonlähteiden kartoitus, niiden hankkimiseen ja hyödyllisyyden arviointiin liittyvä tieto, tietous erilaisista tiedonhankinnan kanavista, tehokkaiden tiedonhakatapojen oppiminen sekä tiedon järjestämisen ja hallinnan periaatteet ovat esimerkkejä siitä, mitä kääntäjien tiedonhankinnan koulutus voisi sisältää. Joillakin laitoksilla, esimerkiksi Kouvolassa ja Turussa, kääntäjäopiskelijoiden on jo mahdollista valita jonkinlaisia tiedonhakuun tai tiedonhallintaan liittyviä kursseja, ja opetusta saatetaan antaa myös käännöskurssien yhteydessä. Tampereella sen sijaan kehitys on mennyt pikemminkin huonompaan suuntaan, sillä esimerkiksi englannin osaston kurssitarjonnassa ollut tietolähteiden kurssi lopetettiin vain muutaman vuoden toiminnan jälkeen.

Kääntäjien koulutuksen yhteydessä käydään jatkuvaa keskustelua siitä, kumpi on parempi tapa lähestyä kääntäjille niin tärkeää aihetietoa: pyritäänkö opiskelijoille tarjoamaan syvällistä tietoa muutamasta erikoisalasta vai tutustutetaanko heidät pinnallisemmin useampaan alaan. Nykytilanteessa ensimmäinen vaihtoehto alkaa olla lähes poissuljettu, sillä erikoisalojen lisääntyessä ja erikoistuesssa yhä pidemmälle kääntäjien ei kannata, paradoksaalista kyllä, erikoistua ainakaan opiskeluvaiheessa liian pitkälle. Useampaan erikoisalaan tutustuminen onkin usein parempi vaihtoehto, vaikka sekään ei välttämättä palvele opiskelijoiden tarpeita kovin hyvin tai siihen ei ole koulutuksen yhteydessä edes mahdollisuuksia resurssien tai taitotiedon puutteen vuoksi. Opetuksessa kannattaisikin panostaa entistä enemmän yleisten tiedonhankintataitojen kehittämiseen, sillä kyky tutustua nopeasti uusiin aiheisiin on avainasemassa erikoisalojen tekstejä käännettäessä. Tiedonhankinnan kenttään liittyvästä kokonaisnäkemyksestä on kääntäjälle korvaamatonta apua, ja tämä on mitä suurimmassa määrin juuri informaatiotutkimuksen alaa.

Lopetan luvun lainaukseen, joka kiteyttää mielestäni hyvin kouluttajienkin keskuudessa toivottavasti yhä enemmän alaa valtaavan näkemyksen:

Laajan erikoisalan kaksikielisen asiantuntemuksen sijaan kääntäjän ammattitaitoon kuuluukin keskeisesti kyky hakea riittävä määrä tietoa käännöstehtävästä selviytyäkseen. [...] Tämä on tärkeää myös kääntämisen opetuksen kannalta: opetuksessa on mahdotonta antaa opiskelijalle riittävät pohjatiedot kaikista tai edes monista erikoisaloista; sen sijaan opetuksessa tulisi painottaa ongelmanratkaisutaitojen harjoittamista, joista yksi olennainen on kyky perehtyä uusiin erikoisaloihin ja hankkia taustatietoja käännettävän tekstin erikoisalasta ennen varsinaista kääntämistä. Ajatus täsmäammattilaisuudesta on kyseenalainen. (Kujamäki & Jääskeläinen 2001, 250.)

Tiedonhankinnan opetus on ehdottoman tarpeellista, jotta ammattiinsa valmistuvat kääntäjät pystyvät täyttämään työelämän vaatimukset. Opetuksen uudistaminen on toivottavasti vain ajan kysymys.

11. KOKOAVIA HUOMIOITA

Tiedonhankinta on kiinteä osa käänösprosessia. Tiedonhankinnan määrä voi työtävän ja kokemuksen myötä vaihdella, mutta harvoin, jos koskaan, siltä välttyy kokonaan. Tietoa myös hankitaan niin monin tavoin ja eri lähteistä, ettei sitä aina edes osata mieltää toiminnaksi, joka muodostaa oman, eriteltävissä olevan kokonaisuutensa. Käänöksen ongelmat on ratkaistava, ja on luontevaa selvittää asioita lähdeteosten avulla tai kysymällä neuvoa muilta ihmisiltä. Mutta vaikka tiedonhankinta käy kääntäjiltä varsin luontevasti, se ei tarkoita sitä, etteikö taitoja voisi ja pitäisi parantaa tai etteikö aiheita kannattaisi tutkia syvällisemmin. Juuri tämä käänösprosessin ja tiedonhankinnan välinen ”orgaaninen” suhde vaatii, että tiedonhankinta otetaan paremmin huomioon sekä tutkimuksessa että koulutuksessa. Kääntäjän aivot eivät ole pohjaton tietokanta, josta kaikki tarvittavat vastaukset voidaan noutaa, vaan informaatiota on pakko hankkia ympäröivästä maailmasta. On tärkeä tuntea ne tavat, joilla kääntäjät tietoa hankkivat, jotta ammattia voidaan realistiselta pohjalta kehittää eteenpäin.

Tutkielmaa lukeva kääntäjä saattaa ajatella, että teksti on täynnä itsestäänselvyyksiä. Pyrkimyksenäni onkin ollut koota yhteen se tieto, joka useimmilla kääntäjillä varmastikin mielenpohjalla on, mutta jota ei ole kirjalliseen tai välttämättä edes puhuttuun muotoon puettu. Työ on eräänlainen johdatus kääntäjien tiedonhankintaan, pyrkimys muodostaa johdonmukainen perusnäkemys aiheesta, jota tulisi vielä tutkia tarkemmin. Lähtöajatukseni oli, ettei ole mielekästä kirjoittaa tutkielmaa jostakin kääntäjän tiedonhankinnan osa-alueesta, ellei ole selvää kuvaa siitä, miten käänöstiede tiedonhankintaan suhtautuu ja mitä aiheesta on tähän mennessä saatu selville. Tämä tarve ymmärtää tutkimusaiheen peruslähtökohdat luo tukevan pohjan mahdolliselle jatkotutkimukselle.

Kääntämiseen, tiedonhankintaan ja kääntäjien tiedonhankintaan liittyvien tekstien perusteella tutkimusaiheesta voidaan muodostaa kuva, joka kertoo ensisijaisesti ammatin moniulotteisuudesta. Kääntäjän työ vaatii paljon muutakin kuin tekstinkäsittelyohjelman parissa ahertamista. Ammatissa tarvitaan monia erilaisia taitoja ja tietovarantoja, jotka liittyvät yhtä lailla kieleen, teksteihin kuin ympäröivään maailmaankin. Myös erikoisalueisiin ja ammatin harjoittamiseen liittyvät tiedot ja taidot ovat tärkeässä asemassa. Näiden erilaisten kompetenssien yhteistoiminta luo ammattitaidon,

jota jokaiselta kääntäjältä vaaditaan mutta jonka eri osa-alueiden vahvuus on kiinni yksilön omasta kehityksestä.

Teksteistä saatu yleiskuva kertoo myös siitä, että käännöstieteen käsitys tiedonhankinnasta on varsin jäsentymätön. Tiedonhakutaitojen merkitys tunnustetaan muiden taitojen rinnalla ja myös koulutuksen tarve nousee usein esille, mutta asiaan ei ole vielä tartuttu sen vaatimalla tarmolla. Tutkimuksessa aiheeseen ei syystä tai toisesta ole kajottu, muutamia sivuavia huomioita lukuun ottamatta. Kenties tiedonhankinta on katsottu liian helpoksi tai ei-akateemiseksi aiheeksi, tai toisaalta se on voitu kokea vaikeaksi ja epämääräiseksi tutkimusalueeksi – onhan se kaukana tieteenalan perinteisistä kiinnostuksenkohteista. Informaatiotutkimuksen avulla kääntäjienkin työtä voisi ryhtyä jäsentämään, mutta kumpikaan tieteenala ei ole tähän asti osoittanut suurtakaan kiinnostusta ryhtyä tutkimaan aihetta. Informaatiotutkimuksen piirissä on tietoa kokonaisuuksista, jäsenyksistä, ihmisten tiedonhankinnan malleista, ja tämän kokonaisnäkemyksen avulla voidaan hahmottaa kääntäjienkin toimintaa. Käännösprosessista voidaan erotella käännösongelmia tai tiedontarpeita, jotka toki ovat jokaisen käännöksen kohdalla erilaisia, mutta jotka voidaan jakaa muutamaaan pääluokkaan. Jokaiseen toimeksiantoon liittyvien praktisen tiedon tarpeiden lisäksi kääntäjän ammattia leimaa erittäin suuri orientoivan tiedon tarve, ympäristön ja maailman tapahtumien jatkuva tarkkailu. Tiedontarpeiden tyydyttämiseen ei voi antaa yhtä ainoaa reseptiä, sen sijaan voidaan tarkastella erilaisia tapoja, joilla kääntäjät tietoa hankkivat. Kääntäjien käyttämiä tiedonlähteitä voidaan jaotella erilaisiin ryhmiin, jolloin hahmotetaan helpommin se kokonaisuus, jonka tiedonhankinnan koko kenttä muodostaa. Myös kääntäjien tiedonhankinnan opetus voidaan perustaa informaatiotutkimuksen pohjalle, tosin on ehdottoman tärkeää yhdistää nämä kaksi tieteenalaa sillä tavoin, että toimitaan nimenomaan kääntäjän näkökulmasta, kääntäjää hyödyttävällä tavalla.

Käännöstiede ei ole aina osannut suhtautua luontevasti käytännön kääntämiseen, ja monet ammattikäntäjät katsovatkin, ettei käännöstieteen tuntemuksesta ole työssä mitään apua. Tiedonhankinnan tutkimus on kuitenkin yksi niistä alueista, joilla tieteellinen tutkimus tuottaa tietoa, josta on suoraa käytännön hyötyä alan ammattilaisille. Kääntäjien tiedonhankinnan tutkimuksesta saatu tieto auttaisi sekä kääntäjäksi opiskelevia että jo ammatissa toimivia kohentamaan ammattitaitoaan. Tiedonhankinnan opetus on enemmän tai myöhemmin pakko ottaa osaksi kääntäjien koulutusta, jos

halutaan antaa opiskelijoille välineet, joilla työelämän haasteista selvittää entistä paremmin. Aiheeseen liittyvä tutkimustieto antaisi opettajille vankan rungon, jonka varaan opetus voidaan rakentaa. Lisääntyneen koulutuksen kautta opiskelijat saataisivat myös innostua informaatiotutkimuksesta aputieteenä, ja sekä kääntäjien tiedonhankinnan tutkimus että opetus saisivat tulevaisuudessa vankemman ja asiantuntevamman pohjan. Myös ammatissa jo työskentelevät kääntäjät hyötyisivät siitä, mikäli alalla tehtäisiin sellaista käytännön työtä käsittelevää tutkimusta, jonka tuloksia on mielekästä julkaista akatemian ulkopuolellakin.

Käännöstieteen parissa tehty tiedonhankintaa sivuava tutkimus keskittyy liian usein yhdessä huoneessa tapahtuvaan toimintaan ja sieltä löytyvien tiedonlähteiden käyttöön. Kääntäjien tiedonhankinta on kuitenkin huomattavasti laajempi kokonaisuus, jota ei välttämättä oman tieteenalan keinoin pystytä kattavasti hahmottamaan. Informaatiotutkimuksen ansio aputieteenä onkin nimenomaan se, että se tuo tarkasteluun kaivattua perspektiiviä. Sen avulla on mahdollista nähdä kokonaisuus ja myös ymmärtää sitä ja kääntäjistä syntyvän kuvan suhdetta muihin ammatteihin. Toisaalta informaatiotutkimukseen liittyy myös käytännön näkökulma, josta on korvaamatonta hyötyä kääntäjien tiedonhankinnan koulutuksen yhteydessä. Informaatiotutkimuksen alalla on tietoutta informaatiojärjestelmistä, tiedonhankinnan kanavista, tavoista ja lähteistä, ja tämän tiedon avulla voidaan ryhtyä rakentamaan pohjaa opetukselle, joka ei perustu pelkkiin satunnaisiin huomioihin kääntäjien työtavoista vaan asiantuntevaan käsitykseen ihmisten informaatiokäyttäytymisestä.

Kääntäjien tiedonhankinnan tutkimus ja opettaminen toisivat tehokkuutta kääntäjien työhön. Tiedon hankkiminen ja löydetyn tiedon arvioiminen ovat aina olleet olennainen osa kääntäjän ammattitaitoa, mutta tiedon ja myös työn määrän lisääntyessä nousee esille kysymys toiminnan tehokkuudesta. Luvussa 4.1. mainittu informaatiolukutaito tai informaatiokompetenssi voidaan hyvin laskea jatkoksi muille kääntäjän työssä vaadituille kompetensseille. Nykyisessä informaatiopainotteisessa ympäristössä kääntäjillä ei ole muuta mahdollisuutta kuin kehittää informaatiokompetenssiaan tasolle, jolla heidän voidaan katsoa olevan todella ammattimaisia tiedonhankkijoita.

Tiedonhankinta on riippuvainen niistä työtehtävistä, joista se saa alkunsa. Siksi perusteellinen tutkimus kääntäjien tiedonhankinnasta vaatisi tuekseen selvityksen sekä käännösprosessista että muista kääntäjän työhön liittyvistä tehtävistä. Työn kompleksisuuden asteella on vaikutusta myös tiedonhankintaan, ja kääntäjän

työ on epäilemättä (joskaan ei välttämättä tutkitusti) varsin kompleksista. Näin laaja ja kunnianhimoinen tutkimus kääntäjien tiedonhankinnasta vaatisi useiden vuosien työn. Empiirisen aineiston tulisi olla tarpeeksi suuri, jotta tuloksilla olisi todistusvoimaa. Mahdollinen tuleva tutkimus on kuitenkin hyvä perustaa informaatiotutkimuksen menetelmiin ja viitekehyksiin, sillä ne on todettu toimiviksi ja niiden avulla on mahdollista muodostaa sellainen koherentti kokonaiskuva, joka pelkän käännöstieteen turvin saattaisi jäädä löytymättä.

LÄHTEET

- Alanen, A. 1996. The Translator and the Current Services of the Internet. Tampereen yliopisto. Käännöstieteen laitoksen proseminaariesitelmä. Saatavilla WWW-muodossa osoitteessa <<http://www.uta.fi/~tranuk/prosemc.htm>> Käytetty 29.7.2002.
- Buckland, M. 1991. *Information and Information Systems*. New York: Greenwood Press.
- Cao, D. 1996. Towards a Model of Translation Proficiency. *Target* 8:2, 325–340.
- Chesterman, A. 1997. *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Delisle, J. 1992. Les manuels de traduction: Essai de Classification. *TTR* 5:1, 17–47.
- Fraser, J. 2000a. The Broader View: How Freelance Translators Define Translation Competence. Teoksessa C. Schäffner & B. Adab (toim.) *Developing Translation Competence*. Amsterdam: John Benjamins, 51–62.
- Fraser, J. 2000b. What Do Real Translators Do? Developing the Use of TAPs from Professional Translators. Teoksessa S. Tirkkonen-Condit & R. Jääskeläinen (toim.) *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpretation. Outlooks on Empirical Research*. Amsterdam: John Benjamins, 111–120.
- Gile, D. 1993. Translation/Interpretation and Knowledge. Teoksessa Y. Gambier & J. Tommola (toim.) *Translation and Knowledge*. Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 67–86.
- Ginman, M. 1983. *En modell för journalisternas informationsanskaffning*. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A, vol 154.
- Hause, J. 2000. Consciousness and the Strategic Use of Aids in Translation. Teoksessa S. Tirkkonen-Condit & R. Jääskeläinen (toim.) *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpretation. Outlooks on Empirical Research*. Amsterdam: John Benjamins, 149–162.
- Heikkilä, I. & Holma, A. 1990. *Tieto ja elämä*. Helsinki: Suomen kirjastoseura.
- Holz-Mänttari, J. 1984. *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Annales Academiae Scientiarum Fennicae B 226. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Ilveskallio, S. 1997. Kääntäjä, toimeksianto ja tiedonhankinta. Tampereen yliopisto. Käännöstieteen pro gradu -tutkielma.
- Jakobsen, A.L. 1992. Teaching Translation of Technical Compounds. Teoksessa C. Dollerup & A. Loddegaard (toim.) *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent and Experience*. Amsterdam: John Benjamins, 129–135.

Järvelin, K. & Vakkari, P. 1988. Kirjastotiede ja informatiikka – tiedonhankinnan tiede. *Kirjastotiede ja informatiikka* 7:1, 18–32.

Jääskeläinen, R. 1989a. The Role of Reference Material in Professional vs. Non-Professional Translation: A Think-Aloud Protocol Study. Teoksessa S. Tirkkonen-Condit & S. Condit (toim.) *Empirical Studies in Translation and Linguistics*. University of Joensuu. *Studies in Languages* 17, 175–200.

Jääskeläinen, R. 1989b. Teaching How to Use Reference Material in Translator Training: Results of a Think-Aloud Protocol Study. Teoksessa A. Nuopponen & R. Palmberg (toim.) *Special Languages and Second Languages: Methodology and Research*. Vaasa: AFinLA, 69–78.

Kalliokuusi, V. & Varantola, K. 2000. User-Sensitive Lexical Databases. A Case of Lexical Knowledge Management. Teoksessa U. Heid, S. Evert, E. Lehmann & C. Rohrer (toim.) *Proceedings of the Ninth Euralex International Congress, EURALEX 2000*, 393-401.

Karlsson, F. 1998. *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.

Kiviranta, U. 1989. Journalistit lähteitä ammentamassa. *Tiedotustutkimus* 1, 56–61.

Kujamäki, P. & Jääskeläinen, R. 2001. Korpukset kääntäjän apuna. Teoksessa R. Oittinen & P. Mäkinen (toim.) *Alussa oli käännös*. Tampere: Tampere University Press, 239–252.

Kukulska-Hulme, A. 1990. Subject Knowledge in Computerised Dictionaries. Teoksessa M. Thelen & B. Lewandowska-Tomaszczyk (toim.) *Translation and Meaning*. Maastricht: Euroterm, 48–55.

Levý, J. 1989 (1967). Translation as a Decision Making Process. Teoksessa A. Chesterman (toim.) *Readings in Translation Theory*. Helsinki: FinnLectura, 38–52.

Mackenzie, R. 2000. POSI-tive Thinking About Quality in Translator Training in Finland. Teoksessa A. Beeby, D. Ensinger & M. Presas (toim.) *Investigating Translation: Selected Papers from the 4th International Congress on Translation, Barcelona 1998*. Amsterdam: John Benjamins, 213–221.

Malmkjær, K. (toim.) 2002. *The Linguistics Encyclopedia*. London: Routledge.

Marchionini, G. 1995. *Information Seeking In Electronic Environments*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mauriello, G. 1992. Teacher's Tools in Translation Class. Teoksessa C. Dollerup & A. Loddegaard (toim.) *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent and Experience*. Amsterdam: John Benjamins, 63–68.

Mäkinen, I. & Laitinen, H. 2002. Tiedonlähteiden ja tiedonhankinnan kurssi. Viestintätieteiden yliopistoverkoston verkko-oppimateriaalia. Saatavilla WWW-muodossa osoitteessa <<http://www.info.uta.fi/kurssit/lahteet/>> Käytetty 15.9.2002.

- Neubert, A. 1991. Computer-Aided Translation: Where Are the Problems? *Target* 3:1, 55–64.
- Neubert, A. 2000. Competence in Language, in Languages, and in Translation. Teoksessa C. Schäffner & B. Adab (toim.) *Developing Translation Competence*. Amsterdam: John Benjamins, 3–18.
- Nicholas, D., Harris, K. & Erbach, G. 1987. *Online Searching. Its Impact on Information Users*. London: Mansell Publishing Ltd.
- Nord, C. 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: Rodopi.
- Nord, C. 1992. Text Analysis in Translator Training. Teoksessa C. Dollerup & A. Loddegaard (toim.) *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent and Experience*. Amsterdam: John Benjamins, 39–48.
- Paasi, W. 2000. Mieliä "Laatu ratkaisee" johdosta. *Kääntäjä* 6, 10.
- PACTE 2000. Acquiring Translation Competence. Hypotheses and Methodological Problems of a Research Project. Teoksessa A. Beeby, D. Ensinger & M. Presas (toim.) *Investigating Translation: Selected Papers from the 4th International Congress on Translation, Barcelona 1998*. Amsterdam: John Benjamins, 99–106.
- Pöhhacker, F. 1993. From Knowledge to Text: Coherence in Simultaneous Interpreting. Teoksessa Y. Gambier & J. Tommola (toim.) *Translation and Knowledge*. Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 87–100.
- Rajamaa, M. 1998. Internet tekniikan kääntäjän tiedonhankintakanavana. Tampereen yliopisto. Käännöstieteen pro gradu -tutkielma.
- Robinson, D. 1997. *Becoming a Translator. An Accelerated Course*. London: Routledge.
- Savolainen, R. 1993. *Elämäntapa, elämänhallinta ja tiedonhankinta. Arkielämän ei-ammattillisen tiedon hankinnan tutkimuksen viitekehityksen hahmottelua*. Tampereen yliopisto. Kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimuksia 39.
- Savolainen, R. 1999a. Tiedon tarpeet ja tiedonhankinta. Teoksessa I. Mäkinen (toim.) *Tiedon tie. Johdatus informaatiotutkimukseen*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 73–109.
- Savolainen, R. 1999b. Tiedon valtateillä vai informaatioviidakossa? Ammatillisen tiedon hankinta Internetistä. Teoksessa A. Haasio & J. Piukkula (toim.) *Kirjastot verkossa*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 9–39.
- Savolainen, R. 2001 (syksy). Informaatiotutkimuksen perusteet -luentosarja. Tampereen yliopisto.

Schäffner, C. 1991. World Knowledge in the Process of Translation. *Target* 3:1, 1–16.

Schäffner, C. 1993. Meaning and Knowledge in Translation. Teoksessa Y. Gambier & J. Tommola (toim.) *Translation and Knowledge*. Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 155–165.

Schäffner, C. 2000. Running before Walking? Designing a Translation Programme at Undergraduate Level. Teoksessa C. Schäffner & B. Adab (toim.) *Developing Translation Competence*. Amsterdam: John Benjamins, 143–156.

Snell-Hornby, M. 1992. The Professional Translator of Tomorrow: Language Specialist or All-Round Expert? Teoksessa C. Dollerup & A. Loddegaard (toim.) *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent and Experience*. Amsterdam: John Benjamins, 9–22.

Sorvali, I. 1996. *Unohdettu kääntäjä*. Oulu: Pohjoinen.

Straight, H. S. 1981. Knowledge, Purpose, and Intuition: Three Dimensions in the Evaluation of Translation. Teoksessa M. G. Rose (toim.) *Translation Spectrum*. Albany: State University of New York Press, 41–51.

Tirkkonen-Condit, S. 1987. Think-Aloud Protocols in the Study of the Translation Process. Teoksessa H. Nyyssönen, R. Kataja & V. Komulainen (toim.) *CDEF 86. Papers from the Conference of Departments of English in Finland*. University of Oulu. Publications of the Department of English 7, 39–49.

Tirkkonen-Condit, S. 1992. The Interaction of World Knowledge and Linguistic Knowledge in the Process of Translation. A Think-Aloud Protocol Study. Teoksessa B. Lewandowska-Tomaszczyk & M. Thelen (toim.) *Translation and Meaning, Part 2*. Maastricht: Rijkshogeschool Maastricht, Faculty of Translation and Interpretation, 433–440.

Tuominen, K. 1992. *Arkielämän tiedonhankinta. Nokia Mobile Phones Oy:n työntekijöiden arkielämän tiedontarpeet, -hankinta ja -käyttö*. Tampereen yliopisto. Kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimuksia 36.

Vakkari, P. 1999. Tiedonhankinnan tukeminen ja informaatiotutkimus. Teoksessa I. Mäkinen (toim.) *Tiedon tie. Johdatus informaatiotutkimukseen*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 9–31.

Varantola, K. 1997. Translators, dictionaries and text corpora. In Proceedings of the Workshop “Corpus use and learning to translate”. Forli/Bertinoro, 14–15.11. 1997. Saatavilla WWW-muodossa osoitteessa <<http://www.sslmit.unibo.it/cultpaps>> Käytetty 23.3.2002.

Varantola, K. 1998. Mitä kääntäjä odottaa sanakirjaltaan? *Terminfo* 3, 14–16.

Varantola, K. 1999. Ammattikielisen viestinnän tulevaisuus – kurkistus 2000-luvulle. *Terminfo* 4, 16–22.

Varantola, K. 2001. Sanakirjoista ja sanakirjojen käyttäjästä. Teoksessa R. Oittinen & P. Mäkinen (toim.) *Alussa oli käännös*. Tampere: Tampere University Press, 215–238.

Varantola, K. Painossa. Translators and Disposable Corpora.

Vehmas-Lehto, I. 1999. *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Finn Lectura.

Vehmas-Lehto, I. 2001. Kääntäjän työ. Teoksessa R. Oittinen & P. Mäkinen (toim.) *Alussa oli käännös*. Tampere: Tampere University Press, 35–49.

Vehviläinen, P. 1995. Tuhat ja yksi pulmaa. Kaunokirjallisuuden kääntäjän tiedontarpeet ja tiedonhankinta. Tampereen yliopisto. Käännöstieteen pro gradu - tutkielma.

Vienne, J. 2000. Which Competences Should We Teach to Future Translators, and How? Teoksessa C. Schäffner & B. Adab (toim.) *Developing Translation Competence*. Amsterdam: John Benjamins, 91–100.

Williams, I. A. 1996. A Translator's Reference Needs. *Target* 8:2, 275–299.

Wilss, W. 1994. A Framework for Decision-Making in Translation. *Target* 6:2, 131–150.

TRANSLATOR'S INFORMATION SEEKING

The translation process consists of several different phases, one of them being information seeking. Though largely unstudied, information seeking is undoubtedly one of the key elements in the process of translating any kind of text. It is mentioned in passing in some studies and articles, but no independent study of the subject has been conducted to date. The aim of this thesis is to find out how Translation Studies perceives information seeking, what we know about it in practice and how we could perhaps comprehend it better.

Since Translation Studies has not been all that interested in information seeking, this study relies heavily on the discipline of Information Studies. The underlying idea is to show how the knowledge and methods of Information Studies could be used to help understand translators' information seeking better. No empirical study was conducted at this time, however. Instead, the study focuses on the literature available on the subject, with the aim of bringing together scattered sources and the knowledge available so far. Thus the study has no "results" as such but tries to present a picture of how things can be seen to be from this particular viewpoint.

Information Studies concentrates on the study of information and information systems. Its three main fields of study are information seeking, information retrieval and information management. The interests of the discipline have shifted from studying formal systems, such as libraries, and the quantity of their use to a more user-oriented frame of research. Especially the information seeking habits of people in different occupations has been the subject of studies in the past ten years or so.

In Information Studies, information is understood to mean the texts, sounds and pictures that are communicated between people and that represent the knowledge inside the heads of the communicators. This approach can be thought of as quite a practical view on the matter. Translation Studies, on the other hand, has been more interested in the not so tangible area of knowledge. There is a consensus that translators need a large knowledge base to be able to function in the profession, but where this knowledge comes from in the first place has not raised any mentionable

interest. In the day-to-day practice of the profession, however, it is oftentimes the availability of information that hinders the translation process.

Translators need both linguistic and extra-linguistic knowledge (if these two can indeed be separated from one another) to perform their task. These required skills and knowledges can also be called competences. The general view is that translation competence consists of several subcompetences, which include linguistic, textual, subject, cultural and transfer competence. Sometimes research or methodological competence is mentioned, as well. In the terms of Information Studies, these competences can be perceived as information needs.

Translators need, of course, a wealth of linguistic information (or knowledge), such as terms, equivalents, collocations and idioms. They also need textual information that can be obtained from original texts, ones that are not translations themselves, to see how certain types of texts are structured and what kind of rhetorical means are used in them. The need for subject information rises when the text to be translated belongs to some specific subject field and it is important to understand the meanings behind the words. Moreover, all texts require knowledge of the two cultures involved, and the need for cultural information is perhaps the largest information need of all. To continue the list, research competence, or knowledge of information sources and their usage, is often the key to finding all the other types of information mentioned above. It can also be thought of as information competence, which is nowadays often referred to as information literacy. However, transfer competence, meaning the actual act of translating a text from one language to another, is perceived as a skill instead of a knowledge and is not included in the list of information needs.

Information needs do not exist independently, as needs in their own right, but are closely linked to the tasks people have to accomplish. Information needs trigger the process of information seeking, which continues by looking for and getting hold of useful sources and which ends in the use of the acquired information, or in understanding it, turning it into knowledge that furthers the task. At the end of the process, it is common that new information needs have emerged, so information seeking is often cyclical in nature.

For translators, information needs arise most often when they encounter unfamiliar words or concepts, be they cultural or subject field related, in the text to be translated. This kind of information need which is connected to the translation task at hand can be thought of as a need for practical information. The need for practical information is always closely linked to the questions or problems concerning some specific task or undertaking. It can be work-related, like simply checking a few facts or collecting material for something as extensive as an academic dissertation, or it can be something from everyday life, like checking train tables. Every translation assignment involves this need for different kinds of practical information, for solving translation problems, to put it in other words. Moreover, it has been shown that there are two distinct phases in the translation process when this kind of information is sought.

Firstly, there is the initial stage before the translating begins, the phase of getting started, when a translator seeks background information to be able to understand the text properly. Getting acquainted with the subject matter is important to ensure the quality of the translation, and it is a good way to collect some terminology in advance. In this phase, translators rely heavily on printed information sources. In the second phase, translators seek information to be able to solve specific problems. They now know the text and its subject matter better, so they have a clearer picture of what else they need to know. This is most often related to finding the right terminology, but it can be fact checking or cultural adaptation, as well. In this phase, translators can formulate specific questions to others, so in addition to printed information sources they often use interpersonal sources.

Seeking practical information is, of course, a very natural and visible part of the translation process. However, translators' information seeking has another very marked aspect, which is the need for orienting information. This is an important part of the profession and quite characteristic to translators. Translators need vast amounts of information relating both to the world at large and to the cultures they work in. Translators need to keep up with what is happening in the world, they need to be aware of language change, and if they have specialised in some subject field, they need to keep up with the developments in that area. The need for cultural information is perhaps even more important, since translation is, in essence,

intercultural communication. Acquiring orienting information is more like monitoring the environment and learning things than actively seeking that information. Nevertheless, it is information seeking and it is part of being a translator.

The reasons for translators' information seeking have mainly to do with professional pride. Translators have professional ethics that require producing quality translations. They also want to feel pride for a job well done, and they know that satisfied customers will contact them again. Furthermore, there is pleasure to be found in discovering the exact right word for the problematic expression at hand. Information seeking is not necessarily financially profitable—it can take a considerable amount of time and not many translators get paid by the hour—but most translators still carry out extensive information seeking to ensure the quality of their work.

Studies in information seeking have shown some generalities in the information seeking habits of people, regardless of their profession. These generalities apply to translators, as well. It has been shown, for example, that people tend to seek information in a very similar way from situation to situation. In other words, their ways of doing it can be somewhat restricted. People also do not want to get their hands on all the information available but settle for what is the easiest to obtain, which is often called the principle of least effort. The situation is a deciding factor, as well, so for instance lack of time can affect the depth of information seeking. It has been established, however, that in the case of translators, lack of time does not prohibit the information seeking phase even though it might restrict it. The idea of cost effectiveness is very much present in information seeking, be it time, money or effort.

The most common factor restricting translators' information seeking is of course the constant press for time. In addition to that, the accessibility of information might be a problem. The translator might not know where to look for information, or perhaps the client is unwilling to hand any additional information to the translator. The lack of time cannot really be remedied, but it is possible to train translators to become better information seekers, to be more aware of the different types of information sources and of the different ways to seek or retrieve them.

Of the various and numerous information sources translators use in their work, printed (or otherwise textual) sources are undoubtedly among the most important. The original text itself is the first and foremost source of information. Just a careful and repeated reading of the text to be translated can answer many questions, in addition to which the text might have useful hints on further sources of information. Dictionaries are naturally another essential source, be they mono- or bilingual or specialised ones. However, it is important to know what kind of dictionary to choose, since different kinds of dictionaries answer to different types of information needs. Alongside with dictionaries, other types of reference works can be useful for both terminology and background information and for checking facts. Parallel texts are an invaluable source of textual information, making the translation more idiomatic. Background information on the subject can be found from parallel texts, as well, or it can be sought from other texts, outside the genre in question. There is no real limit to what kind of sources can help a translator at one time or another.

Interpersonal information sources are another important source for translators. Fellow translators are a frequently used and appreciated source, since they know what kind of help is needed and might have information and experience on the subject matter at hand. Experts in different subject fields are another valuable interpersonal source, used either to answer specific questions or for checking larger stretches of texts. In addition, friends and family members, the source text writer or a native speaker of the language can be of help with many kinds of questions, as can be editors, commissioners of the job, librarians and so forth.

In addition to the familiar printed and interpersonal sources, there are other useful sources of information. For instance, objects and events can be very informative, offering the kind of information that cannot be obtained otherwise. Both are important information sources for the seeking of orienting information, although they can be of enormous help with practical problems, as well. Besides objects and events, audiovisual sources, especially the television, offer orienting information concerning foreign cultures.

Translator training seldom includes proper courses on information seeking. Translators have to learn the skills alongside their work, and this does not always

lead to very efficient methods of seeking information. The amount of information, however, is continually increasing, and translators, like many other professionals, need to be efficient seekers of information, if they want to do well in their jobs. Especially the Internet and its information resources are important to translators nowadays, and teaching the use of such resources, not to forget the more traditional ones, should be a priority in today's translator training. For this, Information Studies offers a wealth of knowledge, both of the theories involved and of the practicalities of teaching information seeking and retrieval. The use of Information Studies, adapted to the translator's point of view, to support translator training could be the answer to many of the questions that scholars, students and translators themselves have raised while considering the challenges of modern translation work.